NOVA
SCRIPTORUM LATINORUM
BIBLIOTHECA

NOVA

SCRIPTORUM LATINORUM

BIBLIOTHECA

AD OPTIMAS EDITIONES RECENSITA

ACCURANTIBUS PARISIENSIS ACADEMIÆ PROFESSORIBUS

ET COLLIGENTE J.-P. CHARPENTIER

RHETORICES PROFESSORE

JUSTINI

HISTORIARUM PHILIPPICARUM

EX TROGO POMPEIO

LIBROS XLIV

QUOS NOTIS ET INDICE ILLUSTRAVERUNT

EL. JOHANNEAU ET FRID. DUBNER

VOLUMEN PRIMUM

PARISIIS

EXCUDUNT PLON FRATRES

1845

DE JUSTINO

EX J. G. VOSSIO ET J. A. FABRICIO.

Justinus, qui Trogi epitomen fecit, in Antonii Arnoldi libro nominabatur Justinus Frontinus. At in codice bibliothecæ Mediceæ dicitur M. Junianus Justinus. Atque hoc verius censeo ob libri ejus antiquitatem : cujus argumentum non leve est, quod litteris Langobardicis scriptus sit. Quis fuerit et quando vixerit non satis compertum est, etsi Romæ, ante imperatores christianos, scripsisse non dubitem, ipsum a Christi sacris alienum. Itaque non assentior iis, qui ad Theodosii tempora rejiciunt, nescio quibus argumentis moti.

Ut vero hoc loco a me commemoretur, facit, quod in editionibus quibusdam antiquioribus libros suos dicitur inscripsisse Imp. Antonino Pio : quanquam προσφώνησιν hanc in nullo codice scripto reperisse se testatur Jac. Bongarsius, qui putat additum nomen Antonini ab iis qui Justinum falso eumdem putarent cum celebri ejus nominis philosopho, christiano et martyre, in quo errore versati sunt Isidorus, Jornandes, Jo. Sarisberius et alii

recentiores. Neque verisimile videtur, Justinum emendandi causa opus suum ad imperatorem mittere voluisse, quod in præfatione innuit, si eam non potius ad virum aliquem doctum illius ætatis, sibique amicum, quam ad Cæsarem direxit.

Non magis certum est, quod Martinus Polonus, et Gualterus Burlei Anglicus, libro *De vitis philosophorum* (qui anno 1274 editus fuit ab A. Terffornen), cap. CXIV affirmant Trogi discipulum fuisse. Justinum libenter sequitur Orosius, imitatur Saxo Grammaticus, ut in notis ad hunc Stephanius passim notat. Parum credibile est, quod in codice Magliabequiano, teste Abr. Gronovio, traditur Justinum philosophum celeberrimum et Trogi fuisse discipulum, multo minus, quod Gualterius Burleus scripsit, filium.

Justinum sub Antonino vixisse Philippus Bergamas, ac Jo. Aventinus, in iis quæ de scriptoribus primo Annalium libro præmittit, tradidere : imo idem jam ante annos quadringentos in Chronico suo scripsit Martinus Polonus; sed quod idem Justinum hunc cum Justino martyre confudit, fœdus error est, quum hic qui epitomen scripsit, in iis, quæ libro XXXVI de Mose, Josepho, et Israelitis tradit, plane scripturis adversetur : unde liquet fuisse gentilem, aperteque inter eos ab Orosio numeratur : ut de eo nihil dicam, quod beatus Martyr nihil latine scripsisse videtur : item quod Eusebius, Hieronymus, Photius, nusquam hanc epitomen inter mar-

tyris illius scripta reponunt. Nec tamen ea ignota fuit B. Hieronymo, qui illius meminit proœmio in Danielem: uti quoque Augustinus facit libro IV, *De civitate Dei*, cap. 6; et Orosius, lib. I, cap. 8 et 10, qui et Justinum passim exscribit. Post quos ejusdem mentionem fecere Isidorus, Jornandes et alii. Etiam quæ Lupus, Ferrariensis abbas, epist. XX, ad Altuinum ex Trogo Pompeio citat de iis qui Mithridatis excellentiam portenderint apud Justinum, ad verbum ex Justini libro XXXVI. Sed apud Lupum nunc paulo comptius leguntur, et ut apud Justinum debeant emendari.

Exstant *Historiarum Philippicarum, et totius mundi Originum et terræ situs, ex Trogo Pompeio excerptarum libri* XLIV, a Nino usque ad Cæsarem Augustum, sub quo Trogus Pompeius, patria Gallus, philosophus ac historicus disertissimus, floruit, totiusque orbis; sed græcas potissimum historias latino sermone XLIV voluminibus composuit; et a præcipuo argumento, regni nempe Macedonici historia, quam a libro septimo ad quadragesimum primum exsequitur, *Historias Philippicas*, Theopompi exemplo inscripsit.

Harum se, ait Justinus, per otium, quum in urbe versaretur, dignissima quæque cognitione excerpsisse, et omissis his, quæ nec cognoscendi voluptate jucunda, nec exemplo necessaria judicaret, breve veluti florum corpusculum fecisse. Subjiciuntur Justino in Bongarsii editione, atque inde in aliis, *Prologi*, *sive Periochæ*

historiarum Trogi Pompeii, ejusmodi fere, qualia Historiarum Livii argumenta sub Flori nomine habemus. Illa, ab ipso forte profecta Trogo, certe non a Justino elaborata, ostendunt, Justinum in epitome sua omisisse non pauca, in his ea, quæ de terrarum situ Trogus scripserat.

Videtur Justinus in pluribus usus Trogi verbis, unde vix Justini ulla ab Trogo aliena in sermone vestigia apparere, ait Jo. Fr. Gronovius, *Obs.*, IV, 10, p. 154. Sunt qui integram Trogi Historiam dicant fuisse in bibliotheca Marquardi Gudii, sed non ego credulus illis. Solemne est mss. Justini codicibus præfigi speciosum Trogi nomen, ante multa jam sæcula deperditi. Ita Lupus Ferrariensis, epist. 20; Petrus Blesensis, epist. 85, 94; Alfredus Beverlacensis, in *Annalibus regum Britanniæ*, p. 24, et alii juniores : quando Pompeium Trogum citant, Justini epitomen intelligunt.

B. Montfaucon, in Diario Italico, p. 76, notat *Prologos* rarius occurrere in codicibus Justini mss. Notæ ad Prologos pereruditæ abbatis De Longuerue exstant in editione Justini Parisiensi, quæ anno 1709, minore forma prodiit, nec non in novissima, variorum notis illustrata, curante Abr. Gronovio. Justini codex insignis, jussu Pii III, anno 1503 defuncti, eleganter scriptus, exstat in bibliotheca Gothana.

Est Justinus scriptor tersus et elegans, ut de eo scribit Raimundus Lullus, lib. VII, *De Orat.*, cap. 4. Mss. exstat

in bibliotheca publica Academiæ Cantabrigiensis, et Oxonii in collegio corporis Christi. At nescio quid sibi velit, quod (ut est apud Th. *James*) Oxonii in bibliotheca collegii novi exstare dicatur *Epitome Historiarum, per Trogum Pompeium* lib. IV.

E. J.

DE TROGO POMPEIO

EX JAC. BONGARSIO, J. G. VOSSIO, ET J. A. FABRICIO.

De Trogi Pompeii genere, hæc Justinus ipse, ad finem libri xliii : « *In postremo libro*, Trogus *majores suos a Vocontiis originem ducere; avum suum* Trogum Pompeium, *Sertoriano bello, a Cn. Pompeio civitatem percepisse dicit : patruum Mithridatico bello turmas equitum sub eodem Pompeio duxisse; patrem quoque sub Caio Cæsare militasse; epistolarumque et legationum, simul et annuli, curam habuisse. Caium Cæsarem* intelligit illum, qui superato *Pompeio* rempublicam tenuit; ut in Epistolis Seneca; non eum, qui post *Tiberium* imperio potitus est.

A Mithridatico bello, quo Trogi nostri patrem jam fuisse, nemo negaverit, ad *Cæsarem Caligulam*, sunt ut minimum anni centum. Vixisse ergo Trogum judico Augusti et Tiberii temporibus; quibus floruisse et Q. Curtium Ruffum a P. Pithæo didici. Trogus autem noster, quum forte *Sallustio* et *Livio* res populi romani memoratas videret, ad græcam et peregrinam historiam scribendam aggressus est.

Trogi nomen arbitror barbarum (græcum est : oritur a τρώγω, rodo); Pompeii, ab avo est. Solebant enim peregrini in eorum nomine transire, quorum beneficio cives Romani erant. Is videtur fuisse vir virtutibus inclytus : eoque plane alius erit Trogi pater a T. Quinctio Trogo homine sceleroso, quem capitis accusavit M. Sergius, Manii filius, quæstor. De quo Varro pluribus libro v, *Ling. lat.* Scripsit Trogus *Philippicarum Historiarum* libros xliv, quarum nunc epitomen solam a Justino concinnatam habemus. *Philippicas* autem appellavit exemplo Theopompi. Sane etiam Cicero orationes suas Philippicas exemplo Demosthenis vocavit, quod, ut hic in Philippum, ita ipse in Antonium inveheretur. Sed meliori jure Trogus, cujus libri prope omnes de imperio Philippico, hoc est Macedonico, agebant. Nam a libro vii usque ad xli tractat de regno Macedonico, cujus dignitas principium suum debet Philippo Magno, patri Alexandri; septem vero libros primos Bongarsius censebat esse *mundi Origines*, quas veterum librorum inscriptio pollicetur; et *Terræ situs*, quos iidem promittunt, jure arbitratur esse descriptiones regionum, quæ a Justino quidem omissæ, a Trogo vero non item : quod ostendunt prologi ab eodem Bongarsio editi ex codicibus mss.

Trogum hunc disertissimis viris annumerat Vopiscus; ac crebra ejus mentio est in Plinii Historia naturali. Libros Trogi de Animalibus laudat Charisius, lib. i, p. 79;

respicit Plinius Trogum laudans, Hist., VII, cap. 3, et lib. XI, cap. 52, ubi *auctorem severissimum* vocat. Historias Trogi memorant Priscianus, item Plinius, et in Virgilii *Æn.* III, Servius, Hieronymusque, Augustinus, Orosius, Jornandes et alii

E. J.

JUSTINI

HISTORIARUM PHILIPPICARUM

EX TROGO POMPEIO.

PRÆFATIO.

Quum multi ex Romanis, etiam consularis dignitatis viri, res romanas græco peregrinoque sermone in historiam contulissent, sive æmulatione gloriæ, sive varietate et novitate operis delectatus, vir priscæ eloquentiæ *Trogus Pompeius*, græcas et totius orbis historias latino sermone composuit, ut, quum nostra græce, græca quoque nostra lingua legi possent, prorsus rem magni et animi et corporis aggressus. Nam quum plerisque auctoribus, singulorum regum vel populorum res gestas scribentibus, opus suum ardui laboris videatur, nonne nobis Pompeius herculea audacia orbem terrarum aggressus videri debet, cujus libris omnium seculorum, regum, nationum, populorumque res gestæ continentur?

Et quæ historici Græcorum, prout commodum cuique fuit, inter sese gregatim occuparunt, omissis, quæ sine fructu erant, ea omnia Pompeius divisa temporibus, et serie rerum digesta composuit. Horum igitur quatuor et quadraginta voluminum (nam totidem edidit) per otium, quo in Urbe versabar, cognitione quæque dignissima excerpsi; et omissis his, quæ nec cognoscendi voluptate jucunda, nec exemplo erant necessaria, breve veluti florum corpusculum feci; ut haberent, et qui græca didicissent, quo admonerentur, et qui non didicissent, quo instruerentur. Quod ad te, non tam cognoscendi, quam emendandi causa transmisi : simul ut et otii mei, cujus et Cato reddendam (operam) putat, apud te ratio constaret. Sufficit enim mihi in hoc tempore judicium tuum, apud posteros, quum obtrectationis invidia decesserit, industriæ testimonium habituro.

LIBER I.

I. PRINCIPIO rerum, gentium nationumque imperium penes reges erat : quos ad fastigium hujus majestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat. Populus nullis legibus tenebatur : arbitria principum pro legibus erant. Fines imperii tueri magis, quam proferre, mos erat : intra suam cuique patriam regna finiebantur. Primus omnium Ninus, rex Assyriorum, veterem, et quasi avitum gentibus morem, nova imperii cupiditate mutavit. Hic primus intulit bella finitimis, et rudes adhuc ad resistendum populos, ad Libyæ terminos usque perdomuit. Fuere quidem temporibus antiquiores, Sesostris Ægypti, et Scythiæ rex Tanaus: quorum alter in Pontum, alter usque Ægyptum excessit. Sed longinqua, non finitima bella gerebant, nec imperium sibi, sed populis suis gloriam quærebant; contentique victoria, imperio abstinebant. Ninus magnitudinem quæsitæ dominationis continua possessione firmavit. Domitis igitur proximis, quum accessione virium fortior ad alios transiret, et proxima quæque victoria instrumentum sequentis esset, totius Orientis populos subegit. Postremum illi bellum cum Zoroastre, rege Bactrianorum, fuit, qui primus dicitur artes magicas invenisse, et mundi principia, siderumque motus diligentis-

sime spectasse. Hoc occiso, ipse decessit, relicto impubere adhuc filio Ninya, et uxore Semiramide.

II. Hæc nec immaturo puero ausa tradere imperium, nec ipsa palam tractare, tot ac tantis gentibus vix patienter uni viro, nedum feminæ parituris, simulat se pro uxore Nini, filium; pro femina, puerum. Nam et statura utrique mediocris, et vox pariter gracilis, et lineamentorum qualitas matri ac filio similis. Igitur brachia ac crura velamentis, caput tiara tegit; et ne novo habitu aliquid occultare videretur, eodem ornatu et populum vestiri jubet : quem morem vestis exinde gens universa tenet. Sic primis initiis sexum mentita, puer credita est. Magnas deinde res gessit : quarum amplitudine ubi invidiam superatam putat, quæ sit fatetur, quemve simulasset. Nec hoc illi dignitatem regni ademit, sed admirationem auxit; quod mulier non feminas modo virtute, sed etiam viros anteiret. Hæc Babyloniam condidit, murumque urbis cocto latere circumdedit, arenæ vice, bitumine interstrato : quæ materia in illis locis passim e terra exæstuat. Multa et alia præclara hujus reginæ fuere. Siquidem non contenta acquisitos a viro regni terminos tueri, Æthiopiam quoque imperio adjecit. Sed et Indiæ bellum intulit; quo præter illam et Alexandrum Magnum nemo intravit. Ad postremum quum concubitum filii petisset, ab eodem interfecta est, duo et quadraginta annos post Ninum regno potita. Filius ejus Ninyas contentus elaborato a parentibus imperio, belli studia deposuit, et veluti sexum cum matre mutasset, raro a viris visus, in feminarum turba consenuit. Posteri quoque ejus id exemplum secuti,

responsa gentibus per internuntios dabant. Imperium Assyrii, qui postea Syri dicti sunt, mille trecentis annis tenuere.

III. Postremus apud eos regnavit Sardanapalus, vir muliere corruptior. Ad hunc videndum (quod nemini ante eum permissum fuerat) præfectus ipsius, Medis præpositus, nomine Arbaces, quum admitti magna ambitione ægre obtinuisset, invenit eum inter scortorum greges purpuram colo nentem, et muliebri habitu, quum mollitia corporis, et oculorum lascivia omnes feminas anteiret, pensa inter virgines partientem. Quibus visis, indignatus tali feminæ tantum virorum subjectum, tractantique lanam ferrum et arma portantes parere; progressus ad socios, quid viderit refert : negat, « Se ei parere posse, qui se feminam malit esse, quam virum. » Fit igitur conjuratio : bellum Sardanapalo infertur : quo ille audito, non, ut vir, regnum defensurus, sed, ut metu mortis mulieres solent, primo latebras circumspicit : mox deinde cum paucis et incompositis in bellum progreditur. Victus in regiam se recipit; ubi exstructa incensaque pyra et se et divitias suas in incendium mittit, hoc solo imitatus virum. Post hunc, rex constituitur interfector ejus Arbaces, qui præfectus Medorum fuerat. Is imperium ab Assyriis ad Medos transfert.

IV. Post multos deinde reges, per ordinem successionis, regnum ad Astyagen descendit. Hic per somnum vidit ex naturalibus filiæ, quam unicam habebat, vitem enatam, cujus palmite omnis Asia obumbraretur. Consulti harioli, « Ex eadem filia nepotem ei futurum, cujus magnitudo prænuntietur, regnique ei amissionem

portendi, » responderunt. Hoc responso exterritus, neque claro viro, neque civi filiam, ne paterna maternaque nobilitas nepoti animos extolleret, sed ex gente, obscura tunc temporis, Persarum, Cambysi, mediocri viro, in matrimonium tradidit. Ac ne sic quidem somnii metu deposito, gravidam ad se filiam arcessit, ut sub avi potissimum oculis partus necaretur. Natus infans datur occidendus Harpago, regis amico et arcanorum participi. Is veritus, si ad filiam, mortuo rege, venisset imperium, quia nullum Astyages virilis sexus genuerat, ne illa necati infantis ultionem, quam a patre non potuisset, a ministro exigeret, pastori regii pecoris puerum exponendum tradit. Forte eodem tempore et ipsi pastori filius natus erat. Ejus igitur uxor, audita regii infantis expositione, summis precibus rogat, « Sibi adferri ostendique puerum. » Cujus precibus fatigatus pastor, reversus in silvam, invenit juxta infantem canem feminam, parvulo ubera præbentem, et a feris alitibusque defendentem. Motus et ipse misericordia, qua motam etiam canem viderat, puerum defert ad stabula, eadem cane anxie prosequente. Quem ubi in manus mulier accepit, veluti ad notam puer allusit : tantusque in illo vigor, et dulcis quidam blandientis risus apparuit, ut pastorem uxor ultro rogaret, « [Quo suum partum pro illo exponeret] permitteret [que] sibi, sive fortunæ ipsius, sive spei suæ puerum nutrire. » Atque ita permutata sorte parvulorum, hic pro filio pastoris educatur; ille pro nepote regis exponitur. Nutrici Spaco postea nomen fuit, quia canem Persæ sic vocant.

V. Puer deinde quum inter pastores esset, Cyri nomen accepit. Mox rex inter ludentes sorte delectus, quum per lasciviam contumaces flagellis cecidisset, a parentibus puerorum querela est regi delata, indignantibus, a servo regio ingenuos homines servilibus verberibus affectos. Ille arcessito puero et interrogato, quum, nihil mutato vultu, « Fecisse se ut regem, » respondisset, admiratus constantiam, in memoriam somnii responsique revocatur. Atque ita quum et vultus similitudo, et expositionis tempora, et pastoris confessio convenirent, nepotem agnovit. Et quoniam defunctus sibi somnio videretur, agitato inter pastores regno, animum minacem duntaxat in illo fregit. Ceterum Harpago amico suo infestus, in ultionem servati nepotis, filium ejus interfecit, epulandumque patri tradidit. Sed Harpagus ad præsens tempus dissimulato dolore, odium regis in vindictæ occasionem distulit. Interjecto deinde tempore, quum adolevisset Cyrus, dolore orbitatis admonitus, scribit ei : « Ut ablegatus in Persas ab avo fuerit : ut occidi eum parvulum avus jusserit : ut beneficio suo servatus sit : ut regem offenderit : ut filium amiserit. » Hortatur, « Exercitum paret, et pronam ad regnum viam ingrediatur, » Medorum transitionem pollicitus. Epistola, quia palam ferri nequibat, re is custodibus omnes aditus obsidentibus, exenterato lepori inseritur, lepusque in Persas Cyro ferendus fido servo traditur : addita retia, ut sub specie venationis dolus lateret.

VI. Lectis ille epistolis, eadem somnio aggredi jussus est : sed præmonitus, ut, quem primum postera die obvium habuisset, socium cœptis assumeret. Igitur, ante-

lucano tempore, ruri iter ingressus obvium habuit servum de ergastulo cujusdam Medi, nomine Sœbarem. Hujus requisita origine, ut in Persis genitum audivit, demptis compedibus, assumptoque comite, Persepolim regreditur. Ibi convocato populo, jubet omnes præsto cum securibus esse, et silvam viæ circumdatam excidere. Quod quum strenue fecissent, eosdem postera die apparatis epulis invitat. Deinde, quum alacriores ipso convivio factos videret, rogat, « Si conditio proponatur, utrius vitæ sortem legant, hesternine laboris, an præsentium epularum? præsentium, » ut acclamavere omnes, ait : « Hesterno similem labori omnem vitam acturos, quoad Medis pareant : se secutos, hodiernis epulis. » Lætis omnibus, Medis bellum infert. Astyages meriti sui in Harpagum oblitus, summam belli eidem committit : qui exercitum acceptum statim Cyro per deditionem tradidit, regisque crudelitatem perfidia defectionis ulciscitur. Quod ubi Astyages audivit, contractis undique auxiliis, ipse in Persas proficiscitur; et repetito alacrius certamine, pugnantibus suis, partem exercitus a tergo ponit, et tergiversantes ferro agi in hostes jubet; ac denuntiat suis : « Ni vincerent, non minus fortes etiam post terga inventuros, quam a frontibus viros : proinde videant, fugientibus hæc, an illa pugnantibus acies rumpenda sit. » Ingens, post necessitatem pugnandi, animus exercitui et vis accessit. Pulsa itaque quum Persarum acies paulatim cederet, matres et uxores eorum obviam occurrunt : orant, in prœlium revertantur. Cunctantibus, sublata veste, obscœna corporis ostendunt, rogantes, « Num in uteros matrum vel uxo-

rum velint refugere. » Hac repressi castigatione, in prœlium redeunt : et facta impressione, quos fugiebant, fugere compellunt. In eo prœlio Astyages capitur : cui Cyrus nihil aliud quam regnum abstulit; nepotemque in illo magis, quam victorem egit : eumque maximæ genti Hyrcanorum præposuit : nam in Medos reverti ipse noluit. Hic finis Medorum imperii fuit. Regnaverunt annos CCCL.

VII. Initio regni, Cyrus Sœbarem cœptorum socium, quem juxta nocturnum visum ergastulo liberaverat, comitemque in omnibus rebus habuerat, Persis præposuit, sororemque suam ei in matrimonium dedit. Sed civitates, quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato imperio, etiam conditionem suam mutatam arbitrantes, a Cyro defecerunt : quæ res multorum bellorum Cyro causa et origo fuit. Domitis demum plerisque, quum adversus Babylonios bellum gereret, Babyloniis rex Lydorum Crœsus, cujus opes et divitiæ insignes ea tempestate erant, in auxilium venit; victusque jam ac desolatus, in regnum refugit. Cyrus quoque post victoriam, compositis in Babylonia rebus, bellum transfert in Lydiam. Ibi, fortuna prioris prœlii perculsum jam Crœsi exercitum nullo negotio fundit; Crœsus ipse capitur. Sed quanto bellum minoris periculi, tanto et mitior victoria fuit. Crœso et vita, et patrimonii partes, et urbs Barene concessa sunt : in qua etsi non regiam vitam, proximam tamen majestati regiæ degeret. Hæc clementia non minus victori, quam victo utilis fuit. Quippe ex universa Græcia, cognito, quod illatum Crœso bellum esset, auxilia velut ad commune exstinguendum incen-

dium confluebant. Tantus Crœsi amor apud omnes urbes erat : passurusque Cyrus grave bellum Græciæ fuit, si quid in Crœsum crudelius consuluisset. Interjecto deinde tempore, occupato in aliis bellis Cyro, Lydi rebellavere. Quibus iterum victis arma et equi adempti; jussique cauponias et ludicras artes, et lenocinia exercere. Et sic, gens industria quondam potens, et manu strenua, effeminata mollitie luxuriaque, virtutem pristinam perdidit; et quos ante Cyrum invictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos otium ac desidia superavit. Fuere Lydis multi ante Crœsum reges, variis casibus memorabiles : nullum tamen fortuna Candauli comparandus. Hic uxorem, quam propter formæ pulchritudinem deperibat, prædicare omnibus solebat, non contentus voluptatum suarum tacita conscientia, nisi etiam matrimonii reticenda publicaret : prorsus quasi silentium damnum pulchritudinis esset. Ad postremum ut affirmationi suæ fidem faceret, nudam sodali suo Gygi ostendit. Quo facto, et amicum in adulterium uxoris sollicitatum, hostem sibi fecit : et uxorem, veluti tradito alii amore, a se alienavit. Namque brevi post tempore, cædes Candaulis nuptiarum præmium fuit; et uxor mariti sanguine dotata, regnum viri et se pariter adultero tradidit.

VIII. Cyrus, subacta Asia, et universo Oriente in potestatem redacto, Scythis bellum infert. Erat eo tempore Scytharum regina Tomyris, quæ non muliebriter adventu hostium territa, quum prohibere eos transitu Araxis fluminis posset, transire permisit, et sibi faciliorem pugnam intra regni sui terminos rata, et hostibus

objectu fluminis fugam difficiliorem. Itaque Cyrus, trajectis copiis, quum aliquantisper in Scythiam processisset, castra metatus est. Dein postera die, quum simulato metu, quasi refugiens, castra deseruisset, vini affatim, et ea, quæ epulis erant necessaria, reliquit. Quod quum nuntiatum reginæ esset, adolescentulum filium ad insequendum eum cum tertia parte copiarum mittit. Quum ventum ad Cyri castra esset, ignarus rei militaris adolescens, veluti ad epulas, non ad prœlium venisset, omissis hostibus, insuetos barbaros vino se onerare patitur : priusque Scythæ ebrietate, quam bello vincuntur. Nam cognitis his, Cyrus reversus per noctem, securos opprimit, omnesque Scythas cum reginæ filio interficit. Amisso tanto exercitu, et, quod gravius dolet, unico filio, Tomyris orbitatis dolorem non in lacrymas effudit, sed in ultionis solatia intendit; hostesque recenti victoria exsultantes, pari insidiarum fraude circumvenit. Quippe, simulata diffidentia propter vulnus acceptum, refugiens, Cyrum ad angustias usque produxit. Ibi compositis in montibus insidiis, ducenta millia Persarum cum ipso rege trucidavit. In qua victoria etiam illud memorabile fuit, quod ne nuntius quidem tantæ cladis superfuit. Caput Cyri amputatum, in utrem humano sanguine repletum conjici regina jubet, cum hac exprobratione crudelitatis : « Satia te, inquit, sanguine, quem sitisti, cujusque insatiabilis semper fuisti. » Cyrus regnavit annos xxx, non initio tantum regni, sed continuo totius temporis successu, admirabiliter insignis.

IX. Huic successit filius Cambyses, qui imperio pa-

tris Ægyptum adjecit : sed offensus superstitionibus Ægyptiorum, Apis, ceterorumque deorum ædes dirui jubet. Ad Ammonis quoque nobilissimum templum expugnandum exercitum mittit : qui tempestatibus et arenarum molibus oppressus, interiit. Post hæc per quietem vidit fratrem suum Smerdim regnaturum. Quo somnio exterritus, non dubitavit post sacrilegia etiam parricidium facere. Erat enim difficile, ut parceret suis, qui, cum contemptu religionis, grassatus etiam adversus deos fuerat! Ad hoc tam crudele ministerium, Magum quemdam ex amicis delegit, nomine Prexaspem. Interim ipse, gladio sua sponte evaginato, in femore graviter vulneratus, occubuit; pœnasque luit, seu imperati parricidii, seu sacrilegii perpetrati. Quo nuntio accepto, Magus ante famam amissi regis occupat facinus, prostratoque Smerde, cui regnum debebatur, fratrem suum subjecit Orospasten. Erat enim et oris et corporis lineamentis persimilis; ac nemine subesse dolum arbitrante, pro Smerde rex Orospasta constituitur. Quæ res eo occultior fuit, quod apud Persas persona regis sub specie majestatis occulitur. Igitur Magi, ad favorem populi conciliandum, tributa et militiæ vacationem in triennium remittunt; ut regnum, quod fraude quæsierant, indulgentia et largitionibus confirmarent. Quæ res suspecta primo Otani viro nobili, et in conjecturis sagacissimo, fuit. Itaque per internuntios quærit de filia, quæ inter regias pellices erat, an Cyri regius filius rex esset. Illa, « Nec se ipsam scire, ait, nec de alia posse cognoscere : quia singulæ separatim recludantur. » Tum pertractare dormienti caput jubet; nam Mago Cambyses au-

res utrasque præciderat. Factus deinde per filiam certior, sine auribus regem esse, optimatibus Persarum rem indicat, et in cædem falsi regis impulsos, sacramenti religione obstringit. Septem tantum conscii fuere hujus conjurationis : qui ex continenti, ne, dato in pœnitentiam spatio, res per quemquam narraretur, occultato sub veste ferro, ad regiam pergunt. Ibi obviis interfectis, ad Magos perveniunt : quibus ne ipsis quidem animus in auxilium sui defuit : siquidem stricto ferro duos de conjuratis interficiunt. Ipsi tamen corripiuntur a pluribus : quorum alterum Gobryas medium amplexus; cunctantibus sociis, ne ipsum pro Mago transfoderent, quia res obscuro loco gerebatur, vel per suum corpus adigi Mago ferrum jussit : fortuna tamen ita regente, illo incolumi Magus interficitur.

X. Occisis Magis, magna quidem gloria recepti regni principium fuit; sed multo major in eo, quod, quum de regno ambigerent, concordare potuerunt. Erant enim virtute et nobilitate ita pares, ut difficilem ex his populo electionem æqualitas faceret. Ipsi igitur viam invenerunt, qua de se judicium religioni et fortunæ committerent. Pactique inter se sunt, ut die statuta omnes equos ante regiam primo mane perducerent : et cujus equus inter Solis ortum hinnitum primus edidisset, is rex esset. Nam et Solem Persæ unum deum esse credunt; et equos eidem deo sacratos ferunt. Erat inter conjuratos Darius, Hystaspis filius : cui de regno sollicito equi custos ait : «Si ea res victoriam moraretur, nihil negotii superesse.» Per noctem deinde equum, pridie constitutam diem, ad eundem locum ducit, ibique equæ admittit, ratus, ex vo-

luptate Veneris futurum, quod evenit. Postera die itaque, quum ad statutam horam omnes convenissent, Darii equus, cognito loco, ex desiderio feminæ hinnitum statim edidit : et, segnibus aliis, felix auspicium domino primus emisit. Tanta moderatio ceteris fuit, audito auspicio, ut confestim equis desilierint, et Darium regem salutaverint. Populus quoque universus, secutus judicium principum, eundem regem constituit. Sic regnum Persarum, septem nobilissimorum virorum virtute quæsitum, tam levi momento in unum collatum est. Incredibile prorsus, tanta patientia cessisse eo, quod ut eriperent Magis, mori non recusaverint. Quanquam præter formam, virtutemque hoc imperio dignam, etiam cognatio Dario juncta cum pristinis regibus fuit. Principio igitur regni, Cyri regis filiam in matrimonium recepit, regalibus nuptiis regnum firmaturus : ut non tam in extraneum translatum, quam in familiam Cyri reversum videretur. Interjecto deinde tempore, quum Assyrii descivissent, et Babyloniam occupassent, difficilisque urbis expugnatio esset; æstuante rege, unus de interfectoribus Magorum, Zopyrus domi se verberibus lacerari toto corpore jubet : nasum, aures, et labia sibi præcidi; atque ita regi inopinanti se offert. Attonitum, et quærentem Darium causas, auctoremque tam fœdæ lacerationis, tacitus, quo proposito fecerit, edocet; formatoque in futura consilio, transfugæ titulo Babyloniam proficiscitur. Ibi ostendit populo laniatum corpus : queritur crudelitatem regis, a quo in regni petitione, non virtute, sed auspicio; non judicio hominum, sed hinnitu equi superatus sit : jubet illos ex amicis exemplum capere, quid hostibus caven-

dum sit : hortatur, ne mœnibus magis quam armis confidant, patianturque se commune bellum recentiore ira gerere. Nota nobilitas viri pariter et virtus omnibus erat: nec de fide timebant, cujus veluti pignora, vulnera corporis et injuriæ notas habebant. Constituitur ergo dux omnium suffragio: et accepta parva manu, semel atque iterum cedentibus consulto Persis, secunda prœlia facit. Ad postremum universum sibi creditum exercitum Dario prodit, urbemque ipsam in potestatem ejus redigit. Post hæc Darius bellum Scythis infert, quod sequenti volumine referetur.

LIBER II.

I. In relatione rerum a Scythis gestarum, quæ satis amplæ magnificæque fuerunt, principium ab origine repetendum est. Non enim minus illustria initia, quam imperium habuere : nec virorum imperio magis, quam feminarum virtutibus claruere : quippe quum ipsi Parthos Bactrianosque, feminæ autem eorum Amazonum regna condiderint : prorsus ut res gestas virorum mulierumque considerantibus incertum sit, uter apud eos sexus illustrior fuerit. Scytharum gens antiquissima semper habita : quamquam inter Scythas et Ægyptios diu contentio de generis vetustate fuit : Ægyptiis prædicantibus, « Initio rerum, quum aliæ terræ nimio fervore solis arderent, aliæ rigerent frigoris immanitate, ita ut non modo primæ generare homines, sed ne advenas quidem recipere ac tueri possent, priusquam adversus calorem vel frigus velamenta corporis invenirentur, vel locorum vitia, quæsitis arte remediis mollirentur : Ægyptum ita temperatam semper fuisse, ut neque hyberna frigora, nec æstivi solis ardores incolas ejus premerent; solum ita fœcundum, ut alimentorum in usus hominum nulla terra feracior fuerit. Jure igitur ibi primum homines natos videri debere, ubi educari facillime possent. » Contra, Scythæ cœli temperamentum nullum esse vetus-

tatis argumentum putabant : « Quippe naturam, quum primum incrementa caloris ac frigoris regionibus distinxit, statim ad locorum patientiam animalia quæque generasse ; sed et arborum atque frugum, pro regionum conditione, apte genera variata. Et quanto Scythis sit cœlum asperius quam Ægyptiis, tanto et corpora et ingenia esse duriora. Ceterum si mundi, quæ nunc partes sunt, aliquando unitas fuit ; sive illuvies aquarum principio rerum terras obrutas tenuit : sive ignis, qui et mundum genuit, cuncta possedit, utriusque primordii Scythas origine præstare. Nam si ignis prima possessio rerum fuit, qui paulatim exstinctus, sedem terris dedit ; nullam prius, quam septentrionalem partem, hiemis rigore ab igne secretam : adeo ut, nunc quoque, nulla magis rigeat frigoribus. Ægyptum vero et totum Orientem tardissime temperatum : quippe qui etiam nunc torrenti calore solis exæstuet. Quod si omnes quondam terræ submersæ profundo fuerunt, profecto editissimam quamque partem, decurrentibus aquis, primum detectam ; humillimo autem solo eandem aquam diutissime immoratam : et quanto prior quæque pars terrarum siccata sit, tanto prius animalia generare cœpisse. Porro Scythiam adeo editiorem omnibus terris esse, ut cuncta flumina ibi nata, in Mæotim, tum deinde in Ponticum et Ægyptium mare decurrant. Ægyptum autem, quæ tot regum, tot seculorum cura impensaque munita sit, et adversus vim incurrentium aquarum tantis structa molibus, tot fossis concisa, ut, quum his arceantur, illis recipiantur aquæ, nihilominus coli, nisi excluso Nilo, non potuerit, non posse videri hominum vetustate ultimam, quæ sive exaggera-

tionibus regum, sive Nili trahentis limum terrarum recentissima videatur.» His igitur argumentis superatis Ægyptiis, antiquiores semper Scythæ visi.

II. Scythia autem in Orientem porrecta, includitur ab uno latere Ponto, ab altero montibus Rhipæis : a tergo Asia et Phasi flumine. Multum in longitudinem et latitudinem patet. Hominibus inter se nulli fines : neque enim agrum exercent : nec domus illis ulla, aut tectum, aut sedes est, armenta et pecora semper pascentibus, et per incultas solitudines errare solitis. Uxores liberosque secum in plaustris vehunt, quibus, coriis imbrium hiemisque causa tectis, pro domibus utuntur. Justitia gentis ingeniis culta, non legibus. Nullum scelus apud eos furto gravius : quippe sine tecto munimentoque pecora et armenta inter sylvas habentibus quid salvum esset, si furari liceret? Aurum et argentum perinde aspernantur, ac reliqui mortales appetunt. Lacte et melle vescuntur. Lanæ iis usus ac vestium ignotus : quanquam continuis frigoribus urantur; pellibus tamen ferinis aut murinis utuntur. Hæc continentia illis morum quoque justitiam edidit, nihil alienum concupiscentibus. Quippe ibidem divitiarum cupido est, ubi et usus. Atque utinam reliquis mortalibus similis moderatio, et abstinentia alieni foret! profecto non tantum bellorum per omnia secula terris omnibus continuaretur; neque plus hominum ferrum et arma, quam naturalis fatorum conditio raperet. Prorsus ut admirabile videatur, hoc illis naturam dare, quod Græci longa sapientium doctrina, præceptisque philosophorum consequi nequeunt; cultosque mores incultæ barbariæ collatione superari. Tanto plus in illis

proficit vitiorum ignoratio, quam in his cognitio virtutis.

III. Imperium Asiæ ter quæsivere : ipsi perpetuo ab alieno imperio aut intacti, aut invicti mansere. Darium, regem Persarum,[1] turpi ab Scythia submoverunt fuga : Cyrum cum omni exercitu trucidaverunt : Alexandri Magni ducem Zopyriona pari ratione cum copiis universis deleverunt : Romanorum audivere, non sensere arma. Parthicum et Bactrianum imperium ipsi condiderunt. Gens laboribus et bellis aspera : vires corporum immensæ : nihil parare, quod amittere timeant : nihil victores præter gloriam concupiscunt. Primus Scythis bellum indixit Sesostris rex ægyptius, missis primo lenonibus, qui hostibus parendi legem dicerent. Sed Scythæ jam ante de adventu regis a finitimis certiores facti, legatis respondent : « Tam opulenti populi ducem stolide adversus inopes occupasse bellum, quod magis domi fuerit illi timendum : quod belli certamen anceps, præmia victoriæ nulla, damna manifesta sint. Igitur non exspectaturos Scythas dum ad se veniatur, quum tanto sibi plura in hoste concupiscenda sint; ultroque prædæ ituros obviam.» Nec dicta res morata : quos quum tanta celeritate venire rex addidicisset, in fugam vertitur, exercituque cum omni apparatu belli relicto, in regnum trepidus se recepit. Scythas ab Ægypto paludes prohibuere : inde reversi, Asiam perdomitam vectigalem fecere, modico tributo, magis in titulum imperii, quam in victoriæ præmium, imposito. Quindecim annis pacandæ Asiæ immorati, uxorum flagitatione revocantur, per legatos denuntiantium : « Ni redeant, sobolem se e finitimis quæsituras, nec passuras, ut in posteritatem Scytharum

genus per feminas intercidat. » His igitur Asia per mille quingentos annos vectigalis fuit. Pendendi tributi finem Ninus, rex Assyriorum, imposuit.

IV. Sed apud Scythas medio tempore duo regii juvenes, Ylinos et Scolopitus, per factionem optimatum domo pulsi, ingentem juventutem secum traxere; et in Cappadociæ ora, juxta amnem Thermodonta consederunt, subjectosque Themiscyrios campos occupavere. Ibi per multos annos spoliare finitimos assueti, conspiratione populorum per insidias trucidantur. Horum uxores, quum viderent exsilio additam orbitatem, arma sumunt; finesque suos, submoventes primo, mox etiam inferentes bella, defendunt. Nubendi quoque finitimis animum omisere, servitutem, non matrimonium appellantes. Singulare omnium seculorum exemplum ausæ, auxere rempublicam sine viris : jam etiam cum contemptu virorum se tuentur. Et ne feliciores aliæ aliis viderentur, viros qui domi remanserant interficiunt. Ultionem quoque cæsorum conjugum excidio finitimorum consequuntur. Tum pace armis quæsita, ne genus interiret, concubitum finitimorum ineunt. Si qui mares nascerentur, interficiebant. Virgines in eundem ipsis morem, non otio, neque lanificio, sed armis, equis, venationibus exercebant, inustis infantum dexterioribus mammis, ne sagittarum jactus impediretur : unde Amazones dictæ sunt. Duæ his reginæ fuere, Marpesia et Lampedo, quæ in duas partes agmine diviso, inclytæ jam opibus, vicibus gerebant bella, solæ terminos alternis defendentes : et ne successibus deesset auctoritas, genitas se Marte prædicabant. Itaque majore parte Europæ subacta, Asiæ quoque nonnullas

civitates occupavere. Ibi Epheso, multisque aliis urbibus conditis, partem exercitus cum ingenti præda domum dimittunt. Reliquæ, quæ ad tuendum Asiæ imperium remanserant, concursu barbarorum cum Marpesia regina interficiuntur. In hujus locum filia ejus Orithya regno succedit : cui, præter singularem belli scientiam, eximia servatæ in omne ævum virginitatis admiratio fuit. Hujus virtute tantum additum gloriæ et famæ Amazonum est, ut Herculi rex, cui XII stipendia debebat, quasi impossibile, imperaverit, ut arma reginæ Amazonum sibi afferret. Eo igitur profectus longis novem navibus, comitante principum Græciæ juventute, inopinantes aggreditur. Duæ tum sorores Amazonum regna tractabant, Antiope et Orithya : sed Orithya foris bellum gerebat. Igitur quum Hercules ad litus Amazonum applicuit, infrequens multitudo cum Antiopa regina, nihil hostile metuente, erat. Qua re effectum est, ut paucæ, repentino tumultu excitæ, arma sumerent, facilemque victoriam hostibus darent. Multæ itaque cæsæ captæque : in his duæ Antiopæ sorores, Menalippe ab Hercule, Hippolyte a Theseo. Sed Theseus, obtenta in præmium captiva, eandem in matrimonium assumpsit, et ex ea genuit Hippolytum. Hercules post victoriam, Menalippen captivam sorori reddidit, et pretium arma reginæ accepit. Atque ita functus imperio, ad regem revertitur. Sed Orithya, ubi comperit bellum sororibus illatum, et raptorem esse Atheniensium principem, hortatur comites, « Frustraque et Ponti sinum, et Asiam edomitam esse dicit, si Græcorum non tam bellis, quam rapinis pateant. » Auxilium deinde a Sagillo, rege Scythiæ, petit :

« Genus se Scytharum esse : cladem virorum, necessitatem armorum, belli causas ostendit : assecutasque virtute, ne segniores viris feminas habere Scythæ viderentur. » Motus ille domestica gloria, mittit cum ingenti equitatu filium Panasagoram in auxilium. Sed ante prœlium dissensione orta, ab auxiliis desertæ, bello ab Atheniensibus vincuntur; receptaculum tamen habuere castra sociorum, quorum auxilio intactæ ab aliis gentibus, in regnum revertuntur. Post Orithyam, Penthesilea regno potita est, cujus Trojano bello inter fortissimos viros, quum auxilium adversus Græcos ferret, magna virtutis documenta exstitere. Interfecta demum Penthesilea, exercituque ejus absumpto, paucæ, quæ in regno remanserant, ægre se adversus finitimos defendentes, usque tempora Alexandri Magni duraverunt. Harum Minithya, sive Thalestris regina, concubitu Alexandri per dies XIII ad sobolem ex eo generandam obtento, reversa in regnum, brevi tempore cum omni Amazonum nomine intercidit.

V. Scythæ autem tertia expeditione asiana, quum annis octo a conjugibus et liberis abfuissent, servili bello domi excipiuntur. Quippe conjuges eorum longa exspectatione virorum fessæ, nec jam teneri bello, sed deletos ratæ, servis ad custodiam pecorum relictis nubunt : qui reversos cum victoria dominos, velut advenas, armati finibus prohibent. Quibus quum varia victoria fuisset, admonentur Scythæ mutare genus pugnæ, memores, non cum hostibus, sed cum servis prœliandum; nec armorum, sed dominorum jure vincendos : verbera in aciem, non tela afferenda; omissoque ferro, virgas ac flagella, ceteraque servilis metus paranda instrumenta. Probato

omnes consilio, instructi sicut præceptum erat, postquam ad hostem accessere, inopinantibus verbera intentant; adeoque illos perculerunt, ut, quos ferro non poterant, metu verberum vincerent; fugamque, non ut hostes victi, sed ut fugitivi servi capesserent. Quicunque capi potuerunt, supplicia crucibus luerunt. Mulieres quoque male sibi consciæ, partim ferro, partim suspendio, vitam finierunt. Post hæc pax apud Scythas fuit usque tempora Jancyri regis. Huic Darius, rex Persarum, sicut supra dictum est, quum filiæ ejus nuptias non obtinuisset, bellum intulit : et armatis septingentis millibus hominum Scythiam ingressus, non facientibus hostibus pugnæ potestatem, metuens, ne, interrupto ponte Istri, reditus sibi intercluderetur, amissis octoginta millibus hominum trepidus refugit : quæ jactura, abundante multitudine, inter damna numerata non est. Inde Asiam et Macedoniam domuit : Ionas quoque navali prœlio superàt. Deinde cognito, quod Athenienses Ioniis auxilium contra se tulissent, omnem impetum belli in eos convertit.

VI. Nunc, quoniam ad bella Atheniensium ventum est, quæ non modo ultra spem gerendi, verum etiam ultra gesti fidem patrata sunt, operaque Atheniensium effectu majora, quam voto fuere; paucis urbis origo repetenda est : quia non, ut ceteræ gentes, a sordidis initiis ad summa crevere. Soli enim, præterquam incremento, etiam origine gloriantur. Quippe non advenæ, neque passim collecta populi colluvies originem urbi dedit : sed eodem innati solo, quod incolunt; et quæ illis sedes, eadem origo est. Primi, lanificii, et olei, et vini

usum docuere. Arare quoque, et serere frumenta, glande vescentibus monstrarunt. Litteræ certe ac facundia, et hic civilis ordo disciplinæ, veluti templum, Athenas habent. Ante Deucalionis tempora regem habuere Cecropem: quem, ut omnis antiquitas fabulosa est, biformem tradidere, quia primus marem feminæ matrimonio junxit. Huic successit Cranaus, cujus filia Atthis regioni nomen dedit. Post hunc Amphictyon regnavit, qui primus Minervæ urbem sacravit, et nomen civitati Athenas dedit. Hujus temporibus, aquarum illuvies majorem partem populorum Græciæ absumpsit. Superfuerunt, quos refugia montium receperunt, aut ad regem Thessaliæ Deucalionem ratibus evecti sunt: a quo propterea genus hominum conditum dicitur. Per ordinem deinde successionis regnum ad Erechtheum descendit, sub quo frumenti satio apud Eleusin a Triptolemo reperta est: in cujus muneris honorem noctes Initiorum sacratæ. Tenuit et Ægeus, Thesei pater, Athenis regnum: a quo per divortium decedens Medea, propter adultam privigni ætatem, Colchos cum Medo filio, ex Ægeo suscepto, concessit. Post Ægeum Theseus, ac deinde Thesei filius Demophoon, qui auxilium Græcis adversus Trojanos tulit, regnum possedit. Erant inter Athenienses et Dorienses simultatum veteres offensæ: quas vindicaturi bello Dorienses, de eventu prœlii oracula consuluerunt. Responsum, « Superiores fore, ni regem Atheniensium occidissent. » Quum ventum esset in bellum, militibus ante omnia, custodia regis præcipitur. Atheniensibus eo tempore rex Codrus erat: qui et responso dei, et præceptis hostium cognitis, permutato regis habitu, pannosus, sarmenta collo ge-

rens, castra hostium ingreditur : ibi in turba obsistentium, a milite, quem falce astu vulneraverat, interficitur. Cognito regis corpore, Dorienses sine prœlio discedunt. Atque ita Athenienses virtute ducis, pro salute patriæ morti se offerentis, bello liberantur.

VII. Post Codrum nemo Athenis regnavit : quod memoriæ nominis ejus tributum est. Administratio reipublicæ annuis magistratibus permissa. Sed civitati nullæ tunc leges erant, quia libido regum pro legibus habebatur. Legitur itaque Solon, vir justitiæ insignis, qui velut novam civitatem legibus conderet : qui tanto temperamento inter plebem senatumque egit (quum, si quid pro altero ordine tulisset, alteri displiciturum videretur), ut ab utrisque parem gratiam traheret. Hujus viri inter multa egregia illud memorabile fuit : inter Athenienses et Megarenses de proprietate Salaminæ insulæ, prope usque interitum armis dimicatum fuerat. Post clades multas capitale esse apud Athenienses cœpit, si quis legem de vindicanda insula tulisset. Sollicitus igitur Solon, ne aut tacendo parum reipublicæ consuleret, aut censendo, sibi; subitam dementiam simulat, cujus venia non dicturus modo prohibita, sed et facturus erat. Deformis habitu, more vecordium in publicum evolat; factoque concursu hominum, quo magis consilium dissimularet, insolitis sibi versibus suadere populo cœpit, quod vetabatur : omniumque animos ita cepit, ut extemplo bellum adversus Magarenses decerneretur, insulaque, devictis hostibus, Atheniensium fieret.

VIII. Interea Megarenses, memores illati ab Atheniensibus belli, et veriti, ne frustra arma movisse vi-

derentur, matronas Atheniensium in Eleusiniis sacris noctu oppressuri, naves conscendunt. Qua re cognita, dux Atheniensium Pisistratus juventutem in insidiis locat, jussis matronis solito clamore ac strepitu, etiam in accessu hostium, ne intellectos se sentiant, sacra celebrare : egressosque navibus Megarenses inopinantes aggressus delevit : ac protinus classe captiva intermixtis mulieribus, ut speciem captarum matronarum præberent, Megara contendit. Illi quum et navium formam, et petitam prædam cognoscerent, obvii ad portum procedunt : quibus cæsis, Pisistratus paulum a capienda urbe abfuit. Ita Megarenses suis dolis hosti victoriam dedere. Sed Pisistratus, quasi sibi, non patriæ vicisset, tyrannidem per dolum occupat : quippe verberibus voluntariis domi affectus, lacerato corpore, in publicum progreditur : advocata concione, vulnera populo ostendit : de crudelitate principum, a quibus hæc se passum simulabat, queritur : adduntur vocibus lacrymæ, et invidiosa oratione multitudo credula accenditur : amore plebis invisum se senatui affirmat : obtinet ad custodiam corporis sui satellitum auxilium : per quos occupata tyrannide, per annos XXXIII regnavit.

IX. Post ejus mortem Diocles, alter ex filiis, per vim stuprata virgine, a fratre puellæ interficitur. Alter, Hippias nomine, quum imperium paternum teneret, interfectorem fratris comprehendi jubet : qui quum per tormenta conscios cædis nominare cogeretur, omnes amicos tyranni nominavit. Quibus interfectis, quærenti tyranno, « An adhuc aliqui conscii essent : neminem, ait, superesse, quem amplius mori gestiat, quam ipsum tyran-

num.» Qua voce ejusdem se tyranni victorem, post vindictam pudicitiæ sororis, ostendit. Hujus virtute quum admonita civitas libertatis esset, tandem Hippias regno pulsus, in exsilium agitur : qui profectus in Persas, ducem se Dario, inferenti Atheniensibus bellum, sicuti supra significatum est, adversus patriam suam offert. Igitur Athenienses, audito Darii adventu, auxilium a Lacedæmoniis socia tum civitate, petiverunt. Quos ubi viderunt quatridui teneri religione, non exspectato auxilio, instructis decem millibus civium, et Platæensibus auxiliaribus mille, adversus sexcenta millia hostium, in campos Marathonios in prœlium egrediuntur. Miltiades et dux belli erat, et auctor non exspectandi auxilii : quem tanta fiducia ceperat, ut plus præsidii in celeritate, quam in sociis duceret. Magna igitur in pugnam euntibus alacritas animorum fuit, adeo ut, quum mille passus inter duas acies essent, citato cursu ante jactum sagittarum ad hostem venerint. Nec audaciæ ejus eventus defuit. Pugnatum est enim tanta virtute, ut hinc viros, inde pecudes putares. Victi Persæ in naves confugerunt : ex quibus multæ suppressæ, multæ captæ sunt. In eo prælio tanta virtus singulorum fuit, ut, cujus laus prima esset, difficile judicium videretur. Inter ceteros tamen Themistoclis adolescentis gloria emicuit, in quo jam tunc indoles futuræ imperatoriæ dignitatis apparuit. Cynægiri quoque, militis atheniensis, gloria magnis scriptorum laudibus celebrata est : qui post prœlii innumeras cædes, quum fugientes hostes ad naves egisset, onustam navem dextra manu tenuit, nec prius dimisit, quam manum amitteret : tum quoque amputata dextra, navem sinistra comprehendit : quam et ipsam

quum amisisset, ad postremum morsu navem detinuit. Tantam in eo virtutem fuisse, ut non tot cædibus fatigatus, non duabus manibus amissis victus, truncus ad postremum, et veluti rabida fera, dentibus dimicaverit. Ducenta millia Persæ eo prœlio, sine naufragio, amisere. Cecidit et Hippias, tyrannus atheniensis, auctor et concitor ejus belli, diis patriæ ultoribus pœnas repetentibus.

X. Interea et Darius, quum bellum restauraret, in ipso apparatu decedit, relictis multis filiis, et in regno, et ante regnum susceptis. Ex his Artemenes maximus natu, ætatis privilegio, regnum sibi vindicabat : quod jus, et ordo nascendi, et natura ipsa gentibus dedit. Porro Xerxes controversiam non de ordine, sed de nascendi felicitate referebat. « Namque Artemenem primum quidem Dario, sed privato provenisse : se regi primum natum. Fratres itaque suos, qui ante geniti essent, privatum patrimonium, quod eo tempore Darius habuisset, non regnum sibi vindicare posse : se esse, quem primum in regno jam rex pater sustulerit. Huc accedere, quod Artemenes non patre tantum, sed et matre privatæ adhuc fortunæ, avo quoque materno privato, procreatus sit : se vero et matre regina natum, et patrem non nisi regem vidisse; avum quoque maternum Cyrum se regem habuisse, non heredem, sed conditorem tanti regni; et si in æquo jure utrumque fratrem pater reliquisset, materno tamen se jure et avito vincere. » Hoc certamen concordi animo ad patruum suum Artaphernem, veluti ad domesticum judicem, deferunt : qui domi cognita causa, Xerxem præposuit : adeoque fraterna contentio fuit, ut nec victor insultaverit, nec victus doluerit ; ipsoque litis

tempore invicem munera miserint; et jucunda quoque inter se, non solum credula convivia habuerint; judicium quoque ipsum sine arbitris, sine convicio fuerit. Tanto moderatius tum fratres inter se regna maxima dividebant, quam nunc exigua patrimonia partiuntur. Igitur Xerxes bellum a patre cœptum adversus Græciam, quinquennium instruxit. Quod ubi primum didicit Demaratus, rex Lacedæmoniorum, qui apud Xerxem exsulabat, amicior patriæ post fugam, quam regi post beneficia, ne inopinato bello opprimerentur, omnia in tabellis ligneis magistratibus perscribit, eademque cera superinducta delet : ne aut scriptura sine tegmine judicium daret, aut recens cera dolum proderet : fido deinde servo perferendas tradit, jusso, magistratibus Spartanorum tradere. Quibus perlatis, Lacedæmone quæstioni res diu fuit, quod neque scriptum aliquid viderent, nec frustra missas suspicarentur, tantoque rem majorem, quanto sit occultior, putabant. Hærentibus in conjectura viris, soror regis Leonidæ consilium scribentis invenit. Erasa igitur cera, belli consilia deteguntur. Jam Xerxes septingenta millia de regno armaverat, et trecenta millia de auxiliis : ut non immerito proditum sit, flumina ab exercitu ejus siccata, Græciamque omnem vix capere exercitum ejus potuisse. Naves quoque mille ducentas numero habuisse dicitur. Huic tanto agmini dux defuit. Ceterum, si regem spectes, divitias, non ducem laudes : quarum tanta copia in regno ejus fuit, ut, quum flumina multitudine consumerentur, opes tamen regiæ superessent. Ipse autem primus in fuga, postremus in prœlio, semper visus est; in periculis timidus; sicubi metus abesset,

inflatus; denique ante experimentum belli, fiducia virium, veluti naturæ ipsius dominus, et montes in planum ducebat, et convexa vallium æquabat, et quædam maria pontibus sternebat, quadam ad navigationis commodum per compendium ducebat.

XI. Cujus introitus in Græciam quam terribilis, tam turpis ac fœdus discessus fuit. Nam quum Leonidas, rex Spartanorum, cum quatuor millibus militum angustias Thermopylarum occupasset, Xerxes, contemptu paucitatis, eos pugnam capessere jubet, quorum cognati Marathonia pugna interfecti fuerant : qui, dum ulcisci suos quærunt, principium cladis fuere : succedente deinde inutili turba, major cædes editur. Triduo ibi cum dolore et indignatione Persarum dimicatum : quarta die, quum nuntiatum esset Leonidæ, a xx millibus hostium summum cacumen teneri, tunc hortatur socios, « Recedant, et se ad meliora patriæ tempora reservent : sibi cum Spartanis fortunam experiendam ; plura se patriæ, quam vitæ debere : ceteros ad præsidia Græciæ servandos. » Audito regis imperio, discessere ceteri, soli Lacedæmonii remanserunt. Initio hujus belli sciscitantibus Delphis oracula responsum fuerat, aut regi Spartanorum, aut urbi cadendum. Et idcirco rex Leonidas quum in bellum proficisceretur, ita suos firmaverat, ut ire se parato ad moriendum animo scirent. Angustias propterea occupaverat, ut cum paucis aut majore gloria vinceret, aut minore damno reipublicæ caderet. Dimissis igitur sociis, hortatur Spartanos, « Meminerint, qualitercunque prœliantibus cadendum esse : caverent, ne fortius mansisse, quam dimicasse videantur; nec exspectandum, ut ab hoste

circumvenirentur, sed dum nox occasionem daret, securis et lætis superveniendum: nusquam victores honestius, quam in castris hostium perituros.» Nihil erat difficile persuadere persuasis mori: statim arma capiunt, et sexcenti viri castra quingentorum millium irrumpunt; statimque regis prætorium petunt, aut cum illo, aut si ipsi oppressi essent, in ipsius potissimum sede morituri. Tumultus totis castris oritur. Spartani, posteaquam regem non inveniunt, per omnia castra victores vagantur; cædunt, sternuntque omnia: ut qui sciant se pugnare non spe victoriæ, sed in mortis ultionem. Prœlium a principio noctis in majorem partem diei tractum. Ad postremum non victi, sed vincendo fatigati, inter ingentes stratorum hostium catervas occiderunt. Xerxes, duobus vulneribus terrestri prœlio acceptis, experiri maris fortunam statuit.

XII. Sed Atheniensium dux Themistocles, quum animadvertisset, Ionas, propter quos bellum Persarum susceperant, in auxilium regis classe venisse, sollicitare eos in partes suas statuit. Et, quum colloquendi copiam non haberet, quo applicituri erant, symbolos proponi, et saxis proscribi curat: «Quæ vos, Iones, dementia tenet? quod facinus agitatis? bellum inferre olim conditoribus vestris, nuper etiam vindicibus, cogitatis? An ideo mœnia vestra condidimus, ut essent qui nostra delerent? quid? si non hæc et Dario prius, et nunc Xerxi, belli causa nobiscum foret, quod vos rebellantes non destituimus? Quin vos in hæc nostra castra ex ista obsidione transitis? Aut si hoc parum tutum est, at vos commisso prœlio ite cessim, inhibete remis, et a bello discedite.»

Ante navalis prœlii congressionem miserat Xerxes quatuor millia armatorum Delphos, ad templum Apollinis diripiendum : prorsus, quasi non cum Græcis tantum, sed et cum diis immortalibus, bellum gereret : quæ manus tota imbribus et fulminibus deleta est, ut intelligeret, quam nullæ essent hominum adversus deos vires. Post hæc Thespias, et Platæas, et Athenas vacuas hominibus incendit; et quoniam ferro in homines non poterat, in ædificia igne grassatur. Namque Athenienses, post pugnam Marathoniam, præmonente Themistocle, victoriam illam de Persis, non finem, sed causam majoris belli fore, CC naves fabricaverant. Adventante igitur Xerxe, consulentibus Delphis oraculum, responsum fuerat, « Salutem muris ligneis tuerentur. » Themistocles navium præsidium demonstratum ratus, persuadet omnibus, « Patriam municipes esse, non mœnia, civitatemque non in ædificiis, sed in civibus positam. Melius itaque salutem navibus, quam urbi commissuros. Hujus sententiæ etiam Deum auctorem esse. » Probato consilio, conjuges liberosque, cum pretiosissimis rebus, abditis insulis, relicta urbe, demandant : ipsi naves armati conscendunt. Exemplum Atheniensium et aliæ urbes imitatæ. Itaque quum adunata omnis sociorum classis, et intenta in bellum navale esset; angustiasque Salaminii freti, ne circumveniri a multitudine posset, occupassent; dissensio inter civitatum principes oritur. Qui quum, deserto bello, ad sua tuenda dilabi vellent, timens Themistocles, ne discessu sociorum vires minuerentur, per servum fidum Xerxi nuntiat, « Uno in loco eum contractam Græciam capere facillime posse. Quod

si civitates, quæ jam abire vellent, dissipentur, majori labore ei singulas consectandas.» Hoc dolo impellit regem signum pugnæ dare. Græci quoque, adventu hostium occupati, prœlium collatis viribus capessunt. Interea rex, velut spectator pugnæ, cum parte navium in litore remanet. Artemisia autem, regina Halicarnassi, quæ in auxilium Xerxi venerat, inter primos duces bellum acerrime ciebat : quippe ut in viro muliebrem timorem, ita in muliere virilem audaciam cerneres. Quum anceps prœlium esset, Iones, juxta præceptum Themistoclis, pugnæ se paulatim subtrahere cœperunt : quorum defectio animos ceterorum fregit. Itaque circumspicientes fugam pelluntur Persæ, et mox prœlio victi, in fugam vertuntur. In qua trepidatione multæ captæ naves, multæ mersæ; plures tamen, non minus sævitiam regis quam hostem timentes, domum dilabuntur.

XIII. Hac clade perculsum, et dubium consilii Xerxem Mardonius aggreditur. Hortatur, « In regnum abeat, ne quid seditionis moveat fama adversi belli, in majus, sicuti mos est, omnia extollens : sibi CCC millia armatorum lecta ex omnibus copiis relinquat : qua manu aut cum gloria ejus perdomiturum se Græciam : aut, si aliter eventus ferat, sine ejusdem infamia hostibus cessurum. » Probato consilio, Mardonio exercitus traditur : reliquas copias rex ipse reducere in regnum parat. Sed Græci, audita regis fuga, consilium ineunt pontis interrumpendi, quem ille Abydo veluti victor maris fecerat; ut, intercluso reditu, aut cum exercitu deleretur, aut desperatione rerum, pacem victus petere cogeretur. Sed Themistocles, timens ne interclusi hostes despera-

tionem in virtutem verterent, et iter, quod aliter non pateret, ferro patefacerent, « Satis multos hostes in Græcia remanere dictitans, nec augeri numerum retinendo oportere ; » quum vincere consilio ceteros non posset, eumdem servum ad Xerxem mittit, certioremque consilii facit ; et occupare transitum, maturata fuga, jubet. Ille, perculsus nuntio, tradit ducibus milites perducendos ; ipse cum paucis Abydon contendit. Ubi quum solutum pontem hybernis tempestatibus offendisset, piscatoria scapha trepidus trajecit. Erat res spectaculo digna, et æstimatione sortis humanæ, rerum varietate mirandæ, in exiguo latentem videre navigio quem paulo ante vix æquor omne capiebat; carentem etiam omni servorum ministerio, cujus exercitus propter multitudinem terris graves erant. Nec pedestribus copiis, quas ducibus assignaverat, felicius iter fuit : siquidem quotidiano labori (neque enim ulla est metuentibus quies) etiam fames accesserat. Multorum deinde dierum inopia contraxerat et pestem ; tantaque fœditas morientium fuit, ut viæ cadaveribus implerentur, alitesque et bestiæ, escæ illecebris sollicitatæ, exercitum sequerentur.

XIV. Interim Mardonius in Græcia Olynthum expugnat. Athenienses quoque in spem pacis, amicitiamque regis sollicitat, spondens incensæ eorum urbis etiam in majus restitutionem. Posteaquam nullo pretio libertatem videt his venalem, incensis quæ ædificare cœperant, copias in Bœotiam transfert. Eo et Græcorum exercitus, qui centum millium fuit, secutus est : ibique prœlium commissum. Sed fortuna regis cum duce mutata non est.

Nam victus Mardonius, veluti ex naufragio, cum paucis profugit. Castra referta regalis opulentiæ capta. Unde primum Græcos, diviso inter se auro persico, divitiarum luxuria cepit. Eodem forte die, quo Mardonii copiæ deletæ sunt, etiam navali prœlio in Asia sub monte Mycale, adversus Persas dimicatum est. Ibi ante congressionem, quum classes ex adverso starent, fama ad utrumque exercitum venit, vicisse Græcos, et Mardonii copias occidisse. Tantam famæ velocitatem fuisse, ut, quum matutino tempore prœlium in Bœotia commissum sit, meridianis horis in Asiam, per tot maria, et tantum spatii, tam brevi horarum momento, de victoria nuntiatum sit. Confecto bello, quum de præmiis civitatum ageretur, omnium judicio, Atheniensium virtus ceteris prælata. Inter duces quoque Themistocles, princeps civitatum testimonio judicatus, gloriam patriæ suæ auxit.

XV. Igitur Athenienses aucti, et præmiis belli, et gloria, urbem ex integro condere moliuntur. Quum mœnia majora complexi fuissent, suspecti esse Lacedæmoniis cœpere, recte reputantibus, quibus ruina urbis tantum incrementi dedisset, quantum sit datura munita civitas. Mittunt ergo legatos, qui monerent, « Ne munimenta hostibus, et receptacula futuri belli exstruant. » Themistocles, ut vidit spei urbis invideri, non existimans abrupte agendum, respondit legatis, « Ituros Lacedæmona, qui de ea re pariter cum illis consulant. » Sic dimissis Spartanis, hortatur suos opus maturent. » Dein ipse, interjecto tempore, in legationem proficiscitur; et nunc in itinere infirmitate simulata, nunc tarditatem collegarum accusans, sine quibus agi jure nihil possit, diem

de die proferendo, spatium consummando operi quærebat : quum interim nuntiatur Spartanis opus Athenis maturari; propter quod denuo legatos mittunt ad inspiciendam rem. Tum Themistocles per servum magistratibus scribit Atheniensium, «Legatos vinciant, pignusque teneant, ne in se gravius consulatur.» Adiit deinde concionem Lacedæmoniorum : indicat, « Permunitas Athenas esse, et posse jam illatum bellum non armis tantum, sed etiam muris sustinere : si quid ob eam rem de se crudelius statuerent, legatos eorum in hoc pignus Athenis retentos.» Graviter deinde castigat eos, « Quod non virtute, sed imbecillitate sociorum, potentiam quærerent.» Sic dimissus, veluti triumphatis Spartanis, a civibus excipitur. Post hæc Spartani, ne vires otio corrumperent, et ut bis illatum a Persis Græciæ bellum ulciscerentur, ultro fines eorum depopulantur. Ducem suo sociorumque exercitui deligunt Pausaniam : qui, pro ducatu, regnum Græciæ affectans, proditionis præmium cum Xerxe nuptias filiæ ejus paciscitur, redditis captivis, ut fides regis aliquo beneficio obstringeretur. Scribit præterea Xerxi, «Quoscunque ad se nuntios misisset, interficeret : ne res loquacitate hominum proderetur.» Sed dux Atheniensium Aristides, belli socius, collegæ conatibus obviam eundo, simul et in rem sapienter consulendo, proditionis consilia discussit. Nec multo post accusatus Pausanias, damnatur. Igitur Xerxes, quum proditionis dolum publicatum videret, ex integro bellum instituit. Græci quoque ducem constituunt Cimonem Atheniensem, filium Miltiadis, quo duce apud Marathonem pugnatum est, juvenem, cujus magnitudinem futu-

ram pietatis documenta prodiderunt. Quippe patrem ob crimen peculatus in carcerem conjectum, ibique defunctum, translatis in se vinculis, ad sepulturam redemit. Nec in bello judicium deligentium fefellit: siquidem non inferior virtutibus patris, Xerxem terrestri navalique bello superatum, trepidum recipere se in regnum coegit.

LIBER III.

I. Xerxes rex Persarum, terror ante gentium, bello in Græciam infeliciter gesto, etiam suis contemptui esse cœpit. Quippe Artabanus, præfectus ejus, deficiente quotidie regis majestate, in spem regni adductus, cum septem robustissimis filiis regiam vesperi ingreditur (nam amicitiæ jure semper illi patebat), trucidatoque rege, voto suo obsistentes filios ejus dolo aggreditur. Securior de Artaxerxe, puero admodum, fingit regem a Dario, qui erat adolescens, quo maturius regno potiretur, occisum; impellit Artaxerxem parricidium parricidio vindicare. Quum ventum ad domum Darii esset, dormiens inventus, quasi somnum fingeret, interficitur. Dein quum unum ex regis filiis sceleri suo superesse Artabanus videret, metueretque de regno certamina principum, assumit in societatem consilii Bacabasum: qui, præsenti statu contentus, rem prodit Artaxerxi, « Ut pater ejus occisus; ut frater falsa parricidii suspicione oppressus; ut denique ipsi pararentur insidiæ. » His cognitis Artaxerxes, verens Artabani numerum filiorum, in posterum diem paratum esse armatum exercitum jubet, quasi recogniturus et numerum militum, et in armis industriam singulorum. Itaque quum inter ceteros et ipse Artabanus armatus adsisteret, rex simulat se breviorem loricam ha-

bere : jubet Artabanum secum commutare : exuentem se, ac nudatum, gladio trajicit; tum et filios ejus corripi jubet. Atque ita egregius adolescens et cædem patris et se ab insidiis Artabani vindicavit.

II. Dum hæc in Persis geruntur, interea Græcia omnis, ducibus Lacedæmoniis et Atheniensibus, in duas divisa partes, ab externis bellis, velut in viscera sua, arma convertit. Fiunt igitur de uno populo duo corpora; et eorumdem castrorum homines in duos hostiles exercitus dividuntur. Hinc Lacedæmonii communia quondam civitatum auxilia ad vires suas trahebant : inde Athenienses, et vetustate gentis, et gestis rebus illustres, propriis viribus confidebant. Atque ita duo potentissimi Græciæ populi, institutis Solonis et Lycurgi legibus pares, ex æmulatione virium in bellum ruebant. Namque Lycurgus, quum fratri suo Polydectæ, Spartanorum regi, successisset, regnumque sibi vindicare potuisset, Charilao, filio ejus, qui natus posthumus fuerat, quum ad ætatem adultam pervenisset, regnum summa fide restituit : ut intelligerent omnes quanto plus apud bonos pietatis jura, quam omnes opes, valerent. Medio igitur tempore dum infans convalescit, tutelamque ejus administrat, non habentibus Spartanis leges instituit, non inventione earum magis, quam exemplo clarior. Siquidem nihil lege ulla in alios sanxit, cujus non ipse primus in se documenta daret. Populum in obsequia principum, principes ad justitiam imperiorum formavit. Parcimoniam omnibus suasit, existimans laborem militiæ assidua frugalitatis consuetudine faciliorem fore. Emi singula non pecunia, sed compensatione mercium jussit.

Auri argentique usum, velut omnium scelerum materiam, sustulit.

III. Administrationem reipublicæ per ordines divisit: regibus potestatem bellorum; magistratibus judicia per annuas successiones; senatui custodiam legum; populo sublegendi senatum, vel creandi quos vellet magistratus, potestatem permisit. Fundos omnium æqualiter inter omnes divisit, ut æquata patrimonia neminem potentiorem altero redderent. Convivari omnes publice jussit, ne cujus divitiæ vel luxuria in occulto essent. Juvenibus non amplius una veste uti toto anno permisit, nec quemquam cultius quam alterum progredi, nec epulari opulentius, ne imitatio in luxuriam verteretur. Pueros puberes non in forum, sed in agrum deduci præcepit, ut primos annos non in luxuria, sed in opere et laboribus agerent. Nihil eos somni causa substernere, et vitam sine pulmento degere, neque prius in urbem redire, quam viri facti essent, statuit. Virgines sine dote nubere jussit, ut uxores eligerentur, non pecuniæ; severiusque matrimonia sua viri coercerent, quum nullis dotis frænis tenerentur. Maximum honorem non divitum et potentium, sed pro gradu ætatis, senum esse voluit. Nec sane usquam terrarum locum honoratiorem senectus habet. Hæc quoniam primo, solutis antea moribus, dura videbat esse, auctorem eorum Apollinem Delphicum fingit, et inde se ea ex præcepto numinis detulisse, ut consuescendi tædium metus religionis vincat. Dein ut æternitatem legibus suis daret, jurejurando obligat civitatem, nihil eos de ejus legibus mutaturos, priusquam reverteretur: et simulat se ad oraculum Delphicum proficisci, consul-

turum quid addendum mutandumve legibus videretur. Proficiscitur autem Cretam, ibique perpetuum exsilium egit, abjicique in mare ossa sua moriens jussit, ne relatis Lacedæmonem, solutos se Spartani religione jurisjurandi in dissolvendis legibus arbitrarentur.

IV. His igitur moribus ita brevi civitas convaluit, ut, quum Messeniis, propter stupratas virgines suas in solenni Messeniorum sacrificio, bellum intulissent, gravissima se exsecratione obstrinxerint, non prius, quam Messenam expugnassent, reversuros; tantum sibi vel de viribus suis, vel de fortuna spondentes Quæ res initium dissensionis Græciæ, et intestini belli causa et origo fuit. Itaque, quum contra præsumptionem suam annis decem in obsidione urbis tenerentur, et querelis uxorum post tam longam viduitatem revocarentur : veriti, ne hac perseverantia belli gravius sibi, quam Messeniis nocerent : quippe illis, quantum juventutis bello intercidat, mulierum fœcunditate suppleri; sibi et belli damna assidua, et fœcunditatem uxorum, absentibus viris, nullam esse : itaque legunt juvenes ex eo genere militum, qui post jusjurandum in supplementum venerant, quibus Spartam remissis promiscuos omnium feminarum concubitus permisere : maturiorem futuram conceptionem rati, si eam singulæ per plures viros experirentur. Ex his nati ob notam materni pudoris, Partheniæ vocati. Qui quum ad annos xxx pervenissent, metu inopiæ (nulli enim pater exsistebat, cujus in patrimonium successio speraretur), ducem Phalanthum assumunt, filium Arati, qui auctor Spartanis fuerat juventutis ad generandam sobolem domum re-

mittendæ : ut, sicuti dudum patrem ejus nascendi auctorem habuissent, sic ipsum spei ac dignitatis suæ haberent. Itaque nec salutatis matribus, e quarum adulterio infamiam collegisse videbantur, ad sedes inquirendas proficiscuntur; diuque et per varios casus jactati, tandem in Italiam deferuntur; et occupata arce Tarentinorum, expugnatis veteribus incolis, sedes ibi constituunt. Sed post annos plurimos dux eorum Phalanthus, per seditionem in exsilium proturbatus, Brundisium se contulit, quo expulsi sedibus suis veteres Tarentini concesserant. His moriens persuadet, « Ut ossa sua, postremasque reliquias conterant, et tacite spargi in foro Tarentinorum curent. Hoc enim modo recuperare illos patriam suam posse, Apollinem Delphis cecinisse. » Illi arbitrantes eum in ultionem sui, civium fata prodidisse, præceptis paruere : sed oraculi diversa sententia fuerat. Perpetuitatem enim urbis, non amissionem, hoc facto promiserat. Ita ducis exsulis consilio, et hostium ministerio, possessio Tarentina Partheniis in æternum fundata. Ob cujus beneficii memoriam Phalantho divinos honores decrevere.

V. Interea Messenii, quum virtute non possent, per insidias expugnantur. Dein quum per annos LXXX gravia servitutis verbera, plerumque et vincula, ceteraque captivitatis mala perpessi essent, post longam pœnarum patientiam, bellum restaurant. Lacedæmonii quoque eo conspiratius ad arma concurrunt, quod adversus servos dimicaturi videbantur. Itaque quum hinc injuria, inde indignitas animos acueret, Lacedæmonii, de belli eventu oraculo Delphis consulto, jubentur ducem belli ab Athe-

niensibus petere. Porro Athenienses, quum responsum cognovissent, in contemptum Spartanorum Tyrtæum poetam claudum pede misere : qui tribus prœliis fusus, eo usque desperationis Spartanos adduxit, ut, ad supplementum exercitus, servos suos manumitterent, hisque interfectorum matrimonia pollicerentur : ut non numero tantum amissorum civium, sed et dignitati succederent. Sed reges Lacedæmoniorum, ne, contra fortunam pugnando, majora detrimenta civitati infligerent, reducere exercitum voluerunt; ni intervenisset Tyrtæus, qui composita carmina exercitui pro concione recitavit, in quibus hortamenta virtutis, damnorum solatia, belli consilia conscripserat. Itaque tantum ardorem militibus injecit, ut non de salute, sed de sepultura solliciti, tesseras, insculptis suis et patrum nominibus, dextro brachio deligarent : ut, si omnes adversum prœlium consumpsisset, et temporis spatio confusa corporum lineamenta essent, ex indicio titulorum tradi sepulturæ possent. Quum sic animatum reges exercitum viderent, curant rem hostibus nuntiari. Messeniis autem non timorem res, sed æmulationem mutuam dedit. Itaque tantis animis concursum est, ut raro unquam cruentius prœlium fuerit. Ad postremum tamen victoria Lacedæmoniorum fuit.

VI. Interjecto tempore, tertium quoque bellum Messenii reparavere : in cujus auxilium Lacedæmonii, inter reliquos socios, etiam Athenienses adhibuere. Quorum fidem quum suspectam haberent, supervacaneos simulantes, a bello eosdem dimiserunt. Hanc rem Athenienses graviter ferentes, pecuniam, quæ erat in stipendium persici belli ab universa Græcia collata, a Delo Athenas

transferunt, ne, deficientibus a fide societatis Lacedæmoniis, prædæ ac rapinæ esset. Sed nec Lacedæmonii quievere : qui, quum Messeniorum bello occupati essent, Peloponnenses immisere, qui bellum Atheniensibus facerent. Parvæ tunc temporis, classe in Ægyptum missa, vires Atheniensibus erant. Itaque navali prœlio dimicantes facile superantur. Interjecto deinde tempore, post reditum suorum aucti et classis et militum robore, prœlium reparavere. Jam et Lacedæmonii, omissis Messeniis, adversus Athenienses arma verterant. Diu varia victoria fuit : ad postremum æquo marte utrinque discessum. Inde revocati Lacedæmonii ad Messeniorum bellum, ne medium tempus otiosum Atheniensibus relinquerent, cum Thebanis paciscuntur, ut Bœotiorum imperium his restituerent, quod temporibus persici belli amiserant, ut illi Atheniensium bella susciperent. Tantus furor Spartanorum erat, ut, duobus bellis impliciti, suscipere tertium non recusarent, dummodo inimicis suis hostes acquirerent. Igitur Athenienses, adversus tantam tempestatem belli duos duces deligunt, Periclem spectatæ virtutis virum, et Sophoclem scriptorem tragœdiarum : qui, diviso exercitu, et Spartanorum agros vastaverunt, et multas Achaiæ civitates Atheniensium imperio adjecerunt.

VII. His malis fracti Lacedæmonii, in annos xxx pepigerunt pacem : sed tam longum otium inimicitiæ non tulerunt. Itaque quinto decimo anno, rupto fœdere, cum contemptu deorum hominumque, fines atticos populantur; et ne prædam potius, quam pugnam, expetiisse viderentur, hostes ad prœlium provocant. Sed Athenienses, con-

silio Periclis ducis, populationis injuriam differunt in tempus ultionis; supervacuam pugnam existimantes, quum ulcisci hostem sine periculo possent. Deinde interjectis diebus, naves conscendunt, et nihil sentientibus Lacedæmoniis, totam Spartam deprædantur, multoque plura auferunt, quam amiserant : prorsus ut, in comparatione damnorum, longe pluris fuerit ultio, quam injuria. Clara quidem hæc Periclis expeditio habita : sed multo clarior privati patrimonii contemptus fuit. Hujus agros, in populatione ceterorum, intactos hostes reliquerant, sperantes acquirere se illi posse aut periculum ex invidia, aut ex suspicione proditionis infamiam. Quod ante prospiciens Pericles, et futurum populo prædixerat, et ad invidiæ impetum declinandum, agros ipsos dono reipublicæ dederat : atque ita, unde periculum quæsitum fuerat, ibi maximam gloriam invenit. Post hæc interjectis diebus, navali prœlio dimicatum est : victi Lacedæmonii fugerunt. Nec cessatum deinceps est, quin aut terra, aut mari, varia prœliorum fortuna, invicem se trucidarent. Denique fessi tot malis, pacem in annos quinquaginta fecere, quam non nisi sex annis servaverunt. Nam inducias, quas proprio nomine condixerant, ex sociorum persona rumpebant : quippe quasi minus perjurii contraherent, si ferentes sociis auxilia, potius quam si ipsi aperto prœlio dimicassent. Hinc bellum in Siciliam translatum : quod priusquam expono, de Siciliæ situ pauca dicenda sunt.

LIBER IV.

I. Siciliam ferunt angustis quondam faucibus Italiæ adhæsisse; diremptamque velut a corpore, majore impetu superi maris, quod toto undarum onere illuc vehitur. Est autem ipsa terra tenuis ac fragilis; et cavernis quibusdam fistulisque ita penetrabilis, ut ventorum tota ferme flatibus pateat; nec non et ignibus generandis nutriendisque soli ipsius naturalis materia, quippe intrinsecus stratum sulphure et bitumine traditur : quæ res facit, ut spiritu cum igne inter interiora luctante, frequenter et compluribus locis nunc flammas, nunc vaporem, nunc fumum eructet. Inde denique Ætnæ montis per tot secula durat incendium. Et ubi acrior per spiramenta cavernarum ventus incubuit, arenarum moles egeruntur. Proximum Italiæ promontorium Rhegium dicitur, ideo, quia græce *abrupta* hoc nomine pronuntiantur. Nec mirum si fabulosa est loci hujus antiquitas, in quem res tot coiere miræ. Primum quod nusquam alias tam torrens fretum, nec solum citato impetu, verum etiam sævo; neque experientibus modo terribile, verum etiam procul videntibus. Undarum porro inter se concurrentium tanta pugna est, ut alias veluti terga dantes in imum desidere, alias quasi victrices in sublime ferri videas : nunc hic fremitum ferventis æstus, nunc

illic gemitum in voraginem desidentis exaudias. Accedunt vicini et perpetui Ætnæ montis ignes, et insularum Æolidum, veluti ipsis undis alatur incendium. Neque enim in tam angustis terminis aliter durare tot seculis tantus ignis potuisset, nisi humoris nutrimentis aleretur. Hinc igitur fabulæ Scyllam et Charybdin peperere; hinc latratus auditi; hinc monstri credita simulacra, dum navigantes, magnis vorticibus pelagi desidentis exterriti, latrare putant undas, quas sorbentis æstus vorago collidit. Eadem causa etiam Ætnæ montis perpetuos ignes facit. Nam aquarum ille concursus raptum secum spiritum in imum fundum trahit, atque ibi suffocatum tamdiu tenet, donec per spiramenta, terræ diffusus, nutrimenta ignis incendat. Jam ipsa Italiæ Siciliæque vicinitas, jam, promontoriorum altitudo ipsa ita similis est, ut, quantum nunc admirationis, tantum antiquis terroris dederit, credentibus, coeuntibus in se promontoriis, ac rursum discedentibus, solida intercipi absumique navigia. Neque hoc ab antiquis in dulcedinem fabulæ compositum, sed metu et admiratione transeuntium. Ea est enim procul inspicientibus natura loci, ut sinum maris, non transitum putes; quo quum accesseris, discedere ac sejungi promontoria, quæ antea juncta fuerint, arbitrere.

II. Siciliæ primo Trinacriæ nomen fuit; postea Sicania cognominata est. Hæc a principio patria Cyclopum fuit; quibus exstinctis, Cocalus regnum insulæ occupavit : post quem singulæ civitates in tyrannorum imperium concesserunt, quorum nulla terra feracior fuit. Horum ex numero Anaxilaus justitia cum ceterorum crudelitate certabat; cujus moderationis haud mediocrem fructum tulit.

Quippe decedens quum filios parvulos reliquisset, tutelamque eorum Micytho, spectatæ fidei servo, commisisset, tantus amor memoriæ ejus apud omnes fuit, ut parere servo, quam deserere regis filios mallent; principesque civitatis, obliti dignitatis suæ, regni majestatem administrari per servum paterentur. Imperium Siciliæ etiam Carthaginienses tentavere; diuque varia victoria cum tyrannis dimicatum. Ad postremum, amisso Hamilcare imperatore cum exercitu, aliquantisper quievere victi.

III. Medio tempore quum Rhegini discordia laborarent, civitasque per dissensionem divisa in duas partes esset, veterani ab altera parte ab Himera in auxilium vocati, pulsis civitate, contra quos implorati fuerant, et mox cæsis, quibus tulerant auxilium, urbem cum conjugibus et liberis sociorum occupavere; ausi facinus nulli tyranno comparandum : quippe ut Rheginis melius fuerit vinci, quam vicisse. Nam sive victoribus captivitatis jure servissent, sive amissa patria exsulare necesse habuissent; non tamen, inter aras et patrios lares trucidati, crudelissimis tyrannis patriam cum conjugibus ac liberis prædam reliquissent. Catinienses quoque, quum Syracusanos graves paterentur, diffisi viribus suis, auxilium ab Atheniensibus petivere : qui, seu studio majoris imperii, quo Asiam Græciamque penitus occuparent, seu metu factæ pridem a Syracusanis classis, ne Lacedæmoniis illæ vires accederent, Lamponium ducem cum classe in Siciliam misere, ut, sub specie ferendi Catiniensibus auxilii, tentarent Siciliæ imperium. Et quoniam prima initia, frequenter cæsis hostibus, prospera fuerant, majore denuo classe, et robustiore exercitu,

Lachete et Chariade ducibus, Siciliam petivere : sed Catinienses, sive metu Atheniensium, sive tædio belli, pacem cum Syracusanis, remissis Atheniensium auxiliis, fecerunt.

IV. Interjecto deinde tempore, quum fides pacis a Syracusanis non servaretur, denuo legatos Athenas mittunt; qui sordida veste, capillo barbaque promissis, et omni squaloris habitu ad misericordiam commovendam acquisito, concionem deformes adeunt : adduntur precibus lacrymæ : et ita misericordem populum supplices movent, ut damnarentur duces, qui ab his auxilia deduxerant. Igitur classis ingens decernitur : creantur duces Nicias, et Alcibiades, et Lamachus; tantisque viribus Sicilia repetitur, ut ipsis terrori essent, in quorum auxilia mittebantur. Brevi post tempore, revocato ad reatum Alcibiade, duo prœlia pedestria secunda Nicias et Lamachus faciunt : munitionibus deinde circumdatis, hostes etiam marinis commeatibus in urbe clausos intercludunt. Quibus rebus fracti Syracusani, auxilium a Lacedæmoniis petiverunt. Ab his mittitur Gylippus solus, sed in quo instar omnium auxiliorum erat. Is, audito in itinere belli jam inclinato statu, auxiliis partim in Græcia, partim in Sicilia contractis, opportuna bello loca occupat. Duobus deinde prœliis victus, congressus tertio, occiso Lamacho, et hostes in fugam compulit, et socios obsidione liberavit. Sed quum Athenienses a bello terrestri in navale se transtulissent, Gylippus classem Lacedæmone cum auxiliis arcessit. Quo cognito, et ipsi Athenienses in locum amissi ducis Demosthenem et Eurymedonta, cum supplemento copiarum mittunt : Peloponnesii quoque,

communi civitatum decreto, ingentia Syracusanis auxilia misere : et quasi Græciæ bellum in Siciliam translatum esset, ita ex utraque parte summis viribus dimicabatur.

V. Prima igitur congressione navalis certaminis, Athenienses vincuntur. Castra quoque cum omni publica ac privata pecunia amittunt. Super hæc mala, quum etiam terrestri prœlio victi essent, tunc Demosthenes censere cœpit, « Ut abirent Sicilia, dum res, quamvis afflictæ, nondum tamen perditæ forent : neque in bello male auspicato amplius perseverandum esse ; domi graviora et forsitan infeliciora bella, in quæ servare hos urbis apparatus oporteat. » Nicias, seu pudore male actæ rei, seu metu destitutæ spei civium, seu impellente fato, manere contendit. Reparatur igitur navale bellum, et animi a prioris fortunæ procella ad spem certaminis revocantur : sed inscitia ducum, qui inter angustias maris tuentes se Syracusanos aggressi fuerant, vincuntur. Eurymedon dux, in prima acie fortissime dimicans, primus cadit : triginta naves, quibus præfuerat, incenduntur. Demosthenes et Nicias, et ipsi victi, exercitum in terram deponunt, tutiorem fugam rati itinere terrestri. Ab his relictas centum triginta naves Gylippus invasit : ipsos deinde insequitur : fugientes partim capit, partim cædit. Demosthenes, amisso exercitu, a captivitate gladio et voluntaria morte se vindicat : Nicias autem, ne Demosthenis quidem exemplo, ut sibi consuleret, admonitus, cladem suorum auxit dedecore captivitatis.

LIBER V.

I. DUM Athenienses in Sicilia bellum per biennium cupidius, quam felicius gerunt, interim concitor et dux ejus Alcibiades absens Athenis insimulatur, mysteria Cereris Initiorum sacra, nullo magis quam silentio solennia, enuntiavisse. Revocatusque a bello ad judicium, sive conscientiam, sive indignitatem rei non ferens, tacitus in exsilium Elidem profectus est. Inde, ubi non damnatum se tantum, verum etiam diris per omnium sacerdotum religiones devotum cognovit, Lacedæmona se contulit; ibique regem Lacedæmoniorum impellit, turbatis Atheniensibus adverso Siciliæ prœlio, ultro bellum inferre. Quo facto, omnia Græciæ regna, velut ad exstinguendum commune incendium, concurrunt. Tantum odii Athenienses immoderati imperii cupiditate contraxerant! Darius quoque, rex Persarum, memor paterni avitique in hanc urbem odii, facta cum Lacedæmoniis per Tissaphernem, præfectum Lydiæ, societate, omnem sumptum belli pollicetur. Et erat hic quidem titulus cum Græcis coeundi : re autem vera timebat, ne, victis Atheniensibus, ad se Lacedæmonii, arma transferrent. Quis igitur miretur, tam florentes Atheniensium opes ruisse, quum ad opprimendam unam urbem, totius Orientis vires concurrerent? Non tamen inerti, neque incruento

cecidere bello; sed prœliati ad ultimum, victores etiam interdum, consumpti magis fortunæ varietate, quam vi victi sunt. Principio belli omnes ab his etiam socii desciverant, ut fit : quo se fortuna, eodem etiam favor hominum inclinat.

II. Alcibiades quoque motum adversus patriam bellum, non gregarii militis opera, sed imperatoris virtutibus adjuvat. Quippe acceptis quinque navibus, in Asiam contendit, et tributarias Atheniensium civitates, auctoritate nominis sui, ad defectionem compellit. Sciebant enim domi clarum, nec exsilio videbant factum minorem; nec tam ablatum Atheniensibus ducem, quam Lacedæmoniis traditum; partaque cum amissis imperia pensabant. Sed apud Lacedæmonios virtus Alcibiadis plus invidiæ quam gratiæ contraxit. Itaque quum principes velut æmulum gloriæ suæ interficiendum insidiis mandassent, cognita re, Alcibiades per uxorem Agidis regis, quam adulterio cognoverat, ad Tissaphernem, præfectum Darii regis, profugit; cui se celeriter officii comitate, et obsequendi gratia insinuavit. Erat enim et ætatis flore, et formæ veneratione, nec minus eloquentia, etiam inter Athenienses, insignis : sed in conciliandis amicitiarum studiis, quam in retinendis, vir melior : quia morum vitia sub umbra eloquentiæ primo latebant. Igitur persuadet Tissapherni, « Ne tanta stipendia classi Lacedæmoniorum præberet. Vocandos enim in portionem muneris Ionios, quorum pro libertate, quum tributa Atheniensibus penderent, bellum susceptum sit. Sed nec auxiliis nimis enixe Lacedæmonios juvandos; quippe memorem esse debere, alienam se victoriam, non suam in-

struere; et eatenus bellum sustinendum, ne inopia deseratur. Nam regem Persarum, dissidentibus Græcis, arbitrum pacis ac belli fore; et quos suis non possit, ipsorum armis victurum; perfecto autem bello, statim ei cum victoribus dimicandum. Domesticis itaque bellis Græciam atterendam, ne externis vacet; exæquandasque vires partium, et inferiores auxilio levandos. Non enim quieturos post hanc victoriam Spartanos, qui vindices se libertatis Græciæ professi sint. « Grata oratio Tissapherni fuit. Itaque commeatus maligne præbere; classem regiam non totam mittere; ne aut victoriam totam daret, aut necessitatem deponendi belli imponeret.

III. Interea Alcibiades hanc operam civibus venditabat : ad quem quum legati Atheniensium venissent, pollicetur his amicitiam regis, si respublica a populo translata ad senatum foret : sperans ut, aut concordante civitate, dux belli ab omnibus legeretur, aut discordia inter ordines facta, ab altera parte in auxilium vocaretur. Sed Atheniensibus, imminente periculo belli, major salutis, quam dignitatis cura fuit. Itaque, permittente populo, imperium ad senatum transfertur. Qui quum insita genti superbia crudeliter in plebem consuleret, singulis tyrannidis sibi impotentiam vindicantibus, ab exercitu Alcibiades exsul revocatur, duxque classi constituitur. Statim igitur Athenas mittit, « Ex continenti se cum exercitu venturum, recepturumque a quadringentis jura populi, ni ipsi redderent. » Hac denuntiatione optimates territi, primo urbem prodere Lacedæmoniis tentavere : dein, quum id nequissent, in exsilium profecti sunt. Igitur Alcibiades, intestino malo patria libe-

rata, summa cura classem instruit; atque ita in bellum adversus Lacedæmonios pergit.

IV. Jam Sesti Mindarus et Pharnabazus, Lacedæmoniorum duces, instructis navibus exspectabant. Prœlio commisso, victoria penes Athenienses fuit. In eo bello major pars exercitus, et omnes ferme hostium duces cæsi: naves LXXX raptæ. Interjectis quoque diebus, quum bellum Lacedæmonii a mari in terram transtulissent, iterato vincuntur. His malis fracti, pacem petiere: quam ne acciperent, opera eorum effectum est, quibus ea res quæstum præstabat. Interea et Syracusanorum auxilia illatum a Carthaginiensibus Siciliæ bellum domum revocavit: quibus rebus destitutis Lacedæmoniis, Alcibiades cum classe victrici Asiam vastat: multis locis prœlia facit: ubique victor recipit civitates quæ defecerant: nonnullas capit, et imperio Atheniensium adjicit: atque ita prisca navali gloria vindicata, adjecta etiam laude terrestris belli, desideratus civibus suis Athenas revertitur. His omnibus prœliis ducentæ naves hostium, et præda ingens capta. Ad hunc redeuntis exercitus triumphum effusa omnis multitudo obviam procedit, et universos quidem milites, præcipue tamen Alcibiadem mirantur: in hunc oculos civitas universa, in hunc suspensa ora convertit: hunc quasi de cœlo missum, et ut ipsam Victoriam contuentur: laudant quæ pro patria, nec minus admirantur quæ exsul contra gesserit, excusantes ipsi, iratum provocatumque fecisse. Enimvero tantum in uno viro fuisse momenti, ut maximi imperii subversi et rursum recepti auctor esset; et unde stetisset, eo se victoria transferret; fieretque cum eo mira quædam fortunæ in-

clinatio. Igitur omnibus non humanis tantum, verum et divinis eum honoribus onerant; certant secum ipsi, utrum contumeliosius eum expulerint, an revocaverint honoratius. Ipsos illi deos gratulantes tulere obviam, quorum exsecrationibus erat devotus; et cui paulo ante omnem humanam opem interdixerant, eum, si queant, in cœlo posuisse cupiunt. Explent contumelias honoribus, detrimenta muneribus, exsecrationes precibus. Non Siciliæ illis adversa pugna in ore est, sed Græciæ victoria : non classes per illum amissæ, sed acquisitæ; nec Syracusarum, sed Ioniæ Hellespontique meminerunt. Sic Alcibiades nunquam mediocribus, nec in offensa, nec in favore, studiis suorum exceptus est.

V. Dum hæc aguntur, a Lacedæmoniis Lysander classi belloque præficitur; et in locum Tissaphernis Darius, rex Persarum, filium suum Cyrum Ioniæ Lydiæque præposuit : qui Lacedæmonios auxiliis opibusque ad spem fortunæ prioris erexit. Aucti igitur viribus Alcibiadem cum centum navibus in Asiam profectum, dum agros longa pace divites securius populatur, et prædæ dulcedine sine insidiarum metu sparsos milites habet, repentino adventu oppressere : tantaque cædes palantium fuit, ut plus vulneris eo prœlio Athenienses acciperent, quam superioribus dederant : et tanta desperatio apud Athenienses erat, ut ex continenti Alcibiadem ducem Conone mutarent; arbitrantes, victos se non fortuna belli, sed fraude imperatoris : apud quem plus prior offensa valuisset, quam recentia beneficia. Vicisse autem eum priore bello ideo tantum, ut ostenderet hostibus quem ducem sprevissent, et ut carius eis ipsam victoriam ven-

deret. Omnia enim credibilia in Alcibiade vigor ingenii, et morum luxuria faciebat. Veritus itaque multitudinis impetum, denuo in voluntarium exsilium proficiscitur.

VI. Itaque Conon Alcibiadi suffectus, habens ante oculos cui duci successisset, classem maxima industria exornat : sed navibus exercitus deerat, fortissimis quibusque in Asiæ populatione amissis. Armantur tamen senes, aut impuberes pueri, et numerus militum sine exercitus robore expletur. Sed non magnam bello moram ætas fecit imbellis : cæduntur passim, aut fugientes capiuntur : tantaque strages, aut occisorum, aut captivorum fuit, ut Atheniensium deletum non imperium tantum, verum etiam nomen videretur. Quo prœlio perditis et desperatis rebus, ad tantam inopiam rediguntur, ut, consumpta militari ætate, peregrinis civitatem, servis libertatem, damnatis impunitatem darent. Ex qua colluvione hominum conscripto exercitu, domini antea Græciæ, vix libertatem tuebantur. Iterum tamen fortunam maris experiendam decernunt. Tanta virtus animorum erat, ut, quum paulo ante salutem desperaverint, nunc non desperent victoriam. Sed neque is miles erat, qui nomen Atheniensium tueretur; neque eæ vires quibus vincere consuerant; neque ea scientia militaris in his, quos vincula, non castra continuerant. Itaque omnes aut capti, aut occisi. Quum dux Conon eo prœlio superfuisset solus, crudelitatem civium metuens, cum octo navibus ad regem Cyprium concedit Evagoram.

VII. At dux Lacedæmoniorum, rebus feliciter gestis, fortunæ hostium insultat; captivas naves cum præda bellica, in triumphi modum ornatas mittit Lacedæmona;

ac tributarias Atheniensium civitates, quas metus dubiæ belli fortunæ in fide tenuerat, voluntarias recipit : nec aliud ditionis Atheniensium præter urbem ipsam relinquit. Quæ cuncta quum Athenis nuntiata essent, omnes, relictis domibus, per urbem discurerre pavidi : alius alium sciscitari; auctorem nuntii requirere : non pueros imprudentia, non senes debilitas, non mulieres sexus imbecillitas domi tenet : adeo ad omnem ætatem tanti mali sensus penetraverat! In foro deinde coeunt : atque ita perpeti nocte fortunam publicam questibus iterant. Alii fratres, aut filios, aut parentes deflent; cognatos alii, alii amicos cognatis cariores ; et cum privatis casibus querelam publicam miscent : « Jam se ipsos, jam ipsam patriam perituram, miserioremque incolumium, quam amissorum fortunam judicantes : sibi quisque ante oculos obsidionem, famem, et superbum victoremque hostem proponentes : jam ruinam urbis et incendia, jam omnium captivitatem et miserrimam servitutem recordantes : feliciores prorsus priores urbis ruinas ducentes, quæ, incolumibus filiis parentibusque, tectorum tantum ruina taxatæ sint. Nunc autem non classem, in quam, sicuti pridem, confugiant, superesse; non exercitum, cujus virtute servati, pulchriora possent mœnia exstruere. »

VIII. Sic defletæ ac prope perditæ urbi hostes superveniunt, et obsidione circumdatos fame urgent. Sciebant enim, neque ex advectis copiis multum superesse, et, ne novæ advehi possent, providerant. Quibus malis Athenienses fracti, post longam famem, et assidua suorum funera, pacem petivere : quæ an dari deberet, diu

inter Spartanos sociosque deliberatum. Quum multi delendum Atheniensium nomen, urbemque incendio consumendam censerent, negarunt se Spartani, « Ex duobus Græciæ oculis alterum eruturos; » pacem polliciti, « Si demissa Piræeum versus muri brachia dejicerent, navesque, quæ reliquæ forent, traderent; resque publica ex semet ipsis xxx rectores acciperet. » In has leges traditam sibi urbem Lacedæmonii formandam Lysandro tradiderunt. Insignis hic annus et expugnatione Athenarum, et morte Darii regis Persarum, et exsilio Dionysii Siciliæ tyranni fuit. Mutato statu Athenarum, etiam civium conditio mutatur. Triginta rectores reipublicæ constituuntur, qui fiunt tyranni : quippe a principio tria millia sibi satellitum statuunt, quantum ex tot cladibus prope nec civium superfuerat; et quasi parvus hic ad continendam civitatem exercitus esset, septingentos milites a victoribus accipiunt. Cædes deinde civium ab Alcibiade auspicantur, ne iterum rempublicam sub obtentu liberationis invaderet. Quem quum profectum ad Artaxerxem, Persarum regem, comperissent, citato itinere miserunt, qui eum interciperent : a quibus occupatus, quum occidi aperte non posset, vivus in cubiculo, in quo dormiebat, crematus est.

IX. Liberati hoc ultoris metu tyranni, miseras urbis reliquias cædibus et rapinis exhauriunt. Quod quum displicere uni ex numero suo Therameni didicissent, ipsum quoque ad terrorem omnium interficiunt. Fit igitur ex urbe passim omnium fuga, repleturque Græcia Atheniensium exsulibus. Quod etiam ipsum auxilium quum miseris eriperetur (nam Lacedæmoniorum edicto civita-

tes exsules recipere prohibebantur); omnes se Argos et Thebas contulere. Ibi non solum tutum exsilium egerunt, verum etiam spem recuperandæ patriæ receperunt. Erat inter exsules Thrasybulus, vir strenuus, et domi nobilis, qui audendum aliquid pro patria et pro salute communi, etiam cum periculo, ratus, adunatis exsulibus, castellum Phylen Atticorum finium occupat : nec deerat quarumdam civitatum, tam crudeles casus miserantium, favor. Itaque Ismenias, Thebanorum princeps, etsi publicis non poterat, privatis tamen viribus adjuvabat : et Lysias Syracusanus orator, exsul tunc, quingentos milites, stipendio suo instructos, in auxilium patriæ communis eloquentiæ misit. Fit itaque asperum prœlium. Sed, quum hinc pro patria summis viribus, inde pro aliena dominatione securius pugnaretur, tyranni vincuntur : victi in urbem refugiunt, quam, exhaustam cædibus, suis etiam armis spoliant. Deinde, quum omnes Athenienses proditionis suspectos haberent, demigrare eos ex urbe jubent, et in brachiis muri, quæ diruta fuerant, habitare, extraneis militibus imperium tuentes. Post hæc Thrasybulum corrumpere, imperii societatem pollicentes, conantur. Quod quum non contigisset, auxilia a Lacedæmoniis petivere : quibus accitis, iterato prœliantur. In eo bello Critias et Hippolochus, omnium tyrannorum sævissimi, cadunt.

X. Ceteris victis, quum exercitus eorum, ex quibus major pars Atheniensium erat, fugeret, magna voce Thrasybulus exclamat, « Cur se victorem fugiant potius, quam ut vindicem communis libertatis adjuvent? Civium illam meminerint aciem, non hostium esse; nec

se ideo arma cepisse, ut aliqua victis adimat, sed ut adempta restituat : triginta se dominis, non civitati bellum inferre. » Admonet deinde cognationis, legum, sacrorum communium; tum vetusti per tot bella commilitii : orat, « Misereantur exsulum civium, si tam patienter ipsi serviant : reddant sibi patriam, accipiant libertatem! » His vocibus tantum promotum est, ut reversus in urbem exercitus, triginta tyrannos emigrare Eleusina juberet, substitutis decem, qui rempublicam regerent : qui, nihil exemplo prioris dominationis territi, eandem viam crudelitatis aggressi sunt. Dum hæc aguntur, nuntiatur Lacedæmone, bellum Athenis exarsisse; ad quod comprimendum Pausanias rex mittitur : qui, misericordia exsulis populi permotus, patriam miseris civibus restituit, et decem tyrannos ex urbe Eleusina migrare ad ceteros jubet. Quibus rebus quum pax statuta esset, interjectis diebus, repente tyranni non minus restitutos exsules, quam se in exsilium actos indignantes, quasi vero aliorum libertas sua servitus esset, bellum Atheniensibus inferunt : sed ad colloquium, veluti dominationem recepturi, progressi, per insidias comprehensi, ut pacis victimæ trucidantur : populus, quem emigrare jusserant, in urbem revocatur. Atque ita per multa membra civitas dissipata, in unum tandem corpus redigitur; et, ne qua dissensio ex ante actis nasceretur, omnes jurejurando obstringuntur, discordiarum oblivionem fore. Interea Thebani Corinthiique legatos ad Lacedæmonios mittunt, qui ex manubiis portionem prædæ communis belli periculique peterent. Quibus negatis, non quidem aperte bellum adversus Lace-

dæmonios decernunt : sed tacitis animis tantam iram concipiunt, ut subesse bellum intelligi posset.

XI. Eodem fere tempore Darius, rex Persarum, moritur, Artaxerxe et Cyro filiis relictis. Regnum Artaxerxi, Cyro civitates, quarum præfectus erat, testamento legavit. Sed Cyro judicium patris injuria videbatur. Itaque occulte adversus fratrem bellum parabat. Quod quum nuntiatum Artaxerxi esset, arcessitum ad se fratrem, et innocentiam dissimulatione belli simulantem, compedibus aureis vinxit; interfecissetque, ni mater prohibuisset. Dimissus igitur Cyrus, jam non occulte bellum, sed palam; nec per dissimulationem, sed aperta professione parare cœpit; auxilia undique contrahit. Lacedæmonii memores, Atheniensi bello enixe se ejus opera adjutos, velut ignorantes contra quem bellum pararetur, decernunt auxilia Cyro mittenda, ubi res ejus exegisset : quærentes apud Cyrum gratiam, et apud Artaxerxem, si vicisset, veniæ patrocinia, quum nihil adversus eum aperte decrevissent. Sed quum in bello fors prœlii utrumque fratrem pugnæ obtulisset, prior Artaxerxes a fratre vulneratur : quem quum equi fuga periculo subtraxisset, Cyrus a cohorte regia oppressus interficitur. Sic victor Artaxerxes, et præda fraterni belli, et exercitu potitur. In eo prœlio decem millia Græcorum in auxilio Cyri fuere : quæ et in cornu, in quo steterant, vicerunt; et post mortem Cyri, neque armis a tanto exercitu vinci, neque dolo capi potuerunt; revertentesque inter tot indomitas nationes et barbaras gentes, per tanta itineris spatia, virtute se usque terminos patriæ defenderunt.

LIBER VI.

I. Lacedæmonii, more ingenii humani, quo plura habent, eo ampliora cupientes, non contenti accessione atheniensium opum vires sibi duplicatas, totius Asiæ imperium affectare cœperunt : sed major pars sub regno Persarum erat. Itaque Dercyllides, dux in hanc militiam electus, quum videret sibi adversus duos præfectos Artaxerxis, Pharnabazum et Tissaphernem, maximarum gentium viribus succinctos, dimicandum, pacificari cum altero statuit. Aptior visus Tissaphernes, vir et industria potior, et militibus Cyri quondam regis instructior, in colloquium vocatur, et statutis conditionibus, ab armis dimittitur. Hanc rem Pharnabazus apud communem regem criminatur, « Ut Lacedæmonios Asiam ingressos non repulerit armis, sed impensis regiis aluerit : merceturque ab his, quæ differant bella, quæ gerant, tanquam non ad unius summum imperii detrimentum omne perveniat. Indignum, ait, bella non perfici, sed redimi; hostem pretio, non armis submoveri. » His vocibus regem a Tissapherne alienatum hortatur, ut in locum ejus navalis belli ducem eligat Conona Atheniensem, qui, amissa bello patria, Cypri exsulabat : « Quippe Atheniensibus, etsi fractæ sint opes, manere tamen navalem usum ; nec, si

eligendus sit ex universis, meliorem alium esse. » Acceptis igitur quingentis talentis, jussus est Conona classi præficere.

II. His cognitis, Lacedæmonii et ipsi a rege Ægypti Hercynione auxilia navalis belli per legatos petunt; a quo centum triremes, et sexcenta millia modiorum frumenti missa : a ceteris quoque sociis ingentia auxilia contracta sunt. Sed tanto exercitui, et contra tantum ducem, deerat dignus imperator. Itaque postulantibus sociis Agesilaum ducem, regem tunc Lacedæmoniorum, propter responsum oraculi Delphici, diu Lacedæmonii, an eum summæ rei præponerent, deliberaverunt : quibus futurus imperii finis denuntiabatur, quum regium claudicasset imperium : erat enim pede claudus. Ad postremum statuerunt, melius esse incessu regem, quam imperio regnum claudicare. Posteaquam Agesilaum cum ingentibus copiis in Asiam misere, non facile dixerim, quod aliud par ducum tam bene comparatum fuerit : quippe ætas, virtus, consilium, sapientia utrique prope una, gloria quoque rerum gestarum eadem : quibus quum paria omnia fortuna dederit, invictum tamen ab altero utrumque servavit. Magnus igitur amborum apparatus belli, magnæ res gestæ fuerunt. Sed Cononem seditio militum invadit, quos præfecti regis fraudare stipendio soliti erant, eo instantius debita poscentibus, quo graviorem sub magno duce militiam præsumebant. Itaque Conon, diu rege per epistolas frustra fatigato, ad postremum ipse ad eum pergit : a cujus aspectu et colloquio prohibitus est, quod eum more Persarum adorare nollet : agit tamen cum eo per internuntios, et queritur,

« Opulentissimi regis bella inopia dilabi; et, qui exercitum parem hostibus habeat, pecunia vinci, qua præstet; inferioremque eum ea parte virium inveniri, qua longe superior sit. » Postulat, « Dari sibi ministrum impensæ, quia pluribus id mandare perniciosum sit. » Dato stipendio, ad classem remittitur; nec moram agendis rebus facit : multa fortiter, multa feliciter agit : agros hostiles vastat : urbes expugnat : et, quasi tempestas quædam, cuncta prosternit. Quibus rebus territi Lacedæmonii, ad patriæ subsidium revocandum ab Asia Agesilaum decernunt.

III. Interim Pisandrus, ab Agesilao proficiscente dux patriæ relictus, ingentem classem summis viribus instruit, fortunam belli tentaturus. Nec non et Conon, tunc primum cum hostium exercitu concursurus, magna cura ordinat suos. Summa igitur (non) tam ducum in eo prœlio, quam militum æmulatio fuit. Nam et ipse dux Conon non tam Persis, quam patriæ studebat, et sicut, afflictis Atheniensium rebus, auctor amissæ dominationis fuerat, sic volebat idem haberi redditæ, patriamque vincendo recipere, quam victus amiserat : eo speciosius, quod ne ipsorum quidem Atheniensium, sed alieni imperii viribus dimicet, pugnaturus periculo regis, victurus præmio patriæ; gloriamque diversis artibus, quam priores civitatis suæ duces, consecuturus : quippe illos, vincendo Persas, patriam defendisse; se, Persas victores faciendo, restituturum patriam esse. Porro Pisandrus pro conjunctione Agesilai, etiam virtutum æmulator erat; contendebatque ne a rebus gestis ejus et gloriæ splendore decederet; neve tot bellis ac seculis quæsitum im-

perium brevis momenti culpa subverteret. Eadem militum et omnium remigum cura erat : quos major sollicitudo cruciabat, non tam, ne ipsi quæsitas opes amitterent, quam ne pristinas Athenienses reciperent. Sed quanto majus prœlium fuit, tanto et clarior victoria Cononis. Victi Lacedæmonii fugam capessunt : præsidia hostium Athenis deducuntur : populo, restituta dignitate, conditio servilis eripitur : multæ quoque civitates recipiuntur.

IV. Hoc initium Atheniensibus resumendæ potentiæ, et Lacedæmoniis habendæ finis fuit. Namque, velut cum imperio etiam virtutem perdidissent, contemni a finitimis cœpere. Primi igitur Thebani, auxiliantibus Atheniensibus, bellum his intulere : quæ civitas ex infimis incrementis, virtute Epaminondæ ducis, ad spem imperii Græciæ erecta est. Fit itaque terrestre prœlium, eadem Lacedæmoniorum fortuna, qua pugnatum adversus Cononа navali prœlio fuerat. In eo bello Lysander, quo duce Athenienses victi a Lacedæmoniis fuerant, interficitur. Pausanias quoque, alter dux Lacedæmoniorum, proditionis accusatus, in exsilium abiit. Igitur Thebani, potiti victoria, universum exercitum ad urbem Lacedæmoniorum ducunt, facilem expugnationem rati, quoniam deserti a sociis omnibus erant : quod metuentes Lacedæmonii, regem suum Agesilaum ex Asia, qui ibi magnas res gerebat, ad defensionem patriæ arcessunt. Occiso enim Lysandro, nullius alterius fiduciam ducis habebant. Cujus quoniam serus adventus erat, conscripto exercitu, obviam hosti procedunt. Sed victis adversus paulo ante victores nec animus neque vires pares fuere.

Prima igitur congressione funduntur. Deletis jam suorum copiis, supervenit rex Agesilaus, qui restituto prœlio, non difficulter, recenti et multis expeditionibus indurato milite, hostibus victoriam eripuit; ipse tamen graviter sauciatur.

V. Quibus rebus cognitis, Athenienses verentes, ne, iterum Lacedæmoniis victoribus, in pristinam sortem servitutis redigerentur, exercitum contrahunt, eumque in auxilium Bœotiorum per Iphicratem, viginti quidem annos natum, sed magnæ indolis juvenem, duci jubent. Hujus adolescentis supra ætatem virtus admirabilis fuit; nec unquam ante eum Athenienses, inter tot tantosque duces, aut spei majoris, aut indolis maturioris imperatorem habuerunt : in quo non imperatoriæ tantum, verum et oratoriæ artes fuere. Conon quoque, audito reditu Agesilai, et ipse ex Asia ad populandos Lacedæmoniorum agros revertitur; atque ita, undique belli formidine circumstrepente, clausi Spartani ad summam desperationem rediguntur. Sed Conon, vastatis hostium terris, Athenas pergit : ubi magno civium gaudio exceptus, plus tamen tristitiæ ipse ex incensa et diruta a Lacedæmoniis patria, quam lætitiæ ex recuperata post tantum temporis, cepit. Itaque, quæ incensa fuerant, prædarum sumptu et exercitu Persarum restituit; quæ diruta fuerant, reficit. Fatum illud Athenarum fuit, ut ante a Persis crematæ, manibus eorum, et nunc a Lacedæmoniis dirutæ, ex spoliis Lacedæmoniorum, restituerentur : versa quoque vice, nunc haberent socios, quos tunc hostes habuerant; et hostes nunc paterentur, cum quibus juncti tunc arctissimis societatis vinculis fuerant.

VI. Dum hæc geruntur, Artaxerxes, rex Persarum, legatos in Græciam mittit, per quos jubet, « Omnes ab armis discedere : qui aliter fecisset, eum se pro hoste habiturum : » civitatibus libertatem suaque omnia restituit: quod non Græciæ laboribus, assiduisque bellorum internecivis odiis consulens fecit ; sed, ne occupato sibi ægyptio bello, quod propter auxilia, adversus præfectos suos Lacedæmoniis missa, susceperat, exercitus sui in Græcia distinerentur. Fessi igitur tot bellis Græci cupide paruere. Hic annus non eo tantum insignis fuit, quod repente pax tota Græcia facta est ; sed etiam eo, quod eodem tempore Urbs romana a Gallis capta est. Sed Lacedæmonii securis insidiantes, absentiam Arcadum speculati, castellum eorum expugnant, occupatoque præsidium imponunt. Itaque, armato instructoque exercitu, Arcades, adhibitis in auxilium Thebanis, amissa bello repetunt. In eo prœlio Archidamus, dux Lacedæmoniorum, vulneratur : qui, quum cædi suos jam et victos videret, per præconem corpora interfectorum ad sepulturam poscit. Hoc est enim signum apud Græcos victoriæ traditæ. Qua confessione contenti, Thebani signum parcendi dedere.

VII. Paucis deinde post diebus, neutris quicquam hostile facientibus, quum quasi tacito consensu induciæ essent, Lacedæmoniis alia bella adversus finitimos gerentibus, Thebani, Epaminonda duce, occupandæ urbis eorum spem ceperunt. Igitur principio noctis taciti Lacedæmona proficiscuntur : non tamen aggredi incautos potuerunt. Quippe senes, et cetera imbellis ætas, quum adventum hostium præsensissent, in ipsis portarum an-

gustiis armati occurrunt; et adversus quindecim millia militum, non amplius centum jam effœtæ ætatis viri pugnæ se offerunt. Tantum animorum viriumque patriæ et penatium conspectus subministrat; tantoque præsentia, quam recordatione sui, majores spiritus largiuntur. Nam, ut videre, inter quæ, et pro quibus starent, aut vincendum sibi, aut moriendum censuerunt. Pauci igitur sustinuere senes aciem, cui par ante diem universa juventus esse non potuit. In eo prœlio duo duces hostium cecidere. Quum interim, Agesilai adventu nuntiato, Thebani recessere: nec bellum diu dilatum; siquidem Spartanorum juventus, senum virtute et gloria incensa, teneri non potuit, quin ex continenti acie decerneret. Quum victoria Thebanorum esset, Epaminondas, dum non ducis tantum, verum etiam fortissimi militis officio fungitur, graviter vulneratur. Quo audito, his ex dolore metus, illis ex gaudio, stupor injicitur; atque ita, veluti ex placito consensu, a prœlio disceditur.

VIII. Post paucos deinde dies Epaminondas decedit: cum quo vires quoque reipublicæ ceciderunt. Nam, sicuti, telo si primam aciem præfregeris, reliquo ferro vim nocendi sustuleris; sic illo (velut mucrone teli) ablato duce Thebanorum, rei quoque publicæ vires hebetatæ sunt: ut non tam illum amisisse, quam cum illo interiisse omnes viderentur. Nam neque hunc ante ducem ullum memorabile bellum gessere; nec postea virtutibus, sed cladibus insignes fuere: ut manifestum sit, patriæ gloriam et natam et exstinctam cum eo fuisse. Fuit autem incertum, vir melior, an dux esset. Nam et imperium non sibi, sed patriæ semper quæsivit; et pecuniæ

adeo parcus fuit, ut sumptus funeri defuerit. Gloriæ quoque non cupidior, quam pecuniæ : quippe recusanti omnia imperia ingesta sunt ; honoresque ita gessit, ut ornamentum non accipere, sed dare ipsi dignitati videretur. Jam litterarum studium, jam philosophiæ doctrina tanta, ut mirabile videretur, unde tam insignis militiæ scientia homini inter litteras nato. Neque ab hoc vitæ proposito mortis ratio dissensit : nam ut relatus in castra semianimis, vocem spiritumque collegit, id unum a circumstantibus requisivit, « Num cadenti sibi scutum ademisset hostis ? » Quod ut servatum audivit, allatum, velut laborum gloriæque socium osculatus est. Iterum quæsivit, « Utri vicissent ? » Ut audivit Thebanos, « Bene habere se rem, » dixit : atque ita, velut gratulabundus patriæ, exspiravit.

IX. Hujus morte etiam Atheniensium virtus intercidit. Siquidem amisso, cui æmulari consueverant, in segnitiam torporemque resoluti, non, ut olim, in classem exercitusque, sed in dies festos apparatusque ludorum reditus publicos effundunt ; et cum actoribus nobilissimis poetisque theatra celebrant, frequentius scenam, quam castra visentes ; versificatoresque meliores, quam duces laudantes. Tunc vectigal publicum, quo milites et remiges alebantur, cum urbano populo dividi cœptum. Quibus rebus effectum est, ut inter otia Græcorum sordidum et obscurum antea Macedonum nomen emergeret ; et Philippus, obses triennio Thebis habitus, Epaminondæ et Pelopidæ virtutibus eruditus, regnum Macedoniæ, Græciæ et Asiæ cervicibus, velut jugum servitutis, imponeret.

LIBER VII.

I. MACEDONIA ante, nomine Emathionis regis, cujus prima virtutis experimenta in illis locis exstant, Emathia cognominata est. Hujus, sicuti incrementa modica, ita termini perangusti fuere. Populus Pelasgi, regio Pæonia dicebatur. Sed postea, virtute regum et gentis industria subactis primo finitimis, mox populis nationibusque, imperium usque extremos Orientis terminos prolatum. In regione Pæonia, quæ nunc portio est Macedoniæ, regnasse fertur Pelegonus, pater Asteropæi, cujus trojano bello, inter clarissimos vindices urbis, nomen accepimus. Ex alio latere in Europa regnum Europus nomine tenuit. Sed et Caranus cum magna multitudine Græcorum sedes in Macedonia responso oraculi jussus quærere, quum in Emathiam venisset, urbem Edessam, non sentientibus oppidanis, propter imbrium et nebulæ magnitudinem, gregem caprarum imbrem fugientium secutus, occupavit : revocatusque in memoriam oraculi, quo jussus erat, « Ducibus capris imperium quærere, » regni sedem statuit; religioseque postea observavit, quocunque agmen moveret, ante signa easdem capras habere, cœptorum duces habiturus, quas regni habuerat auctores. Urbem Edessam, ob memoriam muneris, Ægeas, populum Ægeadas vocavit. Pulso deinde Mida

(nam is quoque portionem Macedoniæ tenuit), aliisque regibus pulsis, in locum omnium solus successit; primusque, adunatis gentibus variorum populorum, veluti unum corpus Macedoniæ fecit; crescentique regno valida incrementorum fundamenta constituit.

II. Post hunc Perdiccas regnavit, cujus et vita illustris, et mortis postrema, veluti ex oraculo præcepta, memorabilia fuere : siquidem senex moriens Argæo filio monstravit locum, quo condi vellet; ibique non sua tantum, sed et succedentium sibi regum ossa poni jussit; præfatus, « Quoad ibi conditæ posterorum reliquiæ forent, regnum in familia mansurum : » creduntque hac superstitione exstinctam in Alexandro stirpem, qui locum sepulturæ mutaverit. Argæus, moderate et cum amore popularium administrato regno, successorem filium Philippum reliquit : qui, immatura morte raptus, Æropum parvulum admodum instituit heredem. Sed Macedonibus assidua certamina cum Thracibus et Illyriis fuere : quorum armis, veluti quotidiano exercitio, indurati, gloria bellicæ laudis finitimos terrebant. Igitur Illyrii, infantiam regis pupilli contemnentes, bello Macedonas aggrediuntur : qui prœlio pulsi, rege suo in cunis prolato, et pone aciem posito, acrius certamen repetivere : tanquam ideo victi fuissent antea, quod bellantibus sibi regis sui auspicia defuissent; futuri vel propterea victores, quod ex superstitione animum vincendi ceperant : simul et miseratio eos infantis tenebat, quem, si victi forent, captivum de rege facturi videbantur. Conserto itaque prœlio, magna cæde Illyrios fudere; ostenderuntque hostibus suis, priore bello regem Macedonibus, non vir-

tutem defuisse. Huic Amyntas succedit, et propria virtute, et Alexandri filii egregia indole insigniter clarus : cui Alexandro tanta omnium virtutum natura ornamenta exstitere, ut etiam Olympio certamine, vario ludicrorum genere contenderit.

III. Quum interim Darius, rex Persarum, turpi ab Scythia fuga submotus, ne ubique deformis militiæ damnis haberetur, mittit cum parte copiarum Megabazum ad subigendam Thraciam, ceteraque ejus tractus regna : quibus pro ignobili momento erat accessura Macedonia. Qui, brevi tempore exsecuto regis imperio, legatis ad Amyntam regem Macedoniæ missis, obsides in pignus futuræ pacis dari sibi postulabat. Sed legati, benigne excepti, inter epulas, ebrietate crescente, rogant Amyntam, « Ut apparatui epularum adjiciat jus familiaritatis, adhibitis in convivium suis ac filii uxoribus : id apud Persas haberi pignus ac fœdus hospitii. » Quæ ut venerunt, petulantius Persis eas contrectantibus, filius Amyntæ Alexander rogat patrem, respectu ætatis ac gravitatis suæ abiret convivio, pollicitus, se hospitum temperaturum jocos. Quo digresso, mulieres quoque paululum e convivio evocat, cultius exornaturus, gratioresque reducturus. In quarum locum matronali habitu exornatos juvenes supponit, eosque petulantiam legatorum ferro, quod sub veste gerebant, compescere jubet. Atque ita interfectis omnibus, ignarus rei Megabazus, quum legati non redirent, mittit eo cum exercitus parte Bubarem, ut in bellum facile et mediocre; dedignatus ipse ire, ne dehonestaretur prœlio tam fœdæ gentis. Sed Bubares ante bellum amore filiæ Amyntæ captus,

omisso bello, nuptias facit; depositisque hostilibus animis, in affinitatis jura succedit.

IV. Post discessum a Macedonia Bubaris, Amyntas rex decedit: cujus filio et successori Alexandro cognatio Bubaris non Darii tantum temporibus pacem præstitit; verum etiam Xerxem adeo conciliavit, ut, quum Græciam, veluti tempestas quædam, occupasset, inter Olympum Hæmumque montes totius regionis eum imperio donaverit. Sed nec virtute minus, quam Persarum liberalitate, regnum ampliavit. Per ordinem deinde successionis regnum Macedoniæ ad Amyntam, fratris ejus Menelai filium, pervenit. Hic quoque insignis industria, et omnibus imperatoriis virtutibus instructus fuit: qui ex Eurydice tres filios sustulit, Alexandrum, Perdiccam, et Philippum, Alexandri Magni Macedonis patrem, et filiam Eurynoen: ex Gygæa autem Archelaum, Aridæum, Menelaum. Cum Illyriis deinde et cum Olynthiis gravia bella gessit. Insidiis autem Eurydices uxoris, quæ, nuptias generi pacta, occidendum virum, regnumque adultero tradendum susceperat, occupatus fuisset, ni filia pellicatum matris, et sceleris consilia prodidisset. Functus itaque tot periculis, senex decessit, regno maximo ex filiis Alexandro tradito.

V. Igitur Alexander inter prima initia regni, bellum ab Illyriis, pacta mercede, et Philippo fratre dato obside, redemit. Interjecto quoque tempore per eundem obsidem cum Thebanis gratiam pacis reconciliat: quæ res Philippo maxima incrementa egregiæ indolis dedit; siquidem Thebis triennio obses habitus, prima pueritiæ rudimenta in urbe severitatis antiquæ, et in domo Epa-

minondæ, summi et philosophi et imperatoris, deposuit. Nec multo post Alexander insidiis Eurydices matris appetitus occumbit : cui Amyntas in scelere deprehensæ, propter communes liberos, ignarus iisdem quandoque exitiosam fore, pepercerat. Frater quoque ejus Perdiccas pari insidiarum fraude decipitur. Indignum prorsus, libidinis causa liberos a matre vita privatos, quam scelerum suorum suppliciis liberorum contemplatio vindicaverat. Perdiccæ hoc indignior cædes videbatur, quod ei apud matrem misericordiam nec parvulus quidem filius conciliaverat. Itaque Philippus diu non regem, sed tutorem pupilli egit. At ubi graviora bella imminebant, serumque auxilium in exspectatione infantis erat, compulsus a populo regnum suscepit.

VI. Ut est ingressus imperium, magna de illo spes omnibus fuit, et propter ipsius ingenium, quod magnum spondebat virum, et propter vetera Macedoniæ fata, quæ cecinerant, uno ex Amyntæ filiis regnante, florentissimum fore Macedoniæ statum : cui spei scelus matris hunc residuum fecerat. Principio regni, quum hinc cædes fratrum indigne peremptorum, inde hostium multitudo; hinc insidiarum metus, inde inopia continuis bellis exhausti regni, immaturam ætatem tironis urgerent, bella, quæ velut conspiratione quadam ad opprimendam Macedoniam, multarum gentium ex diversis locis uno tempore confluebant, quoniam omnibus par esse non poterat, dispensanda ratus; alia interposita pactione componit, alia redimit, facillimis quibusque aggressis, quorum victoria et militum trepidos animos firmaret, et contemptum sibi hostium demeret. Primum illi cum Athe-

niensibus certamen fuit: quibus per insidias victis, metu belli gravioris, quum interficere omnes posset, incolumes sine pretio dimisit. Post hæc, bello in Illyrios translato, multa millia hostium cædit; urbem nobilissimam Larissam capit. Hinc Thessaliam, non prædæ cupiditate, sed quod exercitui suo robur thessalorum equitum adjungere gestiebat, nihil minus quam bellum metuentem, improvisus expugnat; unumque corpus equitum pedestriumque copiarum invicti exercitus fecit. Quibus feliciter provenientibus, Olympiadem, Neoptolemi regis Molossorum filiam, uxorem ducit; conciliante nuptias fratre patruele, altore virginis Arruba, rege Molossorum, qui sororem Olympiadis Troada in matrimonio habebat: quæ causa illi exitii, malorumque omnium initium fuit. Nam dum regni incrementa affinitate Philippi acquisiturum se sperat, proprio regno ab eodem privatus in exsilio consenuit. His ita gestis, Philippus jam non contentus submovere bella, ultro etiam quietos lacessit. Quum Methonam urbem oppugnaret, in prætereuntem de muris sagitta jacta dextrum oculum regis effodit. Quo vulnere nec segnior in bellum, nec iracundior adversus hostes factus est: adeo ut, interjectis diebus, pacem deprecantibus dederit; nec moderatus tantum, verum etiam mitis adversus victos fuerit.

LIBER VIII.

I. Græciæ civitates, dum imperare singulæ cupiunt, imperium omnes perdiderunt : quippe in mutuum exitium sine modo ruentes, omnibus perire quod singulæ amitterent, non nisi oppressæ senserunt : siquidem Philippus, rex Macedoniæ, velut e specula quadam, libertati omnium insidiatus, dum contentiones civitatum alit, auxilium inferioribus ferendo, victos pariter victoresque subire regiam servitutem coegit. Causa et origo hujus mali Thebani fuere : qui, quum rerum potirentur, secundam fortunam imbecillo animo ferentes, victos armis Lacedæmonios et Phocenses, quasi parva supplicia cædibus et rapinis luissent, apud commune Græciæ concilium superbe accusaverunt. Lacedæmoniis crimini datum, quod arcem thebanam induciarum tempore occupassent; Phocensibus, quod Bœotiam depopulati essent : prorsus, quasi post arma et bellum, locum legibus reliquissent. Quum judicium arbitrio victorum exerceretur, tanta pecunia damnantur, quanta exsolvi non posset. Igitur Phocenses, quum agris, liberis, conjugibusque privarentur, desperatis rebus, Philomelo quodam duce, velut deo irascentes, templum ipsum Apollinis Delphis occupavere. Inde auro et pecunia divites, conducto mercenario milite, bellum Thebanis intulerunt. Factum Pho-

censium, tametsi omnes exsecrarentur propter sacrilegium, plus tamen invidiæ Thebanis, a quibus ad hanc necessitatem compulsi fuerant, quam ipsis intulit. Itaque auxilia his et ab Atheniensibus, et a Lacedæmoniis missa. Prima igitur congressione Philomelus Thebanos castris exuit. Sequenti prœlio primus inter confertissimos dimicans cecidit, et sacrilegii pœnas impio sanguine luit. In hujus locum dux Onomarchus creatur.

II. Adversus quem Thebani Thessalique non ex civibus suis, ne victores potentiam ferre non possent, sed Philippum, Macedoniæ regem, ducem eligunt; et externæ dominationi, quam in suis timuerunt, sponte succedunt. Igitur Philippus, quasi sacrilegii, non Thebanorum, ultor esset, omnes milites coronas laureas sumere jubet, atque ita, veluti deo duce, in prœlium pergit. Phocenses, insignibus dei conspectis, conscientia delictorum territi, abjectis armis, fugam capessunt, pœnasque violatæ religionis sanguine et cædibus suis pendunt. Incredibile, quantum ea res apud omnes nationes Philippo gloriæ dedit. « Illum vindicem sacrilegii, illum ultorem religionum : quod orbis viribus expiari debuisset, solum, qui piacula exigeret, exstitisse. Dignum itaque, qui diis proximus haberetur, per quem deorum majestas vindicata sit. » Sed Athenienses, audito belli eventu, ne in Græciam Philippus transiret, angustias Thermopylarum, pari ratione, sicut antea advenientibus Persis, occupavere; sed nequaquam simili aut virtute aut causa : siquidem tunc pro libertate Græciæ, nunc pro sacrilegio publico; tunc a rapina hostium templa vindicaturi, nunc adversus vindices templorum raptores defensuri : agunt-

que propugnatores sceleris, cujus turpe erat alios vindices fuisse; immemores prorsus, quod in dubiis rebus suis, illo deo etiam consiliorum auctore usi fuerant; quod illo duce tot bella victores inierant; tot urbes auspicato condiderant; tantum imperium terra marique quæsierant; quod nihil sine majestate numinis ejus aut privatæ unquam, aut publicæ rei gesserant. Tantum facinus admisisse ingenia omni doctrina exculta, pulcherrimis legibus institutisque formata, ut, quid posthac succensere jure barbaris possent, non haberent.

III. Sed nec Philippus melioris fidei adversus socios fuit : quippe, veluti timens ne ab hostibus sacrilegii scelere vinceretur, civitates, quarum paulo ante dux fuerat, quæ sub auspiciis ejus militaverant, quæ gratulatæ illi sibique victoriam fuerant, hostiliter occupatas diripuit; conjuges liberosque omnium sub corona vendidit : non deorum immortalium templis, non ædibus sacris, non diis penatibus publicis privatisque, ad quos paulo ante ingressus hospitaliter fuerat, pepercit : prorsus, ut non tam sacrilegii ultor exstitisse, quam sacrilegiorum licentiam quæsisse videretur. Inde, veluti rebus egregie gestis, in Cappadociam trajicit : ubi, bello pari perfidia gesto, captisque per dolum et occisis finitimis regibus, universam provinciam imperio Macedoniæ adjungit. Deinde ad abolendam perfidiæ famam, qua insignis præter ceteros tunc temporis habebatur, per regna mittit et opulentissimas civitates, qui opinionem sererent, regem Philippum magna pecunia locare et muros per civitates, et fana, et templa facienda; et ut per præcones susceptores sollicitarent. Qui quum in Macedoniam

venissent, variis dilationibus frustrati, vim regiæ majestatis timentes, taciti proficiscebantur. Post hæc Olynthios aggreditur : receperant enim per misericordiam, post cædem unius, duos fratres ejus, quos Philippus ex noverca genitos, veluti participes regni, interficere gestiebat. Ob hanc igitur causam urbem antiquam et nobilem exscindit, et fratres olim destinato supplicio tradit, prædaque ingenti pariter et parricidii voto fruitur. Inde, quasi omnia quæ agitasset animo, ei licerent, auraria in Thessalia, argenti metalla in Thracia occupat. Et, ne quod jus vel fas inviolatum prætermitteret, piraticam quoque exercere instituit. His ita gestis, forte evenit, ut eum fratres duo, reges Thraciæ, non contemplatione justitiæ ejus, sed invicem metuentes, ne alterius viribus accederet, disceptationum suarum judicem eligerent. Sed Philippus, more ingenii sui, ad judicium, veluti ad bellum, inopinantibus fratribus, instructo exercitu, supervenit, et regno utrumque, non judicis more, sed fraude latronis ac scelere spoliavit.

IV. Dum hæc aguntur, legati Atheniensium, petentes pacem, ad eum venerunt. Quibus auditis, et ipse legatos Athenas cum pacis conditionibus misit : ibique ex commodo utrorumque pax facta. Ex ceteris quoque Græciæ civitatibus, non pacis amore, sed belli metu legationes venere : siquidem, crudescente ira, Thessali Bœotiique orant, ut professum se adversum Phocenses ducem Græciæ exhibeat : tanto odio Phocensium ardentes, ut, obliti cladium suarum, perire ipsi, quam non perdere eos præoptarent; expertamque Philippi crudelitatem pati, quam parcere hostibus suis mallent. Contra

Phocensium legati, adhibitis Lacedæmoniis et Atheniensibus, bellum deprecabantur, cujus ab eo dilationem ter jam emerant. Fœdum prorsus miserandumque spectaculum, Græciam, etiam nunc et viribus et dignitate orbis terrarum principem, regum certe gentiumque semper victricem, et multarum adhuc urbium dominam, alienis excubare sedibus, aut rogantem bellum, aut deprecantem : in alterius ope omnem spem posuisse orbis terrarum vindices, eoque discordia sua, civilibusque bellis redactos, ut adulentur ultro sordidam paulo ante clientelæ suæ partem : et hæc potissimum facere Thebanos Lacedæmoniosque, antea inter se imperii, nunc Græciæ imperantis æmulos. Philippus venditatione gloriæ suæ tantarum urbium fastidium agitat; atque utros potius dignetur, æstimat. Secreto igitur auditis utriusque legationibus, his veniam belli pollicetur, jurejurando adactis, responsum nemini prodituros; illis contra, venturum se, auxiliumque laturum. Utrosque vetat parare bellum, aut metuere. Sic, variato responso, securis omnibus Thermopylarum angustias occupat.

V. Tunc primum Phocenses captos se fraude Philippi animadvertentes, trepidi ad arma confugiunt. Sed neque spatium erat instruendi belli, nec tempus ad contrahenda auxilia; et Philippus excidium minabatur, ni fieret deditio. Victi igitur necessitate, pacta salute, se dediderunt. Sed pactio ejus fidei fuit, cujus antea fuerat deprecati belli promissio. Igitur cæduntur passim, rapiunturque; non liberi parentibus, non conjuges maritis, non deorum simulacra templis suis relinquuntur. Unum tantum miseris solatium fuit, quod, quum Phi-

lippus portione prædæ socios fraudasset, nihil rerum suarum apud inimicos viderunt. Reversus in regnum, ut pecora pastores nunc in hybernos, nunc in æstivos saltus trajiciunt, sic ille populos et urbes, ut illi vel replenda, vel derelinquenda quæque loca videbantur, ad libidinem suam transfert. Miseranda ubique facies, et excidio similis erat. Non quidem pavor ille hostilis, nec discursus per urbem militum erat; non tumultus armorum; non bonorum atque hominum rapina: sed tacitus mœror et luctus, verentibus, ne ipsæ lacrymæ pro contumacia haberentur. Crescit dissimulatione ipsa dolor, hoc altius demissus, quo minus profiteri licet. Nunc sepulcra majorum, nunc veteres penates, nunc tecta, in quibus geniti erant, in quibusque genuerant, considerabant: miserantes nunc vicem suam, quod in eam diem vixissent; nunc filiorum, quod non post eam diem nati essent.

VI. Alios populos in finibus ipsis hostibus opponit; alios in extremis (regni terminis) statuit; quosdam bello captos in supplementis urbium dividit; atque ita ex multis gentibus nationibusque unum regnum populumque constituit. Compositis ordinatisque Macedoniæ rebus, Dardanos, ceterosque finitimos fraude captos expugnat. Sed nec a proximis manus abstinet: siquidem Arrybam, regem Epiri, uxori suæ Olympiadi arctissima cognatione junctum, pellere regno statuit; atque Alexandrum, privignum ejus, uxoris Olympiadis fratrem, puerum honestæ pulchritudinis, in Macedoniam nomine sororis arcessit, omnique studio sollicitatum spe regni, simulato amore, ad stupri consuetudinem perpulit, majora in eo obsequia habiturus, sive conscientiæ pudore, sive regni

beneficio. Quum igitur ad viginti annos pervenisset, ereptum Arrybæ regnum puero admodum tradit, scelestus in utroque. Nam nec in eo jus cognationis servavit, cui ademit regnum; et eum, cui dedit, impudicum fecit antequam regem.

LIBER IX.

I. In Græciam Philippus quum venisset, sollicitatus paucarum civitatum direptione, et ex præda modicarum urbium, quantæ opes universarum essent, animo prospiciens, bellum toti Græciæ inferre statuit. Ad cujus emolumentum egregie pertinere ratus, si Byzantium, nobilem et maritimam urbem, receptaculum terra marique copiis suis futuram, in potestatem redegisset; eandem claudentem sibi portas, obsidione cinxit. Hæc namque urbs condita primo a Pausania, rege Spartanorum, et per VII annos possessa fuit : deinde, variante victoria, nunc Lacedæmoniorum, nunc Atheniensium juris habita est. Quæ incerta possessio effecit, juvante ut, nemine quasi suam auxiliis juvante, libertatem constantius tueretur. Igitur Philippus longa obsidionis mora exhaustus, pecuniæ commercium de piratica mutuatur. Captis itaque centum septuaginta navibus, mercibusque distractis, anhelantem inopiam paululum recreavit. Deinde, ne unius urbis oppugnatione tantus exercitus teneretur, profectus cum fortissimis, multas Chersonensium urbes expugnat; filiumque Alexandrum, decem et octo annos natum, ut sub militia patris tirocinii rudimenta deponeret, ad se arcessit. In Scythiam quoque prædandi causa profectus est, more negotiantium, impensas belli alio bello refecturus.

II. Erat eo tempore rex Scytharum Atheas, qui, quum bello Istrianorum premeretur, auxilium a Philippo per Apollonienses petit, in successionem eum regni Scythiæ adoptaturus. Quum interim Istrianorum rex decedens, et metu belli, et auxiliorum necessitate Scythas solvit. Itaque Atheas, remissis Macedonibus, renuntiari Philippo jubet, « Neque auxilium ejus se petisse, neque adoptionem mandasse. Nam neque vindicta Macedonum egere Scythas, quibus meliores forent; neque heredem sibi, incolumi filio, deesse. » His auditis, Philippus legatos ad Atheam mittit, « Impensæ obsidionis portionem petentes, ne inopia deserere bellum cogatur : quod eo promptius eum facere debere, quod missis a se in auxilium ejus militibus ne sumptum quidem vitæ, non modo officii pretia dederit. » Atheas, inclementiam cœli et terræ sterilitatem causatus, quæ non patrimoniis ditet Scythas, sed vix alimenta exhibeat, respondit : « Nullas sibi opes esse, quibus tantum regem expleat; et turpius putare parvo defungi, quam totum abnuere : Scythas autem virtute animi et duritia corporis, non opibus censeri. » Quibus derisus Philippus, soluta obsidione Byzantii, scythica bella aggreditur, præmissis legatis, quo securiores faceret, qui nuntient Atheæ, « Dum Byzantium obsidet, vovisse se statuam Herculi, ad quam in ostio Istri ponendam se venire, pacatum accessum ad religionem dei petens, amicus ipse Scythis venturus. » Ille, « Si voto fungi vellet, statuam sibi mitti » jubet : « Non modo, ut ponatur, verum etiam, ut inviolata maneat, » pollicetur : « Exercitum autem fines ingredi, negat se passurum. Ac, si invitis Scythis statuam ponat, eo digresso, sublatu-

rum, versurumque æs statuæ in aculeos sagittarum.» His utrinque irritatis animis, prœlium committitur. Quum virtute et numero præstarent Scythæ, astu Philippi vincuntur. Viginti millia puerorum ac feminarum capta, pecoris magna vis, auri argentique nihil. Ea primum fides inopiæ scythicæ fuit. Viginti millia nobilium equarum ad genus faciendum in Macedoniam missa.

III. Sed revertenti ab Scythia Triballi Philippo occurrunt : negant, « Se transitum daturos, ni portionem accipiant prædæ. » Hinc jurgium, et mox prœlium, in quo ita in femore vulneratus est Philippus, ut per corpus ejus equus interficeretur. Quum omnes occisum putarent, præda amissa est. Ita scythica, velut devota, spolia pæne luctuosa Macedonibus fuere. Ubi vero ex vulnere primum convaluit, diu dissimulatum bellum Atheniensibus infert : quorum causæ Thebani se junxere, metuentes, ne, victis Atheniensibus, bellum, veluti vicinum incendium, ad se transiret. Facta igitur inter duas paulo ante infestissimas civitates societate, legationibus Græciam fatigant. « Communem hostem putant communibus viribus submovendum ; neque enim cessaturum Philippum, si prospere prima successerint, nisi omnem Græciam domuerit. » Motæ quædam civitates Atheniensibus se jungunt; quasdam autem ad Philippum belli metus traxit. Prœlio commisso, quum Athenienses longe majore militum numero præstarent, assiduis bellis indurata virtute Macedonum, vincuntur. Non tamen immemores pristinæ gloriæ cecidere : quippe adversis vulneribus, omnes loca, quæ tuenda a ducibus acceperant, morientes corporibus texerunt. Hic dies universæ Græciæ et

gloriam dominationis, et vetustissimam libertatem finivit.

IV. Hujus victoriæ callide dissimulata lætitia est. Denique non solita sacra Philippus illa die fecit; non in convivio risit; non ludos inter epulas adhibuit; non coronas, non unguenta sumpsit; et, quantum in illo fuit, ita vicit, ut victorem nemo sentiret. Sed nec regem se Græciæ, sed ducem appellari jussit. Atque ita inter tacitam lætitiam et dolorem hostium temperavit, ut neque apud suos exsultasse, neque apud victos insultasse videretur. Atheniensibus, quos passus infestissimos fuerat, et captivos gratis remisit, et bello consumptorum corpora sepulturæ reddidit; reliquiasque funerum ut ad sepulcra majorum deferrent, ultro hortatus est. Super hæc Alexandrum filium cum amico Antipatro, qui pacem cum his amicitiamque jungerent, Athenas misit. Thebanorum porro non solum captivos, verum etiam interfectorum sepulturam vendidit. Principes civitatis alios securi percussit, alios in exsilium redegit, bonaque omnium occupavit. Pulsos deinde per injuriam in patriam restituit; ex horum numero CCC exsules, judices rectoresque civitati dedit : apud quos quum potentissimi quique rei ejus ipsius criminis postularentur, quod per injuriam in exsilium egissent, hujus constantiæ fuerunt, ut omnes se auctores faterentur, meliusque cum republica actum, quum damnati essent, quam quum restituti, contenderent. Mira prorsus audacia : de judicibus vitæ necisque suæ, quemadmodum possunt, sententiam ferunt; contemnuntque absolutionem, quam dare inimici possunt; et quam rebus nequeunt ulcisci, verbis usurpant libertatem.

V. Compositis in Græcia rebus, Philippus omnium civitatum legatos ad formandum rerum præsentium statum evocari Corinthum jubet. Ibi pacis legem universæ Græciæ pro meritis singularum civitatum statuit; conciliumque omnium, veluti unum senatum, ex omnibus legit. Soli Lacedæmonii, et legem, et regem contempserunt, servitutem, non pacem rati, quæ non ipsis civitatibus conveniret, sed a victore ferretur. Auxilia deinde singularum civitatum describuntur, sive adjuvandus ea manu rex, oppugnante aliquo, foret, seu duce illo bellum inferendum. Neque enim dubium erat imperium Persarum his apparatibus peti. Summa auxiliorum ducenta millia peditum fuere, et equitum quindecim millia. Extra hanc summam et Macedoniæ exercitus erat, et confinis domitarum gentium barbaries. Initio veris tres duces in Asiam Persarum juris præmittit, Parmenionem, Amyntam, et Attalum, cujus sororem nuper, expulsa Alexandri matre Olympiade propter stupri suspicionem, in matrimonium receperat.

VI. Interea, dum auxilia a Græcia coeunt, nuptias Cleopatræ filiæ et Alexandri, quem regem Epiri fecerat, celebrat. Dies erat pro magnitudine duorum regum, et collocantis filiam, et uxorem ducentis, apparatibus insignis. Sed nec ludorum magnificentia deerat: ad quorum spectaculum Philippus dum sine custodibus, medius inter duos Alexandros, filium generumque, contenderet, Pausanias, nobilis ex Macedonibus adolescens, nemini suspectus, occupatis angustiis, Philippum in transitu obtruncat; diemque lætitiæ destinatum, fœdum luctu funeris facit. Hic primis pubertatis annis stuprum per in-

juriam passus ab Attalo fuerat : cujus indignitati hæc etiam fœditas accesserat; nam perductum in convivium solutumque mero Attalus non suæ tantum, verum et convivarum libidini, velut scortum vile, subjecerat, ludibriumque omnium inter æquales reddiderat. Hanc rem ægre ferens Pausanias, querelam Philippo sæpe detulerat. Quum variis frustrationibus non sine risu differretur, et honoratum insuper ducatu adversarium cerneret, iram in ipsum Philippum vertit, ultionemque, quam ab adversario non poterat, ab iniquo judice exegit.

VII. Creditum est etiam, immissum ab Olympiade matre Alexandri fuisse; nec ipsum Alexandrum ignarum paternæ cædis exstitisse : quippe non minus Olympiadem repudium, et prælatam sibi Cleopatram, quam stuprum Pausaniam doluisse. Alexandrum quoque, regni æmulum, fratrem ex noverca susceptum timuisse ; eoque actum, ut in convivio antea primum cum Attalo, mox cum ipso patre jurgaret : adeo ut etiam stricto gladio eum Philippus consectatus sit, ægreque a filii cæde amicorum precibus exoratus. Quamobrem Alexander ad avunculum se in Epirum cum matre, inde ad regem Illyriorum contulerat; vixque revocanti mitigatus est patri, precibusque cognatorum ægre redire compulsus. Olympias quoque fratrem suum Alexandrum, Epiri regem, in bellum subornabat, pervicissetque, ni filiæ nuptiis pater generum occupasset. His stimulis irarum utrique Pausaniam de impunitate stupri sui querentem, ad tantum facinus impulisse creduntur. Olympias certe fugienti percussori equos quoque præparatos habuit. Ipsa deinde, audita regis nece, quum titulo officii ad exsequias cucur-

risset, in cruce pendentis Pausaniæ capiti, eadem nocte qua venit, coronam auream imposuit : quod nemo alius audere, nisi hæc, superstite Philippi filio, potuisset. Paucos deinde post dies, refixum corpus interfectoris super reliquias mariti cremavit; et tumulum ei eodem fecit in loco, parentarique eidem quotannis, incussa populo superstitione, curavit. Post hæc Cleopatram, a qua pulsa Philippi matrimonio fuerat, in gremio ejus prius filia interfecta, finire vitam suspendio coegit, spectaculoque pendentis ultionem potita est, ad quam per parricidium festinaverat. Novissime gladium, quo rex percussus est, Apollini sub nomine Myrtales consecravit : hoc enim nomen ante Olympiadis parvulæ fuit. Quæ omnia ita palam facta sunt, ut timuisse videatur, ne facinus ab ea commissum non probaretur.

VIII. Decessit Philippus XL et VII annorum, quum annis XXV regnasset. Genuit ex Larissæa saltatrice filium Aridæum, qui post Alexandrum regnavit. Habuit et alios multos ex variis matrimoniis regio more susceptos, qui partim fato, partim ferro periere. Fuit rex armorum, quam conviviorum apparatibus studiosior; cui maximæ opes erant instrumenta bellorum : divitiarum quæstu, quam custodia solertior. Itaque inter quotidianas rapinas semper inops erat. Misericordia in eo et perfidia pari jure dilectæ. Nulla apud eum turpis ratio vincendi. Blandus pariter et insidiosus alloquio; qui plura promitteret, quam præstaret : in seria et jocos artifex. Amicitias utilitate, non fide colebat. Gratiam fingere in odio, in gratia offensam simulare, instruere inter concordantes odia, apud utrumque gratiam quærere, solennis illi con-

suetudo. Inter hæc eloquentia insignis, oratio acuminis et solertiæ plena; ut nec ornatui facilitas, nec facilitati inventio, nec inventioni deesset ornatus. Huic Alexander filius successit, et virtute et vitiis patre major. Vincendi ratio utrique diversa. Hic aperte, ille artibus bella tractabat. Deceptis ille gaudere hostibus, hic palam fusis. Prudentior ille consilio, hic animo magnificentior. Iram pater dissimulare, plerumque etiam vincere : huic, ubi exarsisset, nec dilatio ultionis, nec modus erat. Vini nimis uterque avidus : sed ebrietatis diversa vitia. Pater de convivio in hostem procurrere, manum conserere, periculis se temere offerre : Alexander non in hostem, sed in suos sævire. Quamobrem Philippum sæpe vulneratum prœlia remisere : hic amicorum interfector convivio frequentior excessit. Regnare ille cum amicis volebat; hic in amicos regna exercebat. Amari pater malle, hic metui. Litterarum cultus utrique similis. Solertiæ pater majoris, hic fidei. Verbis atque oratione Philippus, hic rebus moderatior. Parcendi victis filio animus et promptior, et honestior; ille nec sociis abstinebat. Frugalitati pater, luxuriæ filius magis deditus erat. Quibus artibus orbis imperii fundamenta pater jecit, operis totius gloriam filius consummavit.

LIBER X.

I. Artaxerxi, regi Persarum, ex pellicibus cxv filii fuere, sed tres tantum justo matrimonio suscepti, Darius, Ariarathes, et Ochus. Ex his Darium contra morem Persarum, apud quos rex non nisi morte mutatur, per indulgentiam pater regem vivus fecit, nihil sibi ablatum existimans, quod in filium contulisset, sinceriusque gaudium ex procreatione capturus, si insignia majestatis suæ vivus in filio conspexisset. Sed Darius, post nova paternæ pietatis exempla, interficiendi patris consilium cepit : sceleratus, si solus parricidium cogitasset; tanto sceleratior, quod in societatem facinoris assumptos quinquaginta fratres fecit parricidas. Ostenti prorsus genus, ubi in tanto populo non solum sociari, verum etiam sileri parricidium potuit; ut ex quinquaginta liberis nemo inventus sit, quem aut paterna majestas, aut veneratio senis, aut indulgentia patris, a tanta immanitate revocaret. Adeone vile paternum nomen apud tot numero filios fuit, ut, quorum præsidio tutus etiam adversus hostes esse debuerat, eorum insidiis circumventus, tutior ab hostibus, quam a filiis fuerit?

II. Causa parricidii sceleratior ipso parricidio fuit. Occiso quippe Cyro fraterno bello, cujus mentio supra habita est, Aspasiam, pellicem ejus, rex Artaxerxes in

matrimonium receperat. Hanc patrem cedere sibi, sicuti regnum, Darius postulaverat : qui pro indulgentia sua in liberos primo facturum se dixerat : mox pœnitentia ductus, ut honeste negaret, quod temere promiserat, Solis eam sacerdotio præfecit, quo perpetua illi ab omnibus viris pudicitia imperabatur. Hinc exacerbatus juvenis, in jurgia primo patris erupit : mox facta cum fratribus conjuratione, dum patri insidias parat, deprehensus cum sociis, pœnas parricidii diis paternæ majestatis ultoribus dedit. Conjuges quoque omnium cum liberis, ne quod vestigium tanti sceleris exstaret, interfectæ. Post hæc Artaxerxes morbo ex dolore contracto decedit, rex quam pater felicior.

III. Hereditas regni Ocho tradita, qui, timens parem conjurationem, regiam cognatorum cæde et strage principum replet, nulla non sanguinis, non sexus, non ætatis misericordia permotus : scilicet ne innocentior fratribus parricidis haberetur. Atque ita veluti purificato regno, bellum Cadusiis infert. In eo quum adversus provocatorem hostium Codomannus quidam cum omnium favore processisset, hoste cæso, victoriam suis pariter, et prope amissam gloriam restituit. Ob hæc decora idem Codomannus præficitur Armeniis. Interjecto deinde tempore, post mortem Ochi regis, ob memoriam pristinæ virtutis, rex a populo constituitur, Darii nomine, ne quid regiæ majestati deesset, honoratus ; bellumque cum Alexandro Magno, diu variante fortuna, magna virtute gessit. Postremo victus ab Alexandro, et a cognatis occisus, vitam pariter cum Persarum regno finivit.

LIBER XI.

I. In exercitu Philippi sicuti variæ gentes erant, ita eo occiso diversi motus animorum fuere. Alii quippe injusta servitute oppressi, ad spem se libertatis erigebant : alii tædio longinquæ militiæ remissam sibi expeditionem gaudebant : nonnulli facem, nuptiis filiæ accensam, rogo patris subditam dolebant. Amicos quoque tam subita mutatione rerum haud mediocris metus ceperat, reputantes nunc provocatam Asiam ; nunc Europam nondum perdomitam; nunc Illyrios, Thracas, Dardanos, ceterasque barbaras gentes fidei dubiæ, et mentis infidæ, qui omnes populi, si pariter deficiant, sisti nullo modo posse. Queis rebus veluti medela quædam interventus Alexandri fuit; qui pro concione ita vulgus omne consolatus hortatusque pro tempore est, ut et metum timentibus demeret, et spe omnes impleret. Erat hic annos xx natus : in qua ætate ita moderate de se multa pollicitus est, ut appareret, plura eum experimentis reservare. Macedonibus immunitatem cunctarum rerum, præter militiæ vacationem, dedit : quo facto tantum sibi favorem omnium conciliavit, ut corpus hominis, non virtutem regis, mutasse se dicerent.

II. Prima illi cura paternarum exsequiarum fuit : in quibus ante omnia cædis conscios ad tumulum patris

occidi jussit. Soli Alexandro Lyncestæ fratri pepercit; servans in eo auspicium dignitatis suæ : nam regem eum primus salutaverat. Æmulum quoque imperii Caranum fratrem, ex noverca susceptum, interfici curavit. Inter initia multas gentes rebellantes compescuit; orientes nonnullas seditiones exstinxit. Quibus rebus erectus, citato gradu in Græciam contendit, ubi, exemplo patris Corinthum evocatis civitatibus, dux in locum ejus substituitur. Inchoatum deinde a patre persicum bellum aggreditur. In cujus apparatu occupato nuntiatur, «Athenienses et Thebanos ab eo ad Persas defecisse, auctoremque ejus defectionis, magno auri pondere a Persis corruptum, Demosthenem oratorem exstitisse : qui Macedonum deletas omnes cum rege copias a Triballis affirmaverit, producto in concionem auctore, qui in eo prœlio, in quo rex ceciderit, se quoque vulneratum diceret. Qua opinione mutatos omnium ferme civitatum animos esse : præsidia Macedonum obsideri.» Quibus motibus occursurus, tanta celeritate instructo paratoque exercitu Græciam oppressit, ut, quem venire non senserant, videre se vix crederent.

III. In transitu hortatus Thessalos fuerat; beneficiorumque Philippi patris, maternæque suæ cum his ab Æacidarum gente necessitudinis admonuerat. Cupide hæc Thessalis audientibus, exemplo patris dux universæ gentis creatus erat, et vectigalia omnia reditusque suos ei tradiderant. Sed Athenienses, sicuti primi defecerant, ita primi pœnitere cœperunt, contemptum hostis in admirationem vertentes, pueritiamque Alexandri spretam antea, supra virtutem veterum ducum extollentes. Mis-

sis itaque legatis, bellum deprecantur : quibus auditis et graviter increpatis, Alexander bellum remisit. Inde Thebas exercitum convertit, eadem indulgentia usurus, si parem pœnitentiam invenisset. Sed Thebani armis, non precibus (nec deprecatione) usi sunt. Itaque victi gravissima quæque supplicia miserrimæ captivitatis experti sunt. In consilio quum de excidio urbis deliberaretur, Phocenses, et Platæenses, et Thespienses, et Orchomenii, Alexandri socii, victoriæque participes, excidia urbium suarum, crudelitatemque Thebanorum referebant; studia in Persas non præsentia tantum, verum et vetera, adversus Græciæ libertatem increpantes : « Quamobrem odium eos omnium populorum esse : quod vel ex eo manifestari, quod jurejurando se omnes obstrinxerint, ut victis Persis Thebas diruerent. » Adjiciunt et scelerum priorum fabulas, quibus omnes scenas repleverint, ut non præsenti tantum perfidia, verum et vetere infamia invisi forent.

IV. Tunc Cleadas, unus ex captivis, data potestate dicendi, « Non a rege se defecisse, quem interfectum audierint, sed a regis heredibus : quicquid in eo sit admissum, credulitatis, non perfidiæ culpam esse; cujus tamen jam magna se supplicia perpendisse, deleta juventute : nunc senum feminarumque, sicuti infirmum, ita innoxium restare vulgus, quod ipsum stupris contumeliisque ita vexatum esse, ut nihil amarius unquam sint passi. Nec tam pro civibus se, qui tam pauci remanserint, orare; sed pro innoxio patriæ solo, et pro urbe, quæ non viros tantum, verum et deos genuerit. » Privata etiam regem superstitione deprecatur geniti apud ipsos

Herculis, unde originem gens Æacidarum trahat; actaque Thebis a patre ejus Philippo pueritia. Rogat, « Urbi parcat, quæ majores ejus partim apud se genitos deos adoret, partim educatos summæ majestatis reges viderit. » Sed potentior fuit ira, quam preces. Itaque urbs diruitur: agri inter victores dividuntur : captivi sub corona venduntur : quorum pretium non ex ementium commodo, sed ex inimicorum odio extenditur. Miseranda res Atheniensibus visa. Itaque portas refugiis profugorum contra interdictum regis aperuere. Quam rem ita graviter tulit Alexander, ut secunda legatione denuo bellum deprecantibus, ita demum remiserit, ut oratores et duces, quorum fiducia toties rebellent, sibi dedantur : paratisque Atheniensibus, ne cogantur subire bellum, eo res reducta est, ut, retentis oratoribus, duces in exsilium agerentur : qui ex continenti ad Darium profecti, non mediocre momentum Persarum viribus accessere.

V. Proficiscens ad persicum bellum, omnes novercæ suæ cognatos, quos Philippus in excelsiorem dignitatis locum provehens, imperiis præfecerat, interfecit. Sed nec suis, qui apti regno videbantur, pepercit, ne qua materia seditionis, procul se agente, in Macedonia remaneret : et reges stipendiarios conspectioris ingenii ad commilitium secum trahit, segniores ad tutelam regni relinquit. Adunato deinde exercitu naves onerat : unde conspecta Asia incredibili ardore mentis accensus, duodecim aras deorum in belli vota statuit. Patrimonium omne suum, quod in Macedonia Europaque habebat, amicis dividit, « Sibi Asiam sufficere » præfatus. Priusquam ulla navis litore excederet, hostias cædit, petens « Vic-

toriam bello, quo toties a Persis petitæ Græciæ ultor electus sit : quibus longa jam satis et matura imperia contigisse, quorumque tempus esse vices excipere melius acturos.» Sed nec exercitus ejus alia, quam regis animorum præsumptio fuit : quippe obliti omnes conjugum liberorumque, et longinquæ a domo militiæ, persicum aurum, et totius Orientis opes, jam quasi suam prædam ducebant, nec belli periculorumque, sed divitiarum meminerant. Quum delati in continentem essent, primus Alexander jaculum velut in hostilem terram jecit; armatusque de navi tripudianti similis prosiluit, atque ita hostias cædit, precatus, « Ne se regem illæ terræ invitæ accipiant. «In Ilio quoque ad tumulos heroum, qui trojano bello ceciderant, parentavit.

VI. Inde hostem petens, milites a populatione Asiæ prohibuit, «Parcendum suis rebus præfatus, nec perdenda ea, quæ possessuri venerint.» In exercitu ejus fuere peditum XXX duo millia, equitum quatuor millia quingenti, naves centum LXXXII. Hac tam parva manu universum terrarum orbem utrum admirabilius vicerit, an aggredi ausus fuerit, incertum est. Quum ad tam periculosum bellum exercitum legeret, non juvenes robustos, nec primum florem ætatis, sed veteranos plerosque, etiam emeritæ militiæ, qui cum patre patruisque militaverant, elegit; ut non tam milites, quam magistros militiæ electos putares. Ordines quoque nemo nisi sexagenarius duxit : ut, si principia castrorum cerneres, senatum te alicujus priscæ reipublicæ videre diceres. Itaque nemo in prœlio fugam, sed victoriam cogitavit : nec in pedibus cuiquam spes, sed in lacertis fuit. Contra rex

Persarum Darius, fiducia virium, nil astu agere, affirmans suis, «Occulta consilia victoriæ furtivæ convenire;» nec hostem regni finibus arcere, sed in intimum regnum accipere: gloriosius ratus repellere bellum, quam non admittere. Prima igitur congressio in campis Adrastiæ fuit. In acie Persarum sexcenta millia militum fuere: quæ non minus arte Alexandri, quam virtute Macedonum superata, terga verterunt. Magna itaque cædes Persarum fuit. De exercitu Alexandri novem pedites, centum viginti equites cecidere: quos rex impense, ad ceterorum exemplum, humatos statuis equestribus donavit, cognatisque eorum immunitates dedit. Post victoriam major pars Asiæ ad eum defecit. Gessit et plura bella cum præfectis Darii, quos jam non tam armis, quam terrore nominis sui vicit.

VII. Dum hæc aguntur, interim indicio captivi ad eum defertur, insidias ei ab Alexandro Lyncesta, genero Antipatri, qui præpositus Macedoniæ erat, parari. Ob quam causam timens, ne quis, interfecto eo, in Macedonia motus oriretur, in vinculis eum habuit. Post hæc Gordium urbem petit, quæ posita est inter Phrygiam majorem et minorem: cujus urbis potiundæ non tam propter prædam cupido eum cepit, sed quod audierat, in ea urbe, in templo Jovis, jugum plaustri Gordii positum; «cujus nexum si quis solvisset, eum tota Asia regnaturum,» antiqua oracula cecinisse. Hujus rei causa et origo illa fuit. Gordius quum in his regionibus bobus conductis araret, aves eum omnis generis circumvolare cœperunt. Profectus ad consulendos augures vicinæ urbis, obviam in porta habuit virginem eximiæ pulchritu-

dinis; percontatus eam, quem potissimum augurem consuleret : illa, audita causa consulendi, gnara artis ex disciplina parentum, « regnum ei portendi, » respondit; polliceturque se et matrimonii et spei sociam. Tam pulchra conditio prima regni felicitas videbatur. Post nuptias inter Phrygas orta seditio est. Consulentibus de fine discordiarum oracula responderunt, « Regem discordiis opus esse. » Iterato quærentibus de persona regis, jubentur eum regem observare, quem reversi primum in templum Jovis euntem plaustro reperissent. Obvius illis Gordius fuit, statimque eum regem consalutant. Ille plaustrum, quo vehenti regnum delatum fuerat, in templo Jovis positum, majestati regiæ consecravit. Post hunc filius Midas regnavit, qui ab Orpheo sacrorum solennibus initiatus, Phrygiam religionibus implevit : quibus tutior omni vita, quam armis fuit. Igitur Alexander, capta urbe, quum in templum Jovis venisset, jugum plaustri Gordii requisivit : quo exhibito, quum capita loramentorum intra nodos abscondita reperire non posset, violentius oraculo usus, gladio loramenta cædit : atque ita resolutis nexibus, latentia in nodis capita invenit.

VIII. Hæc illi agenti nuntiatur, Darium cum ingenti exercitu adventare. Itaque timens angustias, magna celeritate Taurum transcendit : in qua festinatione quingenta stadia cursu fecit. Quum Tarsum venisset, captus Cydni fluminis amœnitate, per mediam urbem influentis, projectis armis, plenus pulveris ac sudoris, in præfrigidam undam se projecit. Tum repente tantus nervos ejus occupavit rigor, ut, interclusa voce, non spes modo remedii, sed nec dilatio periculi inveniretur. Unus erat

ex medicis, nomine Philippus, qui solus remedium polliceretur : sed et ipsum Parmenionis pridie a Cappadocia missæ epistolæ suspectum faciebant : qui ignarus infirmitatis Alexandri scripserat, « A Philippo medico caveret; nam corruptum illum a Dario ingenti pecunia esse. » Tutius tamen est ratus, dubiæ se fidei medici credere, quam indubitato morbo perire. Accepto igitur poculo, epistolas medico tradidit; atque ita inter bibendum oculos in vultum legentis intendit. Ut securum conspexit, lætior factus est, sanitatemque quarta die recepit.

IX. Interea Darius cum quadringentis millibus peditum, ac centum millibus equitum in aciem procedit. Movebat hæc multitudo hostium, respectu paucitatis suæ, Alexandrum : sed interdum reputabat, quantas res cum ista paucitate gessisset, quantosque populos fudisset. Itaque quum spes metum vinceret, periculosius differre bellum ratus, ne desperatio suis cresceret, circumvectus suos, singulas gentes diversa oratione alloquitur. Illyrios et Thracas opum ac divitiarum ostentatione; Græcos veterum bellorum memoria, internecivique cum Persis odii, accendebat : Macedones autem nunc Europæ victæ admonet, nunc Asiæ expetitæ; nec inventas illis toto orbe pares vires gloriatur. Ceterum et laborum finem hunc, et gloriæ cumulum fore. Atque inter hæc identidem consistere aciem jubet, ut hac mora consuescant oculis turbam hostium sustinere. Nec Darii segnis opera in ordinanda acie defuit. Quippe omissis ducum officiis, ipse omnia circumire, singulos hortari, veteris gloriæ Persarum, imperiique perpetuæ a diis

immortalibus datæ possessionis admonere. Post hæc prœlium ingentibus animis committitur. In eo uterque rex vulneratur. Tamdiu certamen anceps fuit, quoad fugeret Darius. Exinde cædes Persarum secuta est. Cæsa sunt peditum unum et sexaginta millia, equitum decem millia : capta quadraginta millia. Ex Macedonibus cecidere pedestres CXXX, equites CL. In castris Persarum multum auri ceterarumque opum inventum. Inter captivos castrorum, mater, et uxor eademque soror, et filiæ duæ Darii fuere. Ad quas visendas hortandasque quum Alexander venisset, conspectis armatis, invicem se amplexæ, velut statim morituræ, complorationem ediderunt. Provolutæ deinde genibus Alexandri, non mortem, sed dum Darii corpus sepeliant, dilationem mortis deprecantur. Motus tanta mulierum pietate Alexander, et Darium vivere dixit, et timentibus mortis metum dempsit, easque haberi ut reginas præcepit. Filias quoque non sordidius dignitate patris sperare matrimonium jussit.

X. Post hæc opes Darii, divitiarumque apparatum contemplatus, admiratione tantarum rerum capitur. Tunc primum luxuriosa convivia, et magnificentiam epularum sectari : tunc Barsinem captivam diligere propter formæ pulchritudinem cœpit. A qua postea susceptum puerum Herculem vocavit. Memor tamen adhuc Darium vivere, Parmenionem ad occupandam persicam classem, aliosque amicos ad recipiendas Asiæ civitates misit; quæ statim, audita fama victoriæ, ipsis Darii præfectis cum auri magno pondere tradentibus se, in potestatem victorum venerunt. Tunc in Syriam proficiscitur : ubi ob-

vios cum infulis multos Orientis reges habuit. Ex his pro meritis singulorum alios in societatem recepit : aliis regnum ademit, suffectis in loca eorum novis regibus. Insignis præter ceteros fuit Abdolonymus, rex ab Alexandro Sidoniæ constitutus. Quem Alexander, quum operam oblocare ad puteos exhauriendos, hortosque irrigandos solitus esset, misere vitam exhibentem, regem fecerat, spretis nobilibus, ne generis id, non dantis beneficium putarent. Tyriorum civitas quum coronam auream magni ponderis per legatos in titulum gratulationis Alexandro misisset, grate munere accepto, « Tyrum se ire velle ad vota Herculi reddenda, » dixit. Quum legati « Rectius id eum in Tyro vetere et antiquiore templo facturum » dicerent, in deprecantes ejus introitum ita exarsit, ut urbi excidium minaretur : confestimque exercitu insulæ applicato, non minus animosis Tyriis fiducia Carthaginiensium, bello excipitur. Augebat enim Tyriis animos Didonis exemplum, quæ, Carthagine condita, tertiam partem orbis quæsisset; turpe ducentes, si feminis suis plus animi fuisset in imperio quærendo, quam sibi in tuenda libertate. Amota igitur imbelli ætate Carthaginem, et arcessitis mox auxiliis, non magno post tempore per proditionem capiuntur.

XI. Inde Rhodum Alexander, Ægyptum, Ciliciamque, sine certamine recipit. Ad Jovem deinde Hammonem pergit, consulturus et de eventu futurorum, et de origine sua. Namque mater ejus Olympias confessa viro suo Philippo fuerat, « Alexandrum non ex eo se, sed ex serpente ingentis magnitudinis concepisse. » Denique Philippus ultimo prope vitæ suæ tempore, « Filium suum

non esse,» palam prædicaverat. Qua ex causa Olympiadem, velut stupri compertam, repudio dimiserat. Igitur Alexander cupiens originem divinitatis acquirere, simul et matrem infamia liberare, per præmissos subornat antistites, quid sibi responderi velit. Ingredientem templum statim antistites ut Hammonis filium salutant. Ille lætus dei adoptione hoc se patre censeri jubet. Rogat deinde, « An omnes interfectores parentis sui sit ultus?» respondetur, «Patrem ejus nec posse interfici, nec mori : regis Philippi peractam plene ultionem esse.» Tertiam interrogationem poscenti, «Victoriam omnium bellorum, possessionemque terrarum dari,» respondetur. Comitibus quoque ejus responsum, «Ut Alexandrum pro deo, non pro rege, colerent.» Hinc illi aucta insolentia, mirusque animo increvit tumor, exempta comitate, quam et Græcorum litteris, et Macedonum institutis didicerat. Reversus ab Hammone Alexandriam condidit, et coloniam Macedonum caput esse Ægypti jubet.

XII. Darius, quum Babyloniam profugisset, per epistolas Alexandrum deprecatur, «Redimendarum sibi captivarum potestatem faciat,» inque eam rem magnam pecuniam pollicetur. Sed Alexander in pretium captivarum regnum omne, non pecuniam petit. Interjecto tempore, aliæ epistolæ Darii Alexandro redduntur, quibus filiæ matrimonium et regni portio offertur. Sed Alexander « Sua sibi dari » rescripsit; jussitque supplicem venire, et regni arbitria victori permittere. Tum spe pacis amissa, bellum Darius reparat : cum quadringentis millibus peditum, et centum millibus equitum, obviam vadit Alexandro. In itinere nuntiatur, « Uxorem ejus ex collisione

abjecti partus decessisse, ejusque mortem illacrymatum Alexandrum, exsequiasque benigne prosecutum, idque eum non amoris, sed humanitatis causa fecisse. » Nam semel tantum eam Alexandro visam esse, quum matrem filiasque ejus parvulas frequenter consolaretur. Tunc Darius se ratus vere victum, quum post tot prœlia etiam beneficiis ab hoste superaretur, gratumque sibi esse, si vincere nequeat, quod a tali potissimum vinceretur. Scribit itaque et tertias epistolas, et gratias agit, quod nihil in suos hostile fecerit. Offert deinde majorem partem regni usque flumen Euphraten, et alteram filiam uxorem; pro reliquis captivis triginta millia talentum. Ad hæc Alexander, « Gratiarum actionem ab hoste supervacaneam esse, » respondit : « nec a se quicquam factum in hostis adulationem, nec quod in dubios belli exitus, aut in leges pacis sibi lenocinia quæreret; sed animi magnitudine, qua didicerit adversus vires hostium, non adversus calamitates contendere, » pollicetur que, « præstaturum se ea Dario, si secundus sibi, non par haberi velit. Ceterum neque mundum posse duobus solibus regi : neque orbem summa duo regna salvo statu terrarum habere : proinde aut deditionem ea die, aut in posteram, aciem paret : nec polliceatur sibi aliam, quam sit expertus, victoriam. »

XIII. Postera die aciem producunt. Tum repente ante prœlium, confectum curis Alexandrum somnus arripuit. Quum ad pugnam solus rex deesset, a Parmenione ægre excitatus, quærentibus somni causas omnibus inter pericula, cujus etiam in otio semper parcior fuerit : « Magno se æstu liberatum, ait, somnumque sibi a repen-

tina securitate datum, quod liceat cum omnibus Darii copiis confligere : veritum se longam belli moram, si Persæ exercitum divisissent.» Ante prœlium utraque acies hostibus spectaculo fuit. Macedones multitudinem hominum, corporum magnitudinem, armorumque pulchritudinem mirabantur : Persæ a tam paucis victa suorum tot millia stupebant. Sed nec duces circumire suos cessabant. Darius «Vix denis armatis singulos hostes, si divisio fieret, evenire» dicebat. Alexander Macedonas monebat, «Ne multitudine hostium, nec corporis magnitudine, vel coloris novitate moverentur : tantum meminisse jubet, cum iisdem se tertio pugnare; nec meliores factos putarent fuga, quum in aciem secum tam tristem memoriam cædium suarum, et tantum sanguinis duobus prœliis fusi ferrent : et quemadmodum Dario majorem turbam hominum esse, sic virorum sibi.» Hortatur, «Spernant illam aciem auro et argento fulgentem, in qua plus prædæ, quam periculi sit; quum victoria non armorum decore, sed ferri virtute quæratur.»

XIV. Post hæc prœlium committitur. Macedones in ferrum cum contemptu toties a se victi hostis ruebant : contra Persæ mori, quam vinci præoptabant. Raro ullo prœlio tantum sanguinis fusum est. Darius quum vinci suos videret, mori voluit et ipse; sed a proximis fugere compulsus est. Suadentibus deinde quibusdam, ut pons Cydni fluminis, ad iter hostium impediendum, intercideretur : «Non ita se saluti suæ velle consultum, ait, ut tot millia sociorum hosti objiciat : debere et aliis fugæ viam patere, quæ patuerit sibi.» Alexander autem periculosissima quæque aggrediebatur : et ubi confertis-

simos hostes acerrime pugnare conspexisset, eo se semper ingerebat, periculaque sua esse, non militum volebat. Hoc prœlio Asiæ imperium rapuit, quinto post acceptum regnum anno : cujus tanta felicitas fuit, ut post hoc nemo rebellare ausus sit, patienterque Persæ, post imperium tot annorum, jugum servitutis acceperint. Donatis refectisque militibus XXXIV diebus, prædam recognovit. In urbe deinde Susa XL millia talentum invenit. Expugnat et Persepolim, caput persici regni, urbem multis annis illustrem, refertamque orbis terrarum spoliis, quæ interitu ejus primum apparuere. Inter hæc DCCC admodum Græci occurrunt Alexandro, qui pœnam captivitatis truncata corporis parte tulerant, rogantes, ut, « Sicuti Græciam, se quoque ab hostium crudelitate vindicaret. » Data potestate redeundi, agros accipere maluerunt, ne non tam gaudium parentibus, quam detestandum sui conspectum reportarent.

XV. Interea Darius in gratiam victoris a cognatis suis, aureis compedibus catenisque in vico Parthorum Thara vincitur : credo, ita diis immortalibus judicantibus, ut in terra eorum, qui successuri imperio erant, Persarum regnum finiretur. Alexander quoque citato cursu postera die supervenit; ibique cognovit Darium clauso vehiculo per noctem exportatum. Jusso itaque exercitu subsequi, cum sex millibus equitum fugientem insequitur : in itinere multa et periculosa prœlia facit. Emensus deinde plura millia passuum, quum nullum Darii indicium reperisset, respirandi equis data potestate, unus ex militibus, dum ad fontem proximum pergit, in vehicúlo Darium, multis quidem vulneribus con-

fossum, sed spirantem adhuc invenit : qui applicito capite, quum civem ex voce cognovisset, « Id saltem præsentis fortunæ solatium habere se dixit, quod apud intellecturum locuturus esset, nec incassum postremas voces emissurus. » Perferri hæc Alexandro jubet : « Se nullis in eum meritorum officiis, maximorum illi debitorem mori, quod in matre liberisque suis, regium ejus, non hostilem animum expertus, felicius hostem, quam cognatos sortitus sit; quippe matri et liberis suis ab eodem hoste vitam datam : sibi a cognatis ereptam, quibus et vitam et regna dederit. Quamobrem gratiam illis eam futuram, quam ipse victor volet. Alexandro referre se, quam solam moriens potest, gratiam : precari superum inferumque numina, et regales deos, ut illi terrarum omnium victori contingat imperium. Pro se justam magis, quam gravem sepulturæ veniam orare. Quod ad ultionem pertineat, jam non suam, sed exempli, communemque omnium regum esse causam, quam negligere, illi et indecorum et periculosum esse : quippe quum in altero justitiæ ejus, in altero etiam utilitatis, causa versetur. In quam rem unicum pignus fidei regiæ, dextram se ferendam Alexandro dare. » Post hæc, porrecta manu, exspiravit. Quæ ubi Alexandro nuntiata sunt, viso corpore defuncti, tam indignam illo fastigio mortem lacrymis prosecutus est; corpusque regio more sepeliri, et reliquias ejus majorum tumulis inferri jussit.

LIBER XII.

I. Alexander in persequendo Dario amissos milites magnis funerum impensis extulit; reliquis expeditionis ejus sociis tredecim millia talentum divisit. Equorum major pars æstu amissa, inutilesque etiam, qui superfuerant, facti. Pecunia omnis, centum nonaginta millia talentum, Ecbatana congesta, eique Parmenio præpositus. Dum hæc aguntur, epistolæ Antipatri e Macedonia ei redduntur, quibus bellum Agidis, regis Spartanorum, in Græcia; bellum Alexandri, regis Epiri, in Italia; bellum Zopyrionis, præfecti ejus, in Scythia, continebatur. Quibus varie affectus, plus tamen lætitiæ, cognitis mortibus duorum æmulorum regum, quam doloris amissi cum Zopyrione exercitus, suscepit. Namque post profectionem Alexandri, Græcia ferme omnis, in occasionem recuperandæ libertatis, ad arma concurrerat, auctoritatem Lacedæmoniorum secuta, qui Philippi Alexandrique pacem soli spreverant, et leges respuerant. Dux hujus belli Agis, rex Lacedæmoniorum, fuit. Quem motum Antipater, contractis militibus, in ipso ortu oppressit. Magna tamen utrinque cædes fuit. Agis rex quum suos terga dantes videret, dimissis satellitibus, ut Alexandro felicitate, non virtute inferior videretur, tantam stragem hostium edidit, ut agmina in-

terdum fugaret. Ad postremum, etsi a multitudine victus, gloria tamen omnes vicit.

II. Porro Alexander, rex Epiri, in Italiam a Tarentinis, auxilia adversus Brutios deprecantibus, sollicitatus, ita cupide profectus fuerat, veluti in divisione orbis terrarum, Alexandro, Olympiadis sororis suæ filio, Oriens, sibi Occidens sorte contigisset; non minorem rerum materiam in Italia, Africa, Siciliaque, quam ille in Asia, et in Persis habiturus. Huc accedebat, quod, sicut Alexandro Magno delphica oracula insidias in Macedonia, ita huic responsum Dodonæi Jovis circa urbem Pandosiam, amnemque Acherusium prædixerat. Quæ utraque quum in Epiro essent, ignarus eadem et in Italia esse, ad declinanda fatorum pericula, peregrinam militiam cupidius elegerat. Igitur, quum in Italiam venisset, primum illi bellum cum Apulis fuit : quorum cognito urbis fato, brevi post tempore pacem et amicitiam cum rege eorum fecit. Erat namque tunc temporis urbs Apulis Brundisium, quam Ætoli, secuti dudum fama rerum in Troja gestarum clarissimum ac nobilissimum ducem Diomedem, condiderant : sed pulsi ab Apulis, consulentes oracula, responsum acceperant, «Locum, quem repetissent, perpetuo possessuros.» Hac igitur ex causa, per legatos cum belli comminatione, restitui sibi ab Apulis urbem postulaverant. Sed ubi Apulis oraculum innotuit, interfectos legatos in urbe sepelierunt, perpetuam ibi sedem habituros. Atque ita defuncti responso, diu urbem possederunt. Quod factum quum cognovisset Alexander, antiquitatis fata veneratus, bello Apulorum abstinuit. Gessit et cum Brutiis Lucanisque bellum;

multasque urbes cepit : tum et cum Metapontinis, et Pediculis, et Romanis, fœdus amicitiamque fecit. Sed Brutii Lucanique, quum auxilia a finitimis contraxissent, acrius bellum repetivere. Ibi rex juxta urbem Pandosiam, et flumen Acheronta, non prius fatalis loci cognito nomine, quam occideret, interficitur; moriensque, non in patria fuisse sibi periculosam mortem, propter quam patriam fugerat, intellexit. Corpus ejus Thurii publice redemptum sepulturæ tradiderunt. Dum hæc aguntur in Italia, Zopyrion quoque, præfectus Ponti ab Alexandro Magno relictus, otiosum se ratus, si nihil et ipse gessisset, adunato xxx millium exercitu, Scythis bellum intulit; cæsusque cum omnibus copiis, pœnas temere illati belli genti innoxiæ luit.

III. Hæc quum nuntiata in Parthis Alexandro essent, simulato mœrore, propter Alexandri cognationem, exercitui suo triduum luctum indixit. Omnibus deinde, velut perpetrato bello, reditum in patriam exspectantibus, conjugesque ac liberos suos animo jam quodammodo complectentibus, ad concionem exercitum vocat : ibi, « Nihil actum tot egregiis prœliis, ait, si incolumis orientalis barbaria relinquatur; nec se corpus, sed regnum Darii, petisse; persequendosque esse eos, qui a regno defecerint. » Hac oratione velut ex integro incitatis animis, Hyrcaniam, Mardosque subegit. Ibi ei occurrit Thalestris (sive Minithya), Amazonum regina, cum ccc mulieribus, xxv dierum inter infestissimas gentes itinere confecto, ex rege liberos quæsitura : cujus conspectus adventusque admirationi omnibus fuit, et propter insolitum feminis habitum, et propter expetitum concubi-

tum. Ob hoc tredecim diebus otio a rege datis, ut visa est uterum implesse, discessit. Post hæc Alexander habitum regum Persarum, et diadema insolitum antea regibus macedonicis, velut in leges eorum, quos vicerat, transiret, assumit. Quæ ne invidiosius in se uno conspicerentur, amicos quoque suos longam vestem auratam purpureamque sumere jubet. Ut luxum quoque, sicuti cultum, Persarum imitaretur, inter pellicum regiarum greges electæ pulchritudinis nobilitatisque, noctium vices dividit. His rebus ingentes epularum apparatus adjicit, ne jejuna et destructa luxuria videretur, conviviumque juxta regiam magnificentiam ludis exornat: immemor prorsus, tantas opes amitti his moribus, non quæri solere.

IV. Inter hæc indignatio omnium totis castris erat, a Philippo illum patre tantum degeneravisse, ut etiam patriæ nomen ejuraret, moresque Persarum assumeret, quos propter tales mores vicerat. Sed ne solus vitiis eorum, quos armis subegerat, succubuisse videretur, militibus quoque suis permisit, si quarum captivarum consuetudine tenerentur, ducere uxores: existimans minorem in patriam reditus cupiditatem futuram, habentibus in castris imaginem quamdam larium, ac domesticæ sedis; simul et laborem militiæ molliorem fore dulcedine uxorum. In supplementa quoque militum minus exhauriri posse Macedoniam, si veteranis patribus tirones filii succederent, militaturi in vallo, in quo essent nati; constantioresque futuri, si non solum tirocinia, verum et incunabula in ipsis castris posuissent. Quæ consuetudo in successores quoque Alexandri mansit. Igitur et alimenta

pueris statuta; et instrumenta armorum equorumque juvenibus data; et patribus, pro numero filiorum, præmia statuta. Si quorum patres occidissent, nihilominus pupilli stipendia patrum trahebant; quorum pueritia inter varias expeditiones, militia erat. Itaque a parvula ætate periculis laboribusque indurati, invictus exercitus fuere: neque castra aliter, quam patriam, neque pugnam aliud unquam, quam victoriam, duxere. Hæc soboles nomen habuit Epigoni. Parthis deinde domitis, præfectus his statuitur ex nobilibus Persarum Andragoras: unde postea originem Parthorum reges habuere.

V. Interea Alexander non regio, sed hostili odio sævire in suos cœpit. Maxime indignabatur, carpi se sermonibus suorum, Philippi patris, patriæque mores subvertisse. Propter quæ crimina Parmenion quoque senex, dignitate regi proximus, cum Philota filio, de utroque prius quæstionibus habitis, interficitur. Fremere itaque omnes universis castris cœpere, innoxii senis filiique casum miserantes; interdum, « Se quoque non debere melius sperare, » dicentes. Quæ quum nuntiata Alexandro essent, verens, ne hæc opinio etiam in Macedoniam divulgaretur, et ne victoriæ gloria sævitiæ macula infuscaretur, simulat se ex amicis quosdam in patriam victoriæ nuntios missurum. Hortatur milites suis scribere, rariorem habituros occasionem propter militiam remotiorem. Datos fasces epistolarum tacite ad se deferri jubet: ex quibus cognito de se singulorum judicio, in unam cohortem eos, qui de rege durius opinati fuerant, contribuit, aut consumpturus eos, aut in ultimis terris in colonias distributurus. Inde Drancas, Evergetas, Parymas,

Parapamenos, Adaspios, ceterosque populos, qui in radice Caucasi morabantur, subegit. Interea unus ex amicis Darii Bessus, vinctus perducitur, qui regem non solum prodiderat, verum et interfecerat. Quem in ultionem perfidiæ excruciandum fratri Darii tradidit; reputans, non tam hostem suum fuisse Darium, quam amicum ejus, a quo esset occisus. Et ut his terris nomen relinqueret, urbem Alexandriam super amnem Tanain condidit, intra diem septimum decimum muro VI millium passuum consummato, translatis eo trium civitatum populis, quas Cyrus condiderat. In Bactrianis quoque Sogdianisque XII urbes condidit, distributis his, quoscunque in exercitu seditiosos habebat.

VI. His ita gestis, solenni die amicos in convivium vocat : ubi orta inter ebrios rerum a Philippo gestarum mentione, præferre se patri ipse, rerumque suarum magnitudinem extollere cœlo tenus cœpit, assentante majore convivarum parte. Itaque, quum unus e senibus Clitus, fiducia amicitiæ regiæ, cujus palmam tenebat, memoriam Philippi tueretur, laudaretque ejus res gestas, adeo regem offendit, ut, telo a satellite rapto, eumdem in convivio trucidaverit. Qua cæde exsultans, mortuo patrocinium Philippi, laudemque paternæ militiæ objectabat. Postquam satiatus cæde animus conquievit, et in iræ locum successit æstimatio, modo personam occisi, modo causam occidendi considerans, pigere eum facti cœpit : quippe paternas laudes tam iracunde accepisse se, quam nec convicia debuisset; amicumque senem et innoxium, a se occisum inter epulas et pocula, dolebat. Eodem igitur furore in pœnitentiam, quo pridem in

iram, versus, mori voluit. Primum in fletus progressus amplecti mortuum, vulnera tractare, et quasi audienti confiteri dementiam; arreptum telum in se vertit; peregissetque facinus, nisi amici intervenissent. Mansit hæc voluntas moriendi etiam sequentibus diebus. Accesserat enim pœnitentiæ, nutricis suæ, sororis Cliti, recordatio, cujus absentis eum maxime pudebat, tam fœdam illi alimentorum suorum mercedem redditam; ut, in cujus manibus pueritiam egerat, huic juvenis et victor, pro beneficiis funera remitteret. Reputabat deinde, quantum in exercitu suo, quantum apud devictas gentes fabularum atque invidiæ, quantum apud ceteros amicos metum et odium sui fecerit : quam amarum et triste reddiderit convivium suum, non armatus in acie, quam in convivio terribilior. Tunc Parmenion et Philotas, tunc Amyntas consobrinus, tunc noverca fratresque interfecti : tunc Attalus, Eurylochus, Pausanias, aliique Macedoniæ exstincti principes occurrebant. Ob hæc illi quatriduo perseverata inedia est, donec exercitus universi precibus exoratus est, precantis, «Ne ita mortem unius doleat, ut universos perdat : quos in ultimam deductos Barbariam, inter infestas et irritatas bello gentes, destituat.» Multum profuere et Callisthenis philosophi preces, condiscipulatu apud Aristotelem familiaris illi, et tunc ab ipso rege ad prodenda memoriæ acta ejus accitus. Revocato igitur ad bellum animo, Chorasmos et Dahas in deditionem accepit.

VII. Deinde, quod primo ex persico superbiæ regiæ more distulerat, ne omnia pariter invidiosiora essent, non salutari, sed adorari se jubet. Acerrimus inter re-

cusantes Callisthenes fuit. Quæ res et illi, et multis principibus Macedonum exitio fuit; siquidem sub specie insidiarum omnes interfecti. Retentus tamen est a Macedonibus mos salutandi regis, explosa adoratione. Post hæc Indiam petit, ut Oceano, ultimoque Oriente finiret imperium. Cui gloriæ ut etiam exercitus ornamenta convenirent, phaleras equorum, et arma militum argento inducit; exercitumque suum, ab argenteis clypeis, Argyraspidas appellavit. Quum ad Nysam urbem venisset, oppidanis non repugnantibus fiducia religionis Liberi patris, a quo condita urbs erat, parci jussit, lætus non militiam tantum, verum et vestigia se dei secutum. Tunc ad spectaculum sacri montis duxit exercitum, naturalibus bonis, vite, hederaque non aliter vestiti, quam si manu cultus, colentiumque industria exornatus esset. Sed exercitus ejus, ubi ad montem accessit, repentino impetu mentis, in sacros dei ululatus instinctus, cum stupore regis, sine noxa discurrit : ut intelligeret, non tam oppido se parcendo, quam exercitui suo consuluisse. Inde montes Dædalos, regnaque Cleophidis reginæ, petit. Quæ quum se dedidisset ei, concubitu redemptum regnum ab Alexandro recepit, illecebris consecuta, quod virtute non potuerat; filiumque ab eo genitum, Alexandrum nominavit, qui postea regno Indorum potitus est. Cleophis regina, propter prostratam pudicitiam *scortum regium* ab Indis exinde appellata est. Peragrata India, quum ad saxum miræ asperitatis et altitudinis, in quod multi populi confugerant, pervenisset, cognoscit, Herculem ab expugnatione ejusdem saxi terræ motu prohibitum. Captus itaque cupidine Hercu-

lis acta superare, cum summo labore ac periculo potitus saxo, omnes ejus loci gentes in deditionem accipit.

VIII. Unus ex regibus Indorum fuit, Porus nomine, viribus corporis et animi magnitudine pariter insignis: qui bellum jam pridem, audita Alexandri opinione, in adventum ejus parabat. Commisso itaque prœlio, exercitum suum Macedonas invadere jubet; sibi regem eorum privatum hostem deposcit. Nec Alexander pugnæ moram fecit : sed prima congressione vulnerato equo, quum præceps in terram decidisset, concursu satellitum servatur. Porus multis vulneribus obrutus capitur. Qui victum se adeo doluit, ut, quum veniam ab hoste invenisset, neque cibum sumere voluerit, neque vulnera curari passus sit; ægreque sit ab eo obtentum, ut vellet vivere. Quem Alexander ob honorem virtutis incolumem in regnum remisit. Duas ibi urbes condidit : unam Nicæam, alteram ex nomine equi Bucephalen vocavit. Inde Adrestas, Gesteanos, Præsidas, Gangaridas, cæsis eorum exercitibus, expugnat. Quum ad Cuphites venisset, ubi eum cum ducentis millibus equitum hostes opperiebantur, exercitus omnis, non minus victoriarum numero, quam laboribus fessus, lacrymis eum deprecatur, « Finem tandem belli faceret; aliquando patriæ, reditusque meminisset; respiceret militum annos, quibus vix ætas ad reditum sufficeret : » ostendere alius canitiem, alius vulnera, alius ætate consumpta corpora, alius cicatricibus exhausta : « Solos se esse, qui duorum regum, Philippi Alexandrique, continuam militiam pertulerint. » Tandem orare, « Ut reliquias saltem suas paternis sepulcris reddat, quorum non studiis deficiatur, quam annis :

ac si non militibus, vel ipsi sibi parcat, ne fortunam suam nimis onerando fatiget. » Motus his tam justis precibus, velut in finem victoriæ, castra solito magnificentiora fieri jussit, quorum molitionibus et hostis terreretur, et posteris admiratio sui relinqueretur. Nullum opus milites lætius fecere. Itaque cæsis hostibus, cum gratulatione in eadem reverterunt.

IX. Inde Alexander ad amnem Acesinem pergit : per hunc in Oceanum devehitur. Ibi Hiacensanas Sileosque, quos Hercules condidit, in deditionem accepit. Hinc in Ambros et Sygambros navigat. Quæ gentes eum cum armatis LXXX millibus peditum, et LX millibus equitum excipiunt. Quum prœlio victor esset, exercitum ad urbem eorum ducit. Quam desertam a defensoribus, quum de muro, quem primus ceperat, animadvertisset, in urbis planitiem sine ullo satellite desiliit. Itaque quum eum hostes solum conspexissent, clamore edito, undique concurrunt, si possint in uno capite orbis bella finire, et ultionem tot gentibus dare. Nec minus Alexander constanter resistit, et unus adversus tot millia prœliatur. Incredibile dictu est, ut eum non multitudo hostium, non vis magna telorum, non tantus lacessentium clamor terruerit ; solus tot millia ceciderit ac fugaverit. Ubi vero obrui multitudine se vidit, trunco se, qui propter murum stabat, applicuit; cujus auxilio tutus quum diu agmen sustinuisset, tandem cognito periculo ejus, amici ad eum desiliunt ; ex quibus multi cæsi : prœliumque tamdiu anceps fuit, quoad omnis exercitus, muris dejectis, in auxilium veniret. In eo prœlio sagitta sub mamma trajectus, quum sanguinis fluxu deficeret, genu po-

sito tamdiu prœliatus est, donec eum, a quo vulneratus fuerat, occideret. Curatio vulneris gravior ipso vulnere fuit.

X. Itaque ex magna desperatione tandem saluti redditus, Polyperchonta cum exercitu Babyloniam mittit. Ipse, cum lectissima manu navibus conscensis, Oceani litora peragrat. Quum venisset ad urbem Ambigeri regis, oppidani invictum ferro audientes, sagittas veneno armant; atque ita gemino mortis vulnere, hostem a muris submoventes, plurimos interficiunt. Quum inter multos vulneratus etiam Ptolemæus esset, moriturusque jamjam videretur, per quietem regi monstrata in remedia veneni herba est, qua in potu accepta, statim periculo liberatus est; majorque pars exercitus hoc remedio servata. Expugnata deinde urbe, reversus in naves, Oceano libamenta dedit, prosperum in patriam reditum precatus; ac veluti curru circa metam acto, positis imperii terminis, quatenus aut terrarum solitudines prodire passæ sunt, aut mare navigabile fuit, secundo æstu ostio fluminis Indi invehitur. Ibi in monumenta rerum a se gestarum, urbem Barcen condidit; arasque statuit, relicto ex numero amicorum, litoralibus Indis præfecto. Inde iter terrestre facturus, quum arida loca medii itineris dicerentur, puteos opportunis locis fieri præcipit, quibus ingenti dulci aqua inventa, Babyloniam redit. Ibi multæ devictæ gentes præfectos suos accusaverunt: quos sine respectu amicitiæ Alexander in conspectu legatorum necari jussit. Filiam post hæc Darii regis, Statiram, in matrimonium recepit : sed et optimatibus Macedonum lectas ex omnibus gentibus nobilissimas virgines tradidit, ut communi facto crimen regis levaretur.

XI. Hinc ad concionem exercitum vocat; et promittit, «Se æs alienum omnium propria impensa soluturum,» ut prædam præmiaque integra domos ferant. Insignis hæc munificentia non summa tantum, verum etiam titulo muneris fuit, nec a debitoribus magis, quam a creditoribus gratius excepta, quoniam utrisque exactio pariter ac solutio difficilis erat. xx millia talentum in hos sumptus expensa. Dimissis veteranis, exercitum junioribus supplet. Sed retenti veteranorum discessum ægre ferentes, missionem et ipsi flagitabant: «Nec annos, sed stipendia sua numerari jubebant: pariter in militiam lectos, pariter sacramento solvi æquum censentes:» nec jam precibus, sed convicio agebant, jubentes «Eum solum cum patre suo Hammone inire bella, quatenus milites suos fastidiat.» Contra ille nunc castigare milites, nunc lenibus verbis monere, «Ne gloriosam militiam seditionibus infuscarent.» Ad postremum, quum verbis nihil proficeret, ad corripiendos seditionis auctores, e tribunali in concionem armatam inermis ipse desiliit, et nemine prohibente, tredecim correptos, manu sua ipse ad supplicia duxit. Tantam vel illis moriendi patientiam metus regis, vel huic exigendi supplicii constantiam disciplina militaris dabat.

XII. Inde separatim auxilia Persarum in concione alloquitur. Laudat perpetuam illorum, tum in se, tum in pristinos reges fidem; sua in illos beneficia commemorat; «Ut nunquam quasi victos, sed veluti victoriæ socios habuerit: denique se in illorum, non illos in gentis suæ morem transisse; affinitatibus connubiorum victos victoribus miscuisse. Nunc quoque, ait, custodiam cor-

poris sui non Macedonibus tantum se, verum et illis crediturum. » Atque ita mille ex his juvenes in numerum satellitum legit, auxiliorum quoque portionem, formatam in disciplinam Macedonum, exercitui suo miscet. Quam rem ægre Macedones tulerunt, jactantes « Hostes suos in officium suum a rege subjectos. » Tunc universi flentes regem adeunt; orant, « Suppliciis suis potius saturet se, quam contumeliis. » Qua modestia obtinuerunt, ut undecim millia militum veteranorum exauctoraret. Sed ex amicis dimissi senes, Polyperchon, Clitus, Gorgias, Polydamas, Amadas, Antigenes. Dimissis his Craterus præponitur, jussus præesse Macedonibus in Antipatri locum; Antipatrumque cum supplemento tironum in locum ejus evocat : stipendia revertentibus, veluti militantibus, data. Dum hæc aguntur, unus ex amicis ejus Hephæstion decedit, dotibus primo formæ pueritiæque, mox obsequiis, regi percarus, quem contra decus regium Alexander diu luxit; tumulumque ei XII millium talentorum fecit; eumque post mortem coli ut deum jussit.

XIII. Ab ultimis litoribus Oceani Babyloniam revertenti nuntiatur, legationes Carthaginiensium, ceterarumque Africæ civitatum, sed et Hispaniarum, Siciliæ, Galliæ, Sardiniæ, nonnullas quoque ex Italia, ejus adventum Babyloniæ opperiri. Adeo universum terrarum orbem nominis ejus terror invaserat, ut cunctæ gentes, veluti destinato sibi regi adularentur. Hac igitur ex causa Babyloniam festinanti, veluti conventum terrarum orbis acturo, quidam ex Magis prædixit, « Ne urbem introiret, » testatus « Hunc locum ei fatalem fore. » Ob hoc,

omissa Babylonia, in Borsippam urbem trans Euphratem, desertam olim, concessit. Ibi ab Anaxarcho philosopho compulsus est rursum Magorum prædicta contemnere, ut falsa et incerta; et si fatis constent, ignota mortalibus; at si naturæ debeantur, immutabilia. Reversus igitur Babyloniam, multis diebus otio datis, intermissum olim convivium solenniter instituit : totusque in lætitiam effusus, quum diei noctem pervigilem junxisset, recedentem jam e convivio Medius Thessalus, instaurata comessatione, et ipsum et sodales ejus invitat. Accepto poculo, media potione repente veluti telo confixus, ingemuit : elatusque e convivio semianimis, tanto dolore cruciatus est, ut ferrum in remedia posceret, tactumque hominum velut vulnera indolesceret. Amici causam morbi intemperiem ebrietatis disseminaverunt : re autem vera insidiæ fuerunt, quarum infamiam successorum potentia oppressit.

XIV. Auctor insidiarum Antipater fuit, qui quum carissimos amicos ejus interfectos videret; Alexandrum Lyncestam, generum suum, occisum; se magnis rebus in Græcia gestis, non tam gratum apud regem, quam invidiosum esse; a matre quoque ejus Olympiade variis se criminationibus vexatum. Huc accedebant ante paucos dies supplicia in præfectos devictarum nationum crudeliter habita. Ex quibus se quoque a Macedonia non ad societatem militiæ, sed ad pœnam evocatum arbitrabatur. Igitur ad occupandum regem, Cassandrum filium, dato veneno, subornat, qui cum fratribus, Philippo et Iolla, ministrare regi solebat : cujus veneni tanta vis fuit, ut non ære, non ferro, non testa contineretur, nec aliter ferri,

nisi in ungula equi, potuerit : præmonito filio, ne alii, quam Thessalo et fratribus crederet. Hac igitur ex causa apud Thessalum paratum repetitumque convivium est. Philippus et Iollas prægustare ac temperare potum regis soliti, in aqua frigida venenum habuerunt, quam prægustatæ jam potioni supermiserunt.

XV. Quarta die Alexander indubitatam mortem sentiens, « Agnoscere se fatum domus majorum suorum ait : nam plerosque Æacidarum intra trigesimum annum defunctos. » Tumultuantes deinde milites, insidiis periisse regem suspicantes, ipse sedavit; eosque omnes, quum prolatus in editissimum urbis locum esset, ad conspectum suum admisit, osculandamque dextram suam flentibus porrexit. Quum lacrymarent omnes, ipse non sine lacrymis tantum, verum etiam sine ullo tristioris mentis argumento fuit, ut quosdam impatientius dolentes consolatus sit; quibusdam mandata ad parentes eorum dederit : adeo, sicuti in hostem, ita et in mortem invictus animus fuit. Dimissis militibus, amicos circumstantes percontatur, « Videanturne similem sibi reperturi regem? » Tacentibus cunctis, tum ipse, « Ut hoc nesciat, ita illud scire vaticinarique se, ac pæne oculis videre dixit, quantum sit in hoc certamine sanguinis fusura Macedonia; quantis cædibus, quo cruore, mortuo sibi parentatura. » Ad postremum, corpus suum in Hammonis templo condi jubet. Quum deficere eum amici viderent, quærunt, « Quem imperii faciat heredem : » respondit, « Dignissimum. » Tanta illi magnitudo animi fuit, ut, quum Herculem filium, quum fratrem Aridæum, quum Roxanen uxorem prægnantem relinqueret, oblitus ne-

cessitudinum, dignissimum nuncuparet heredem: prorsus quasi nefas esset viro forti alium quam virum fortem succedere; aut tanti regni opes aliis, quam probatis, relinqui. Hac voce, veluti bellicum inter amicos cecinisset, aut malum discordiæ misisset, ita omnes in æmulationem consurgunt, et ambitione vulgi tacitum favorem militum quærunt. Sexto die præclusa voce, exemptum digito annulum Perdiccæ tradidit: quæ res gliscentem amicorum dissensionem sedavit. Nam etsi non voce nuncupatus heres, judicio tamen electus esse videbatur.

XVI. Decessit Alexander, mensem unum, annos tres et triginta natus; vir supra humanam potentiam magnitudine animi præditus. Qua nocte eum mater Olympias concepit, visa per quietem est cum ingenti serpente volutari; nec decepta somnio est: nam profecto majus humana mortalitate opus utero tulit: quam quum Æacidarum gens ab ultima seculorum memoria, et regna patris, fratris, mariti, ac deinceps majorum omnium illustraverint, nullius tamen nomine, quam filii, clarior fuit. Prodigia magnitudinis ejus in ipso ortu nonnulla apparuere. Nam ea die, qua natus est, duæ aquilæ tota die perpetes supra culmen domus patris ejus sederunt, omen duplicis imperii, Europæ Asiæque, præferentes. Eadem quoque die nuntium pater ejus duarum victoriarum accepit; alterius, belli Illyrici; alterius, certaminis Olympici, in quod quadrigarum currus miserat: quod omen universarum terrarum victoriam infanti portendebat. Puer acerrimis litterarum studiis eruditus fuit. Exacta pueritia, per quinquennium sub Aristotele, doctore inclyto (omnium philosophorum), crevit.

Accepto deinde imperio, « Regem se terrarum omnium ac mundi » appellari jussit : tantamque fiduciam sui militibus fecit, ut, illo præsente, nullius hostis arma nec inermes timuerint. Itaque cum nullo hostium unquam congressus est, quem non vicerit : nullam urbem obsedit, quam non expugnaverit : nullam gentem adiit, quam non calcaverit. Victus denique ad postremum est, non virtute hostili, sed insidiis suorum, et fraude civili.

LIBER XIII.

I. Exstincto in ipso ætatis ac victoriarum flore Alexandro Magno, triste apud omnes tota Babylone silentium fuit. Sed nec devictæ gentes fidem nuntio habuerunt, quod ut invictum regem, ita immortalem esse crediderant; recordantes, quoties, præsenti morte ereptus esset, quam sæpe pro amisso, repente se non sospitem tantum suis, verum etiam victorem obtulisset. Ut vero mortis ejus fides adfuit, omnes barbaræ gentes, paulo ante ab eo devictæ, non ut hostem, sed ut parentem luxerunt. Mater quoque Darii regis, quam, amisso filio, a fastigio tantæ majestatis in captivitatem redactam, indulgentia victoris, in eam diem vitæ non pœnituerat, audita morte Alexandri, mortem sibi ipsa conscivit; non quod hostem filio præferret, sed quod pietatem filii in eo, quem ut hostem timuerat, experta esset. Contra Macedones (versa vice), non ut civem, ac tantæ majestatis regem, verum ut hostem amissum gaudebant : severitatem nimiam, et assidua belli pericula exsecrantes. Huc accedebat, quod principes regnum et imperia, vulgus militum thesauros et grande pondus auri, velut inopinatam prædam, spectabant; illi successionem regni, hi opum ac divitiarum hereditatem cogitantes. Erant enim in thesauris quinquaginta millia talentum, et in annuo

vectigali (tributo) tricena millia. Sed nec amici Alexandri frustra regnum spectabant : nam ejus virtutis ac venerationis erant, ut singulos reges putares. Quippe ea formæ pulchritudo, et proceritas corporis, et virium ac sapientiæ magnitudo in omnibus fuit, ut, qui eos ignoraret, non ex una gente, sed ex toto terrarum orbe electos judicaret. Neque enim unquam ante Macedonia, vel ulla gens alia, tam clarorum virorum proventu floruit : quos primo Philippus, mox Alexander, tanta cura legerat, ut non tam ad societatem belli, quam in successionem regni, electi viderentur. Quis igitur miretur, talibus ministris orbem terrarum victum, quum exercitus Macedonum tot, non ducibus, sed regibus regeretur? qui nunquam sibi reperissent pares, si non inter se concurrissent : multosque Macedonia pro uno Alexandros habuisset, nisi fortuna eos æmulatione virtutis in perniciem mutuam armasset.

II. Ceterum, occiso Alexandro, non ut læti, ita et securi fuere, omnibus unum locum competentibus : nec minus milites invicem se timebant, quorum et libertas solutior, et favor incertus erat. Inter ipsos vero æqualitas discordiam augebat, nemine tantum ceteros excedente, ut ei aliquis se submitteret. Armati itaque in regiam coeunt, ad formandum rerum præsentium statum. Perdiccas censet, « Roxanes exspectari partum, quæ, exacto mense octavo, matura jam ex Alexandro erat; et si puerum peperisset, hunc dari successorem patri. » Meleager negat « Differenda in partus dubios consilia; nec exspectandum, dum reges nascerentur, quum jam genitis uti liceret. Seu puer illis placeat, esse Pergami

filium Alexandri, natum ex Barsine, nomine Herculem: seu mallent juvenem, esse in castris fratrem Alexandri Aridæum, comem, et cunctis non suo tantum, verum et patris Philippi nomine acceptissimum. Ceterum Roxanen esse originis persicæ; nec esse fas, ut Macedonibus ex sanguine eorum, quorum regna deleverint, reges constituantur: quod nec ipsum Alexandrum voluisse» dicit. «Denique morientem nullam de eo mentionem habuisse.» Ptolemæus recusat regem Aridæum, «Non propter maternas modo sordes, quod ex Larissæo scorto nasceretur; sed etiam propter valetudinem majorem, quam patiebatur; ne ille nomen regis, alius imperium teneret: melius esse ex his legi, qui pro virtute regi suo proximi fuerint, qui provincias regant, quibus bella mandentur, quam sub persona regis indignorum subjiciantur imperio.» Vicit Perdiccæ sententia, consensu universorum. Placuit itaque Roxanes exspectari partum, et si puer natus fuisset, tutores Leonatum, Perdiccam, Craterum et Antipatrum constituunt; confestimque in tutorum obsequia jurant.

III. Quum equites quoque idem fecissent, pedites indignati, nullas sibi consiliorum partes relictas, Aridæum, Alexandri fratrem, regem appellant, satellitesque illi ex tribu sua legunt, et nomine Philippi patris vocari jubent. Quæ quum nuntiata equitibus essent, legatos ad mitigandos eorum animos, duos ex proceribus, Attalum et Meleagrum mittunt, qui potentiam ex vulgi adulatione quærentes, omissa legatione, militibus consentiunt. Statim et seditio crevit, ubi caput et consilium habere cœpit. Tunc ad delendum equitatum cuncti armati in

regiam irrumpunt : quo cognito, equites trepidi ab urbe discedunt, castrisque positis, et ipsi pedites terrere cœperunt. Sed nec procerum inter se odia cessabant. Attalus ad interficiendum Perdiccam, ducem partis alterius mittit : ad quem armatum, et ultro vocantem, quum accedere percussores ausi non fuissent, tanta constantia Perdiccæ fuit, ut ultro ad pedites veniret, et in concionem vocatos edoceret, quod facinus molirentur : « Respicerent, contra quos arma sumpsissent : non illos Persas, sed Macedonas; non hostes, sed cives esse; plerosque etiam cognatos eorum, certe commilitones, eorumdem castrorum ac periculorum socios : edituros deinde egregium hostibus suis spectaculum, ut, quorum armis victos se doleant, eorum mutuis cædibus gaudeant, parentaturosque sanguine suo manibus hostium a se interfectorum. »

IV. Hæc quum pro singulari facundia sua Perdiccas perorasset, adeo movit peditus, ut, probato consilio ejus, dux ab omnibus legeretur. Tum equites in concordiam revocati, in Aridæum regem consentiunt. Servata est portio regni Alexandri filio, si natus esset. Hæc agebant, posito in medio corpore Alexandri, ut majestas ejus testis decretorum esset. His ita compositis, Macedoniæ et Græciæ Antipater præponitur : regiæ pecuniæ custodia Cratero traditur : castrorum et exercitus, et rerum cura Meleagro et Perdiccæ assignatur : jubeturque Aridæus rex corpus Alexandri in Hammonis templum deducere. Tunc Perdiccas infensus seditionis auctoribus, repente, ignaro collega, lustrationem castrorum, propter mortem regis, in posterum edicit. Postquam armatum exer-

citum in campo constituit, consentientibus universis, evocatos, dum transit, de singulis manipulis seditiosos, supplicio tradi occulte jubet. Reversus inde, inter principes provincias dividit, simul ut et removeret æmulos, et munus imperii, beneficii sui faceret. Prima Ptolemæo Ægyptus, et Africæ Arabiæque pars, sorte venit, quem ex gregario milite Alexander virtutis causa provexerat: cui ad tradendam provinciam Cleomenes, qui Alexandriam ædificaverat, datur. Confinem huic provinciæ Syriam Laomedon Mitylenæus, Ciliciam Philotas, Philo Illyrios accipiunt. Mediæ majori Atropatus, minori socer Perdiccæ præponitur. Susiana gens Scyno, Phrygia major Antigono, Philippi filio, assignatur. Lyciam et Pamphyliam Nearchus, Cariam Cassander, Lydiam Menander, sortiuntur. Leonato minor Phrygia evenit: Thracia et regiones Pontici maris Lysimacho : Cappadocia cum Paphlagonia Eumeni data. Summus castrorum tribunatus Seleuco, Antiochi filio, cessit. Stipatoribus regis satellitibusque Cassander, filius Antipatri, præficitur. In Bactriana ulteriore, et Indiæ regionibus, priores præfecti retenti. Terras inter amnes Hydaspem et Indum Taxiles habebat. In colonias in Indis conditas Python, Agenoris filius, mittitur. Paropamisios et fines Caucasi montis Extarches accepit. Aracossi Gedrosique Sibyrtio traduntur : Drancæ et Arei Stasanori. Bactrianos Amyntas sortitur, Sogdianos Scythæus, Nicanor Parthos, Philippus Hyrcanos, Phrataphernes Armenios, Tleptolemus Persas, Peucestes Babylonios, Archon Pelasgos, Arcesilaus Mesopotamiam. Quum hæc divisio, veluti fatale munus, singulis contigisset, ita magna in-

crementorum materia plurimis fuit : siquidem non magno post tempore, quasi regna, non præfecturas divisissent, sic reges ex præfectis facti, magnas opes non sibi tantum paraverunt, verum etiam posteris reliquerunt.

V. Dum hæc in Oriente aguntur, in Græcia Athenienses et Ætoli bellum, quod jam vivo Alexandro moverant, summis viribus instruebant. Causæ belli erant, quod reversus ab India Alexander, epistolas in Græciam scripserat, quibus omnium civitatum exsules, præter cædis damnatos, restituebantur. Quæ recitatæ, præsente universa Græcia, in mercatu olympiaco, magnos motus fecerunt : quod plurimi non legibus pulsi patria, sed per factionem principum fuerant; verentibus iisdem principibus, ne revocati potentiores in republica fierent. Palam igitur jam tunc multæ civitates libertatem bello vindicandam fremebant. Principes tamen omnium Athenienses et Ætoli fuere. Quod quum nuntiatum Alexandro esset, mille naves longas sociis imperari præceperat, quibus in Occidente bellum gereret; excursurusque cum valida manu fuerat ad Athenas delendas. Igitur Athenienses, contracto xxx millium exercitu, et cc navibus, bellum cum Antipatro, cui Græcia sorte evenerat, gerunt; eumque detrectantem prœlium, et Heracleæ urbis mœnibus tuentem se, obsidione cingunt. Eodem tempore Demosthenes, Atheniensis orator, pulsus patria, ob crimen accepti ab Harpalo auri, qui crudelitatem Alexandri fugerat, quod civitatem in ejusdem Alexandri bellum impelleret, forte Megaris exsulabat : qui ut missum ab Atheniensibus Hyperidem legatum co-

gnovit, qui Peloponnenses in societatem armorum sollicitaret, secutus eum, Sicyona, Argos et Corinthum, ceterasque civitates, eloquentia sua Atheniensibus junxit. Ob quod factum, missa ab Atheniensibus obviam nave, ab exsilio revocatur. Interim in obsidione Antipatri, Leosthenes, dux Atheniensium, telo e muris in transeuntem jacto occiditur. Quæ res tantum animorum Antipatro dedit, ut etiam vallum rescindere auderet. Auxilium deinde a Leonato per legatos petit : qui quum venire cum exercitu nuntiatus esset, obvii ei Athenienses cum instructis copiis fuere, ibique equestri prœlio, gravi vulnere ictus exstinguitur. Antipater, tametsi auxilia sua videret victa, morte tamen Leonati lætatus est : quippe et æmulum sublatum, et vires ejus accessisse sibi gratulabatur. Statim igitur exercitu ejus recepto, quum par hostibus etiam prœlio videretur, solutus obsidione, in Macedoniam concessit. Græcorum quoque copiæ, finibus Græciæ hoste pulso, in urbes dilapsæ.

VI. Interea Perdiccas, bello Ariarathi, regi Cappadocum, illato, prœlioque victor, nihil præmii præter vulnera et pericula retulit. Quippe hostes ab acie in urbem recepti, occisis conjugibus et liberis, domos quisque suas cum omnibus copiis incenderunt. Eodem congestis etiam servitiis, et semetipsos præcipitant, ut nihil hostis victor suarum rerum, præter incendii spectacula frueretur. Inde, ut viribus auctoritatem regiam acquireret, ad nuptias Cleopatræ, sororis Alexandri Magni, et alterius Alexandri quondam uxoris, non aspernante Olympiade, matre ejus, intendit : sed prius Antipatrum, sub affinitatis obtentu, capere cupiebat. Itaque fingit, se in

matrimonium filiam ejus petere, quo facilius ab eo supplementum tironum ex Macedonia obtineret. Quem dolum præsentiente Antipatro, dum duas eodem tempore uxores quærit, neutram obtinuit. Post hæc bellum inter Antigonum et Perdiccam oritur. Antigono Craterus et Antipater auxilium ferebant : qui, facta cum Atheniensibus pace, Polyperchonta Græciæ et Macedoniæ præponunt. Perdiccas, alienatis rebus, Aridæum, et Alexandri Magni filium in Cappadocia, quorum cura illi mandata fuerat, de summa belli in consilium adhibet. Quibusdam placebat bellum in Macedoniam transferri, ad ipsum fontem et caput regni, ubi Olympias esset, mater Alexandri, non mediocre momentum partium, et civium favor, propter Alexandri Philippique nomina : sed in rem visum est, ab Ægypto incipere, ne in Macedoniam profectis, Asia a Ptolemæo occuparetur. Eumeni, præter provincias, quas acceperat, Paphlagonia, et Caria, et Lycia, et Phrygia adjiciuntur. Ibi Craterum et Antipatrum opperiri jubetur; adjutores ei dantur cum exercitibus frater Perdiccæ Alcetas, et Neoptolemus : Clito cura classis traditur : Cilicia Philotæ adempta Philoxeno datur : ipse Perdiccas Ægyptum cum ingenti exercitu petit. Sic Macedonia, in duas partes discurrentibus ducibus, in sua viscera armatur; ferrumque ab hostili bello in civilem sanguinem vertit, exemplo furentium, manus ac membra sua ipsa cæsura. Sed Ptolemæus in Ægypto solerti industria magnas opes parabat : quippe et Ægyptios insigni moderatione in favorem sui sollicitaverat : et reges finitimos beneficiis obsequiisque devinxerat : terminos quoque imperii, acquisita Cyrene urbe, amplia-

verat; factusque jam tantus erat, ut non tam timeret, quam timendus ipse hostibus esset.

VII. Cyrene autem condita fuit ab Aristæo, cui nomen Batto propter linguæ obligationem fuit. Hujus pater Grinus, rex Theræ insulæ, quum ad oraculum Delphos, propter dedecus adolescentis filii nondum loquentis, Deum deprecaturus venisset, responsum accepit, quo jubebatur filius ejus Battus « Africam petere, et urbem Cyrenen condere, usum linguæ ibi accepturus. » Quum responsum ludibrio simile videretur, propter solitudinem Theræ insulæ, ex qua coloni ad urbem condendam in Africam tam vastæ regionis proficisci jubebantur, res omissa est. Interjecto deinde tempore, velut contumaces, pestilentia Deo parere compelluntur : quorum tam insignis paucitas fuit, ut vix unam navem complerent. Quum venissent in Africam, pulsis accolis, montem Cyram, et propter amœnitatem loci, et propter fontium ubertatem, occupavere. Ibi Battus, dux eorum, linguæ nodis solutis, loqui primum cœpit : quæ res animos eorum, ex promissis Dei jam parte percepta, in reliquam spem condendæ urbis accendit. Positis igitur castris, opinionem veteris fabulæ accipiunt, Cyrenen, eximiæ pulchritudinis virginem, a Thessaliæ monte Pelio ab Apolline raptam, perlatamque in ejusdem montis juga, cujus collem occupaverant, a Deo repletam, quatuor pueros peperisse, Nomium, Aristæum, Authocum, Argæum : missos a patre Hypseo, rege Thessaliæ, qui perquirerent virginem, loci amœnitate captos in iisdem terris cum virgine resedisse : ex his pueris tres adultos in Thessaliam reversos, avita regna recepisse : Aristæum

in Arcadia late regnasse, eumque primum, et apium et mellis usum, et lactis ad coagula, hominibus tradidisse, solstitialesque ortus sideris primum invenisse. Quibus auditis, Battus, virginis nomine ex responsis agnito, urbem Cyrenen condidit.

VIII. Igitur Ptolemæus hujus urbis auctus viribus, bellum in adventum Perdiccæ parabat. Sed Perdiccæ plus odium arrogantiæ, quam vires hostium nocebant: quam exosi etiam socii ad Antipatrum gregatim profugiebant. Neoptolemus quoque in auxilium Eumeni relictus, non solum transfugere, verum etiam prodere partium exercitum voluit. Quam rem quum præsensisset Eumenes, cum proditore decernere prœlio necesse habuit. Victus Neoptolemus ad Antipatrum et Polyperchonta profugit, hisque persuadet, ut continuatis mansionibus, læto ex victoria et securo fuga Eumeni superveniant. Sed res Eumenem non latuit. Itaque insidiæ in insidiatores versæ: et qui securum aggressuros se putabant, securis in itinere, et pervigilio noctis fatigatis occursum est. In eo prœlio Polyperchon occiditur. Neoptolemus quoque cum Eumene congressus, diu, mutuis vulneribus acceptis, colluctatus est; in summa victus, occumbit. Victor igitur duobus prœliis continuis Eumenes afflictas partes transitione sociorum paululum sustentavit. Ad postremum tamen Perdicca occiso, ab exercitu hostis cum Pythone, et Illyrio, et Alceta, fratre Perdiccæ, appellatur: bellumque adversus eos Antigono decernitur.

LIBER XIV.

I. Eumenes, ut Perdiccam occisum, se hostem a Macedonibus judicatum, bellumque Antigono decretum cognovit, ultro ea militibus suis indicavit, ne fama aut rem in majus extolleret, aut militum animos rerum novitate terreret; simul, ut, quomodo circa se animati essent, cognosceret, sumpturus consilium ex motu universorum. Constanter tamen præfatus est : « Si cui hæc terrori essent, habere eum discedendi potestatem. » Qua voce adeo cunctos in studium partium suarum induxit, ut ultro illum omnes hortarentur, « Rescissurosque se ferro decreta Macedonum affirmarent. » Tunc exercitu in Ætoliam promoto, pecunias civitatibus imperat; recusantes dare hostiliter diripit. Inde Sardes profectus est ad Cleopatram, sororem Alexandri Magni, ut ejus voce centuriones principesque confirmaret, existimaturos, ibi majestatem regiam verti, unde soror Alexandri staret. Tanta veneratio magnitudinis Alexandri erat, ut etiam per vestigia mulierum favor sacrati ejus nominis quæreretur. Quum reversus in castra esset, epistolæ totis castris abjectæ inveniuntur : quibus iis, qui Eumenis caput ad Antigonum detulissent, magna præmia definiebantur. His cognitis, Eumenes, vocatis ad concionem militibus, primo gratias agit, « Quod nemo inventus esset, qui spem

cruenti præmii fidei sacramento anteponeret: » deinde callide subnectit, « Confictas has a se epistolas ad experiendos suorum animos esse. Ceterum salutem suam in omnium potestate esse; nec Antigonum, nec quemquam ducum sic velle vincere, ut ipse in se exemplum pessimum statuat. » Hoc facto, et in præsenti labantium animos retinuit, et in futurum providit, ut, si quid simile accidisset, non se ab hoste corrumpi, sed ab duce tentari arbitrarentur. Omnes igitur operam suam certatim ad custodiam salutis ejus offerunt.

II. Interim Antigonus cum exercitu supervenit, castrisque positis, postera die in aciem procedit. Nec Eumenes moram prœlio fecit; qui victus in munitum quoddam castellum confugit : ubi quum videret se fortunam obsidionis subiturum, majorem exercitus partem dimisit, ne aut consensu multitudinis hosti traderetur, aut obsidio ipsa multitudine gravaretur. Legatos deinde ad Antipatrum, qui solus par Antigoni viribus videbatur, supplices mittit : a quo quum auxilia Eumeni missa Antigonus didicisset, ab obsidione recessit. Erat quidem solutus ad tempus metu mortis Eumenes : sed nec salutis, dimisso exercitu, magna spes erat. Omnia igitur circumspicienti optimum visum est, ad Alexandri Magni Argyraspidas, invictum exercitum, et tot victoriarum præfulgentem gloria, decurrere. Sed Argyraspides post Alexandrum omnes duces fastidiebant, sordidam militiam sub aliis, post tanti regis memoriam, existimantes. Itaque Eumenes blandimentis agere; suppliciter singulos alloqui, nunc « commilitones suos, » nunc « patronos » appellans, nunc « periculorum et operum orientalium

socios : » nunc « refugia salutis suæ, et unica præsidia » commemorans : « Solos esse, quorum virtute Oriens sit domitus; solos, qui militiam Liberi patris, qui Herculis monumenta superarint : per hos Alexandrum magnum factum; per hos divinos honores, et immortalem gloriam consecutum : » orat, « Ut non tam ducem se, quam commilitonem, recipiant, unumque ex corpore suo esse velint. » Receptus hac lege paullatim imperium primum monendo singulos, mox, quæ perperam facta erant, blande corrigendo usurpat : nihil in castris sine illo agi, nihil administrari sine solertia illius poterat.

III. Ad postremum, quum Antigonum venire cum exercitu nuntiatum esset, compellit eos in aciem descendere. Ibi dum ducis imperia contemnunt, hostium virtute superantur. In eo prœlio non gloriam tantum tot bellorum cum conjugibus et liberis, sed et præmia longa militia parta perdiderunt. Sed Eumenes, qui auctor cladis erat, nec aliam spem salutis reliquam habebat, victos hortabatur. Nam « et virtute eos superiores fuisse » affirmabat : « Quippe ab his quinque millia hostium cæsa : et si in bello perstent, ultro hostes pacem petituros. Damna, quibus se victos putent, duo millia mulierum, et paucos infantes, et servitia esse, quæ melius vincendo possint reparare, quam deserendo victoriam. » Porro Argyraspides « Neque fugam se tentaturos dicunt, post damna patrimoniorum, et post conjuges amissas, neque bellum gesturos contra liberos suos; » ultroque eum conviciis agitant, « Quod se post tot annos emeritorum stipendiorum, redeuntes domum cum præmiis tot bellorum, ab ipsa missione rursus in novam militiam

immensaque bella revocaverit, et a laribus jam quodam modo suis, et ab ipso limine patriæ abductos, inanibus promissis deceperit : nunc quoque amissis omnibus felicis militiæ quæstibus, ne victos quidem in misera et inopi senecta quiescere sinat. » Ignaris deinde ducibus, confestim ad Antigonum legatos mittunt, petentes, « Ut sua reddi jubeat. Is redditurum se pollicetur, si Eumenem sibi tradant. » Quibus cognitis, Eumenes cum paucis fugere tentavit : sed retractus, desperatis rebus, quum concursus multitudinis factus esset, petit, ut postremum sibi alloqui exercitum liceret.

IV. Jussus ab universis dicere, facto silentio, laxatisque vinculis, prolatam, sicut erat catenatus, manum ostendit : « Cernitis, milites, inquit, habitum atque ornamenta ducis vestri, quæ mihi non hostium quisquam imposuit : nam hoc etiam mihi solatio foret. Vos me ex victore victum, vos me ex imperatore captivum fecistis. Quater intra hunc annum in mea verba jurejurando obstricti estis. Sed ista omitto (neque enim miseros convicia decent) : unum oro, si propositorum Antigoni in meo capite summa consistit, inter vos me velitis mori. Nam neque illius interest, quemadmodum aut ubi cadam; et ego fuero ignominia mortis liberatus. Hoc si impetro, solvo vos jurejurando, quo toties vos sacramento mihi devovistis. Aut si ipsos pudet roganti vim adhibere, ferrum huc date, et permittite, quod vos facturos pro imperatore jurastis, imperatorem pro vobis sine religione jurisjurandi facere. » Quum non obtineret, preces in iram vertit. « At vos, ait, devota capita, respiciant Dii perjuriorum vindices, talesque vobis exitus dent, quales

vos ducibus vestris dedistis! Nempe vos iidem paulo ante et Perdiccæ sanguine estis aspersi, et in Antipatrum eadem moliti. Ipsum denique Alexandrum, si fas fuisset eum mortali manu cadere, interempturi, quod maximum erat, seditionibus agitastis. Ultima nunc ego perfidorum victima, has vobis diras atque inferias dico; ut inopes extorresque omne ævum in hoc castrensi exsilio agatis, devorentque vos arma vestra, quibus plures vestros, quam hostium duces, absumpsistis.» Plenus deinde iræ, custodes suos præcedere ab Antigoni castra cœpit. Sequitur exercitus, prodito imperatore suo et ipse captivus, triumphumque de se ipso ad victoris sui castra ducit; omnia auspicia regis Alexandri, et tot bellorum palmas laureasque una secum victori tradens : et ne quid deesset pompæ, elephanti quoque et auxilia orientalia subsequuntur. Tanto pulchrior hæc Antigono, quam Alexandro tot victoriæ fuerunt; ut, quum ille Orientem vicerit, hic etiam eos, a quibus Oriens victus fuerat, superaverit. Igitur Antigonus domitores illos orbis exercitui suo dividit, redditis, quæ in victoria ceperat. Eumenem vero, verecundia prioris amicitiæ, in conspectum suum venire prohibitum, assignari custodibus præcepit.

V. Interea Eurydice, uxor Aridæi regis, ut Polyperchonta a Græcia redire in Macedoniam cognovit, et ab eo arcessitam Olympiadem; muliebri æmulatione perculsa, abutens valetudine viri, cujus officia sibi vindicabat, scribit regis nomine Polyperchonti, «Cassandro exercitum tradat, in quem regni administrationem rex transtulerit; eadem et in Asiam Antigono per epistolas

nuntiat. Quo beneficio devinctus Cassander, nihil non ex arbitrio muliebris audaciæ gerit. Deinde profectus in Græciam, multis civitatibus bellum infert : quarum excidio, veluti vicino incendio, territi Spartani, urbem quam semper armis, non muris, defenderant, tum contra responsa fatorum et veterem majorum gloriam, armis diffisi, murorum præsidio includunt. Tantum eos degeneravisse a majoribus, ut, quum multis seculis murus urbi civium virtus fuerit, tunc cives salvos se fore non existimaverint, nisi intra muros laterent. Dum hæc aguntur, Cassandrum a Græcia turbatus Macedoniæ status domum revocavit. Namque Olympias (mater Alexandri Magni regis), quum Epiro in Macedoniam, prosequente Æacida, rege Molossorum, veniret, prohiberique finibus ab Eurydice et Aridæo rege cœpisset; seu memoria mariti, seu magnitudine filii, et indignitate rei moti Macedones, ad Olympiadem transiere : cujus jussu et Eurydice, et rex occiditur, sex annis post Alexandrum potitus regno.

VI. Sed nec Olympias diu regnavit. Nam quum principum passim cædes, muliebri magis, quam regio more fecisset, favorem sui in odium vertit. Itaque audito Cassandri adventu, diffisa Macedonibus, cum nuru Roxane et nepote (Hercule), in Pydnam urbem concedit. Proficiscenti Deidamia, Æacidæ regis filia, et Thessalonice privigna, et ipsa clara Philippi patris nomine, multæque aliæ principum matronæ, speciosus magis quam utilis grex, comites fuere. Hæc quum nuntiata Cassandro essent, statim, citato cursu, Pydnam venit, et urbem obsidione cingit. Quum fame ferroque urgeretur Olym-

pias, longæ obsidionis tædio, pacta salute, victori se tradidit. Sed Cassander, ad concionem vocato populo, sciscitaturus, «Quid de Olympiade fieri velint,» subornat parentes interfectorum, qui, sumpta lugubri veste, crudelitatem mulieris accusarent. A quibus accensi Macedones, sine respectu pristinæ majestatis, occidendam decernunt : immemores prorsus, quod per filium ejus virumque, non solum vitam ipsi inter finitimos tutam habuissent, verum etiam tantas opes imperiumque orbis quæsissent. Sed Olympias ubi obstinatos venire ad se armatos vidit, veste regali, duabus ancillis innixa, ultro obviam procedit. Qua visa, percussores attoniti fortuna majestatis prioris, et tot in ea memoriæ occurrentibus regum suorum nominibus, substiterunt; donec a Cassandro missi sunt, qui eam confoderent, non refugientem gladium nec vulnera, aut muliebriter vociferantem, sed virorum more fortium, pro gloria veteris prosapiæ, morti succumbentem; ut Alexandrum posses etiam in moriente matre cognoscere. Insuper exspirans, capillis et veste crura contexisse fertur, ne quid posset in corpore ejus indecorum videri. Post hæc Cassander Thessalonicen, regis Aridæi filiam, uxorem ducit : filium Alexandri cum matre, in arcem Amphipolitanam custodiendos mittit.

LIBER XV.

I. PERDICCA, et fratre ejus Eumene, ac Polyperchonte, ceterisque ducibus diversæ partis occisis, finitum certamen inter successores Alexandri Magni videbatur; quum repente inter ipsos victores nata discordia est : quippe postulantibus Ptolemæo, et Cassandro, et Lysimacho, « Ut pecunia in præda capta, provinciæque dividerentur, » Antigonus negavit, « Se in ejus belli præmia socios admissurum, in cujus periculum solus descenderit. » Et ut honestum adversus socios bellum suscipere videretur, divulgat, « Se Olympiadis mortem, a Cassandro interfectæ, ulcisci velle, et Alexandri, regis sui, filium cum matre obsidione Amphipolitana liberare. » His cognitis, Ptolemæus et Cassander, inita cum Lysimacho et Seleuco societate, bellum terra marique enixe instruunt. Tenebat Ptolemæus Ægyptum cum Africæ parte majore, et Cypro, et Phœnice. Cassandro parebat Macedonia cum Græcia. Asiam et partes Orientis occupaverat Antigonus, cujus filius Demetrius, prima belli congressione, a Ptolemæo apud Gamalam vincitur. In quo prœlio major Ptolemæi moderationis gloria, quam ipsius victoriæ, fuit : siquidem et amicos Demetrii non solum cum suis rebus, verum etiam additis insuper muneribus, dimisit; et ipsius Demetrii privatum omne

instrumentum ac familiam reddidit, adjecto honore verborum : « Non se propter prædam, sed propter dignitatem inisse bellum, indignatum, quod Antigonus, devictis diversæ factionis ducibus, solus communis victoriæ præmia corripuisset. »

II. Dum hæc aguntur, Cassander ab Apollonia rediens, incidit in Abderitas, qui propter ranarum muriumque multitudinem relicto patriæ solo, sedes quærebant : veritus, ne Macedoniam occuparent, facta pactione in societatem eos recepit; agrosque iis ultimos Macedoniæ assignat. Deinde, ne Hercules, Alexandri filius, qui fere annos quatuordecim excesserat, favore paterni nominis in regnum Macedoniæ vocaretur, occidi eum tacite cum matre Barsine jubet, corporaque eorum terra obrui, ne cædes sepultura proderetur : et quasi parum facinoris in ipso primum rege, mox in matre ejus Olympiade ac filio admisisset, alterum quoque filium cum matre Roxane, pari fraude interficit : scilicet, quasi regnum Macedoniæ, quod affectabat, aliter consequi, quam scelere, non posset. Interea Ptolemæus cum Demetrio, navali prœlio, iterato congreditur, et amissa classe, hostique concessa victoria, in Ægyptum refugit. Demetrius filium Ptolemæi Leontiscum, et fratrem Menelaum, amicosque ejus cum privati instrumenti ministerio, pari provocatus antea munere, Ægyptum remittit : et ut appareret eos non odio, sed dignitatis gloria accensos, donis muneribusque inter ipsa bella contendebant. Tanto honestius tunc bella gerebantur, quam nunc amicitiæ coluntur. Hac victoria elatus Antigonus, regem se cum Demetrio filio appellari a populo jubet.

Ptolemæus quoque, ne minoris apud suos auctoritatis haberetur, rex ab exercitu cognominatur. Quibus auditis, Cassander et Lysimachus, et ipsi regiam sibi majestatem vindicaverunt. Hujus honoris ornamentis tamdiu omnes abstinuerunt, quamdiu filii regis sui superesse potuerunt. Tanta in illis verecundia fuit, ut, quum opes regias haberent, regum tamen nominibus æquo animo caruerint, quod Alexandro justus heres fuit. Sed Ptolemæus et Cassander, ceterique factionis alterius duces, quum carpi se singulos ab Antigono viderent; dum privatum singulorum, non commune universorum bellum ducunt, nec auxilium ferre alteri volunt, quasi victoria unius, non omnium foret, per epistolas se invicem confirmantes, tempus et locum coeundi condicunt, bellumque communibus viribus instruunt. Cui quum Cassander interesse propter finitimum bellum non posset, Lysimachum cum ingentibus copiis in auxilium sociis mittit.

III. Erat hic Lysimachus illustri quidem Macedoniæ loco natus, sed virtutis experimentis omni nobilitate clarior : quæ tanta in illo fuit, ut animi magnitudine, philosophia ipsa, viriumque gloria omnes, per quos Oriens domitus est, vicerit. Quippe quum Alexander Magnus Callisthenem philosophum, propter salutationis persicæ interpellatum morem, insidiarum, quæ sibi paratæ fuerant, conscium fuisse iratus finxisset; eumque truncatis crudeliter omnibus membris, abscissisque auribus, ac naso, labiisque, deforme ac miserandum spectaculum reddidisset; insuper cum cane in cavea clausum, ad metum ceterorum, circumferret : tunc Lysimachus, audire Callisthenem, et præcepta ab eo virtutis accipere soli-

tus, misertus tanti viri, non culpæ, sed libertatis pœnas pendentis, venenum ei in remedium calamitatum dedit. Quod adeo ægre Alexander tulit, ut eum objici ferocissimo leoni juberet. Sed quum ad conspectum ejus concitatus leo impetum fecisset, manum amiculo involutam Lysimachus in os leonis immersit, arreptaque lingua, feram exanimavit. Quod quum nuntiatum regi esset, admiratio in satisfactionem cessit, carioremque eum propter constantiam tantæ virtutis habuit. Lysimachus quoque magno animo, regis, veluti parentis, contumeliam tulit. Denique omni ex animo hujus facti memoria exturbata, postea in India insectanti regi quosdam palantes hostes, quum a satellitum turba, equi sui celeritate desertus esset, solus ei per immensas arenarum moles cursus comes fuit. Quod idem antea Philippus, frater ejus, quum facere voluisset, inter manus regis exspiraverat. Sed Lysimachum desiliens equo Alexander hastæ cuspide ita in fronte vulneravit, ut sanguis aliter cludi non posset, quam diadema sibi demptum rex, alligandi vulneris causa, capiti ejus imponeret. Quod auspicium primum regalis majestatis Lysimacho fuit. Sed et post mortem Alexandri, quum inter successores ejus provinciæ dividerentur, ferocissimæ gentes, quasi omnium fortissimo, assignatæ sunt : adeo etiam consensu universorum palmam virtutis inter ceteros tulit.

IV. Priusquam bellum inter Ptolemæum, sociosque ejus, adversus Antigonum committeretur, repente ex Asia majore digressus Seleucus, novus Antigono hostis accesserat. Hujus quoque et virtus clara, et origo admirabilis fuit. Siquidem mater ejus Laodice, quum nupta

esset Antiocho, claro inter Philippi duces viro, visa est sibi per quietem ex concubitu Apollinis concepisse; gravidamque factam, munus concubitus, annulum a Deo accepisse, in cujus gemma ancora sculpta esset : jussaque donum filio, quem peperisset, dare. Admirabilem fecit hunc visum et annulus, qui postera die, ejusdem sculpturæ, in lecto inventus est : et figura ancoræ, quæ in femore Seleuci nata cum ipso parvulo fuit. Quamobrem Laodice annulum Seleuco eunti cum Alexandro Magno ad persicam militiam, edocto de origine sua, dedit. Ubi post mortem Alexandri, occupato regno Orientis, urbem condidit, ibique geminæ originis memoriam consecravit. Nam et urbem ex Antiochi patris nomine Antiochiam vocavit; et campos vicinos urbi Apollini dicavit. Originis ejus argumentum etiam in posteris mansit : siquidem filii nepotesque ejus, ancoram in femore, veluti notam generis naturalem, habuere. Multa in Oriente, post divisionem inter socios regni macedonici, bella gessit. Principio Babyloniam cepit; inde auctis ex victoria viribus, Bactrianos expugnavit. Transitum deinde in Indiam fecit, quæ post mortem Alexandri, veluti cervicibus jugo servitutis excusso, præfectos ejus occiderat. Auctor libertatis Sandrocottus fuerat : sed titulum libertatis post victoriam in servitutem verterat : siquidem occupato regno, populum, quem ab externa dominatione vindicaverat, ipse servitio premebat. Fuit hic quidem humili genere natus, sed ad regni potestatem majestate numinis impulsus. Quippe quum procacitate sua Alexandrum regem offendisset, interfici a rege jussus salutem pedum celeritate quæsierat. Ex qua fatigatione, quum

somno captus jaceret, leo ingentis formæ ad dormientem accessit, sudoremque profluentem lingua ei detersit, expergefactumque blande reliquit. Hoc prodigio primum ad spem regni impulsus, contractis latronibus, Indos ad novitatem regni sollicitavit. Molienti deinde bellum adversus præfectos Alexandri elephantus ferus infinitæ magnitudinis ultro se obtulit, et, veluti domita mansuetudine, eum tergo excepit, duxque belli, et prœliator insignis fuit. Sic acquisito regno, Sandrocottus ea tempestate, qua Seleucus futuræ magnitudinis fundamenta jaciebat, Indiam possidebat : cum quo, facta pactione, Seleucus, compositisque in Oriente rebus, in bellum Antigoni descendit. Adunatis igitur omnium sociorum copiis, prœlium committitur; in eo Antigonus occiditur; Demetrius, filius ejus, in fugam vertitur. Sed socii, profligato hostili bello, denuo in semet ipsos arma verterunt; et quum de præda non convenirent, iterum in duas factiones diducuntur. Seleucus Demetrio, Ptolemæus Lysimacho junguntur. Cassandro defuncto Philippus filius succedit. Sic, quasi ex integro, nova Macedoniæ bella nascuntur.

LIBER XVI.

I. Post Cassandri regis, filiique Philippi continuas mortes, Thessalonice regina, uxor Cassandri, non magno post tempore, ab Antipatro filio, quum vitam etiam per ubera materna deprecaretur, occiditur. Causa parricidii fuit, quod post mortem mariti, in divisione inter fratres regni, propensior fuisse Alexandro videbatur. Quod facinus in eo gravius omnibus visum est, quod nullum maternæ fraudis vestigium fuit : quanquam in parricidio nulla satis justa causa ad sceleris patrocinia prætexi potest. Ob hæc igitur Alexander, in ultionem maternæ necis, gesturus cum fratre bellum, auxilium a Demetrio petit; nec Demetrius, spe invadendi macedonici regni, moram fecit. Cujus adventum verens Lysimachus, persuadet genero suo Antipatro, ut malit cum fratre in gratiam reverti, quam paternum hostem in Macedoniam admitti. Inchoatam igitur inter fratres reconciliationem quum præsensisset Demetrius, per insidias Alexandrum interficit; occupatoque Macedoniæ regno, cædem apud exercitum excusaturus, in concionem vocat. Ibi «Priorem se petitum ab Alexandro allegat : nec fecisse se, sed occupasse insidias. Regem autem se Macedoniæ vel ætatis experimentis, vel causis justiorem esse. Patrem enim suum et Philippo regi, et Alexandro Magno socium in

omni militia fuisse : liberorum deinde Alexandri ministrum, et ad persequendos defectores ducem exstitisse. Contra Antipatrum, avum horum adolescentium, amariorem semper ministrum regni, quam ipsos reges fuisse. Cassandrum vero patrem, exstinctorem regiæ domus, non feminis, non pueris pepercisse; nec cessasse, quoad omnem stirpem regiæ sobolis deleret. Horum scelerum ultionem, quia nequisset ab ipso Cassandro exigere, ad liberos ejus translatam. Quamobrem etiam Philippum, Alexandrumque, si quis manium sensus est, non interfectores suos, ac stirpis suæ, sed ultores eorum, Macedoniæ regnum tenere malle. » Per hæc mitigato populo, rex Macedoniæ appellatur. Lysimachus quoque, quum bello Doricetis, regis Thracum, premeretur, ne eodem tempore et adversus eum dimicare necesse haberet, tradita ei altera parte Macedoniæ, quæ Antipatro ejus genero obvenerat, pacem cum eo fecit.

II. Igitur Demetrius, totis Macedoniæ regni viribus instructus, quum Asiam occupare statuisset, iterato Ptolemæus, Seleucus, et Lysimachus, experti priore certamine, quantæ vires essent concordiæ, pacta societate, adunatisque exercitibus, bellum adversus Demetrium transferunt in Europam. His comitem se et belli socium, jungit Pyrrhus, rex Epiri, sperans non difficilius Demetrium amittere Macedoniam posse, quam acquisierat. Nec spes frustra fuit : quippe exercitu ejus corrupto, ipsoque in fugam acto, regnum Macedoniæ occupavit. Dum hæc aguntur, Lysimachus generum suum Antipatrum, regnum Macedoniæ ademptum sibi soceri fraude querentem, interficit; filiamque suam Eurydicen, que-

relarum sociam, in custodiam tradit : atque ita universa Cassandri domus Alexandro Magno, seu necis ipsius, seu stirpis exstinctæ pœnas, partim cæde, partim supplicio, partim parricidio luit. Demetrius quoque a tot exercitibus circumventus, quum posset honeste mori, turpiter se dedere Seleuco maluit. Finito bello, Ptolemæus cum magna rerum gestarum gloria moritur. Is, contra jus gentium, minimo natu ex filiis ante infirmitatem regnum tradiderat, ejusque rei populo rationem reddiderat : cujus non minor favor in accipiendo, quam patris in tradendo regno fuerat. Inter cetera patris et filii mutuæ pietatis exempla, etiam ea res amorem populi juveni conciliaverat, quod pater, regno ei publice tradito, privatus officium regni inter satellites fecerat, omnique regno pulchrius regis esse patrem duxerat.

III. Sed inter Lysimachum, et Pyrrhum regem, socios paulo ante adversus Demetrium, assiduum inter pares discordiæ malum bellum moverat. Victor Lysimachus, pulso Pyrrho, Macedoniam occupaverat. Inde Thraciæ, ac deinceps Heracleæ bellum intulerat : cujus urbis et initia et exitus admirabiles fuere : quippe Bœotiis pestilentia laborantibus oraculum Delphis responderat, « Coloniam in Ponti regione sacram Herculi conderent. » Quum propter metum longæ ac periculosæ navigationis, mortem in patria omnibus præoptantibus, res omissa esset, bellum his Phocenses intulerunt : quorum quum adversa prœlia paterentur, iterato ad oraculum decurrunt : responsum, « Idem belli quod pestilentiæ remedium fore. » Igitur conscripta colonorum manu, in Pontum delati, urbem Heracleam condiderunt. Et quo-

niam fatorum auspiciis in eas sedes delati erant, brevi tempore magnas opes paravere. Multa deinde hujus urbis adversus finitimos bella, multæ etiam domesticæ dissensiones fuere. Inter cetera magnifica, vel præcipue illud memorabile fuit. Quum rerum potirentur Athenienses, victisque Persis, Græciæ et Asiæ tributum in tutelam classis descripsissent, omnibus cupide ad præsidium salutis suæ conferentibus; soli Heracleenses, ob amicitiam regum persicorum, collationem abnuerunt. Missus itaque ab Atheniensibus Lamachus cum exercitu ad extorquendum, quod negabatur, dum, relictis in litore navibus, agros Heracleensium populatur, classem cum majore parte exercitus naufragio repentinæ tempestatis amisit. Itaque quum neque mari posset, amissis navibus, neque terra auderet, cum parva manu inter tot ferocissimas gentes reverti; Heracleenses honestiorem beneficii, quam ultionis occasionem rati, instructos commeatibus auxiliisque dimittunt : bene agrorum suorum populationem impensam existimantes, si, quos hostes habuerant, amicos reddidissent.

IV. Passi sunt inter plurima mala etiam tyrannidem : siquidem quum plebs et novas tabulas et divisionem agrorum divitum impotenter flagitaret, diu re in senatu tractata, quum exitus rei non inveniretur, postremum adversus plebem nimio otio lascivientem, auxilia a Timotheo, Atheniensium duce mox, ab Epaminonda Thebanorum petivere. Utrisque negantibus, ad Clearchum, quem ipsi in exsilium egerant, decurrunt. Tanta calamitatum necessitas fuit, ut, cui patriam interdixerant, eum ad tutelam patriæ revocarent. Sed Clearchus exsilio fa-

cinorosior redditus, et dissensionem populi occasionem invadendæ tyrannidis existimans, primo tacitus cum Mithridate, civium suorum hoste, colloquitur; et inita societate paciscitur, ut revocatus in patriam, prodita ei urbe, præfectus ejus constitueretur. Postea autem insidias, quas civibus paraverat, in ipsum Mithridatem vertit. Namque quum, velut arbiter civilis discordiæ, de exsilio reversus esset, statuto tempore, quo urbem Mithridati traderet, ipsum cum amicis suis cepit; captumque, accepta ingenti pecunia, dimisit. Atque ut in illo subitum se ex socio fecit hostem, sic ex defensore senatoriæ causæ, repente patronus plebis evasit; et adversus auctores potentiæ suæ, a quibus revocatus in patriam, per quos in arce collocatus fuerat, non solum plebem accendit, verum etiam nefandissima quæque tyrannicæ crudelitatis exercuit. Igitur populo ad concionem vocato, «Neque se adfuturum amplius grassanti in populum senatui,» ait; «intercessurum etiam, si in pristina sævitia perseveret : quod si pares se crudelitati senatorum arbitrentur, abiturum cum militibus suis, neque civilibus discordiis interfuturum. Sin vero diffidant viribus propriis, vindictæ se civium non defuturum. Proinde consulant sibi ipsi, jubeant abire se, an malint causæ popularis socium remanere.» His verbis sollicitata plebs summum ad eum imperium defert; et dum senatus potentiæ irascitur, in servitutem se tyrannicæ dominationis cum conjugibus et liberis tradit. Igitur Clearchus LX senatores comprehensos (nam ceteri in fugam dilapsi erant) in vincula compingit. Lætari plebs, quod a duce potissimum senatorum, senatus deleretur, versaque vice auxi-

lium eorum in exitium conversum esset. Quibus dum mortem passim omnibus minatur, cariora eorum pretia facit : siquidem Clearchus magna pecunia (quasi minis populi occulte eos subtracturus), accepta, spoliatos fortunis, vita quoque spoliavit.

V. Cognito deinde, quod bellum sibi ab iis, qui profugerant, misericordia in auxilium sollicitatis civitatibus, pararetur, servos eorum manu mittit. Et ne quid mali afflictis honestissimis domibus deesset, uxores eorum filiasque nubere servis suis, proposita recusantibus morte, compellit, ut eos sibi fidiores, et dominis infestiores redderet. Sed matronis tam lugubres nuptiæ graviores repentinis funeribus fuere. Itaque multæ se ante nuptias, multæ in ipsis nuptiis, occisis prius novis maritis, interficiunt, et se tam funestis calamitatibus, virtute ingenui pudoris, eripiunt. Prœlium deinde committitur : quo victor tyrannus captivos senatores in triumphi modum per ora civium trahit. Reversus in urbem alios vincit, torquet alios, alios occidit : nullus locus urbis a crudelitate tyranni vacat. Accedit sævitiæ insolentia, crudelitati arrogantia. Interdum ex successu continuæ felicitatis obliviscitur se hominem; interdum Jovis se filium dicit. Eunti per publicum aurea aquila, velut argumentum generis, præferebatur : veste purpurea, et cothurnis regum tragicorum, et aurea corona utebatur : filium quoque suum Ceraunon vocat, ut Deos non mendacio tantum, verum etiam nominibus illudat. Hæc illum facere duo nobilissimi juvenes Chion et Leonides indignantes, patriam liberaturi in necem tyranni conspirant. Erant hi discipuli Platonis philosophi : qui virtutem, ad quam quotidie

præceptis magistri erudiebantur, patriæ exhibere cupientes, quinquaginta cognatos [veluti clientes] in insidiis locant. Ipsi more jurgantium, ad tyrannum (veluti ad regem) in arcem contendunt: qui jure familiaritatis admissi, dum alterum priorem dicentem intentus audit tyrannus, ab altero obtruncatur. Sed et ipsi, sociis tardius auxilium ferentibus, a satellitibus obruuntur. Quare factum est, ut tyrannus quidem occideretur, sed patria non liberaretur. Nam frater Clearchi, Satyrus, eadem via tyrannidem invadit; multisque annis, per gradus successionis, Heracleenses sub regno tyrannorum fuere.

LIBER XVII.

I. Per idem ferme tempus in Hellesponti et Chersonesi regionibus terræ motus fuit : maxime tamen Lysimachia urbs, ante duos et viginti annos a Lysimacho rege condita, eversa est. Quod portentum dira Lysimacho, stirpique ejus, ac regni ruinam, cum clade vexatarum regionum, portendebat. Nec ostentis fides defuit : nam brevi post tempore, Agathoclem filium suum, quem in successionem regni ordinaverat, per quem multa bella prospere gesserat, non solum patrium, verum etiam humanum ultra morem, perosus, ministra Arsinoe noverca, veneno interfecit. Hæc illi prima mali labes, hoc initium impendentis ruinæ fuit. Nam parricidium principum secutæ cædes sunt, luentium supplicia, quod occisum juvenem dolebant. Itaque et hi, qui cædibus superfuerant, et hi, qui exercitibus præerant, certatim ad Seleucum deficiunt, eumque pronum jam ex æmulatione gloriæ, bellum Lysimacho inferre compellunt. Ultimum hoc certamen commilitonum Alexandri fuit, et, velut ad exemplum fortunæ, par reservatum. Lysimachus quatuor et LXX annos natus erat, Seleucus septem et LXX. Sed in hac ætate utrique animi juveniles erant, imperiique cupiditatem insatiabilem gerebant. Quippe quum orbem terrarum duo soli tenerent, an-

gustiis sibimet inclusi videbantur, vitæque finem non annorum spatio, sed imperii terminis metiebantur.

II. In eo bello Lysimachus, amissis ante variis casibus xv liberis, non instrenue moriens, postremus domus suæ ruinæ cumulus accessit. Lætus tanta victoria Seleucus, et quod majus victoria putabat, solum se de cohorte Alexandri remansisse, victoremque victorum exstitisse, « Non humanum esse opus, sed divinum munus, » gloriatur : ignarus prorsus, non multo post fragilitatis humanæ se ipsum exemplum futurum. Quippe post menses admodum septem a Ptolemæo, cujus sororem Lysimachus in matrimonio habuerat, per insidias circumventus occiditur; regnumque Macedoniæ, quod Lysimacho eripuerat, cum vita pariter amittit. Igitur Ptolemæus quum et in gratiam memoriæ magni Ptolemæi patris, et in favorem ultionis Lysimachi ambitiosus apud populares esset, primo Lysimachi filios conciliare sibi statuit; nuptiasque Arsinoes sororis suæ, matris eorum petit, puerorum adoptione promissa; ut, quum in locum patris eorum successisset, nihil illi moliri vel verecundia matris, vel appellatione patris auderent. Fratris quoque, regis Ægypti, concordiam per epistolas deprecatur, professus, « Deponere se offensam erepti paterni regni, neque amplius a fratre quæsiturum, quod honestius a paterno hoste perceperit. » Omnique arte adulatur Eumeni et Antigono, Demetrii filiis, Antiocho, filio Seleuci, cum quibus bellum habiturus erat, ne tertius sibi hostis accederet. Sed nec Pyrrhus, rex Epiri, omissus, ingens momentum futurus, uti parti socius accessisset : qui et ipse spoliare singulos cupiens, omnibus se parti-

bus venditabat. Itaque Tarentinis adversus Romanos laturus auxilium, ab Antigono naves, ad exercitum in Italiam deportandum, mutuo petit; ab Antiocho pecuniam, qui opibus, quam militibus, instructior erat; a Ptolemæo Macedonum militum auxilia. Sed Ptolemæus, cui nulla dilationis ex infirmitate virium venia esset, quinque millia peditum, equitum quatuor millia, elephantos quinquaginta, non amplius quam in biennii usum dedit. Ob hæc Pyrrhus, filia Ptolemæi in matrimonium accepta, vindicem eum regni reliquit: ne, abducta in Italiam juventute, prædam hostibus regnum relinqueret.

III. Sed quoniam ad Epiri mentionem ventum est, de origine regni ejus pauca narranda sunt. Molossorum primum in ea regione regnum fuit. Post Pyrrhus, Achillis filius, amisso per absentiam trojanis temporibus paterno regno, in his locis consedit, qui Pyrrhidæ primo, postea Epirotæ dicti sunt. Sed Pyrrhus quum in templum Dodonæi Jovis ad consulendum venisset, ibi Lanassam, neptem Herculis, rapuit : ex cujus matrimonio octo liberos sustulit. Ex his nonnullas virgines nuptum finitimis regibus tradidit, opesque affinitatum auxilio magnas paravit : atque ita Heleno, filio Priami regis, ob industriam singularem, regnum Chaonum, et Andromachen Hectoris, quam et ipse matrimonio suo in divisione trojanæ prædæ acceperat, uxorem tradidit: brevique post tempore Delphis, insidiis Orestæ, filii Agamemnonis, inter altaria Dei interiit. Successor huic Pielus filius fuit. Per ordinem deinde regnum ad Arrybam descendit, cui, quoniam pupillus et unicus ex gente nobili superesset, intentiore omnium cura servandi ejus

educandique, publice tutores constituuntur: Athenas quoque erudiendi gratia missus, quanto doctior majoribus suis, tanto et gratior populo fuit. Primus itaque leges, et senatum, annuosque magistratus et reipublicæ formam composuit: et ut a Pyrrho sedes, sic vita cultior populo ad Arryba statuta. Hujus filius Neoptolemus fuit: ex quo nata est Olympias, mater Alexandri Magni, et Alexander, qui post eum regnum Epiri tenuit; et in Italia bello gesto, in Brutiis interiit. Post ejus mortem frater Æacides regno successit, qui, assiduis adversus Macedonas bellorum certaminibus populum fatigando, offensam civium contraxit; ac propterea in exsilium actus, Pyrrhum filium bimum, admodum parvulum, in regno reliquit. Qui et ipse quum a populo propter odium patris ad necem quæreretur, furtim subtractus in Illyrios defertur; traditusque est Beroæ, Glauciæ regis uxori, nutriendus, quæ et ipsa genus Æacidarum erat. Ibi eum, seu misericordia fortunæ ejus, seu infantilibus blandimentis inductus rex, adversum Cassandrum, Macedoniæ regem, qui eum sub belli comminatione deposcebat, diu protexit, addito in auxilium etiam adoptionis officio. Quibus rebus moti Epirotæ, odio in misericordiam verso, annorum XI eum in regnum revocaverunt, datis tutoribus, qui regnum usque adultam ejus ætatem tuerentur. Adolescens deinde multa bella gessit; tantusque rerum successu haberi cœptus est, ut Tarentinos solus adversus Romanos tueri posse videretur.

LIBER XVIII.

I. Igitur Pyrrhus, rex Epiri, quum iterata Tarentinorum legatione, additis Samnitum et Lucanorum precibus, et ipsis auxilio adversus Romanos indigentibus, fatigaretur, non tam supplicum precibus, quam spe invadendi Italiæ imperii inductus, venturum se cum exercitu pollicetur. In quam rem inclinatum semel animum præcipitem agere cœperant exempla majorum : ne aut inferior patruo suo Alexandro videretur, quo defensore iidem Tarentini adversus Brutios usi fuerant; aut minores animos Magno Alexandro habuisse, qui tam longa a domo militia Orientem subegit. Igitur relicto custode regni filio Ptolemæo, annos XV nato, exercitum in portu Tarentino exponit, duobus parvulis filiis, Alexandro et Heleno, in solatia longinquæ secum expeditionis adductis. Cujus audito adventu, consul romanus Valerius Lævinus, festinans, ut prius cum eo congrederetur, quam auxilia sociorum convenirent, exercitum in aciem educit. Nec rex, tametsi numero militum inferior esset, certamini moram fecit. Sed Romanos vincentes jam, inusitata ante elephantorum forma stupere primo, mox cedere prœlio coegit; victoresque jam nova Macedonum monstra repente vicerunt. Nec hostibus incruenta victoria fuit. Nam et ipse Pyrrhus graviter vulneratus est; et magna

pars militum ejus cæsa; majoremque gloriam ejus victoriæ, quam lætitiam habuit. Hujus pugnæ eventum multæ civitates secutæ Pyrrho se tradunt. Inter ceteras etiam Locri, prodito præsidio romano, ad Pyrrhum deficiunt. Ex ea præda Pyrrhus CC captivos milites Romam gratis remisit, ut, cognita virtute ejus, Romani cognoscerent etiam liberalitatem. Interjectis deinde diebus, quum sociorum exercitus supervenisset, iterato prœlium cum Romanis facit, in quo par fortuna priori bello fuit.

II. Interea Mago, dux Carthaginiensium in auxilium Romanorum cum CXX navibus missus senatum adiit, « Ægre tulisse Carthaginienses affirmans, quod bellum in Italia a peregrino rege paterentur : ob quam causam missum se, ut, quoniam externo hoste oppugnarentur, externis auxiliis juvarentur. » Gratiæ a senatu Carthaginiensibus actæ, auxiliaque remissa. Sed Mago, punico ingenio, post paucos dies tacitus, quasi pacificator Carthaginiensium, Pyrrhum adit, speculaturus consilia ejus de Sicilia, quo eum arcessiri fama erat. Nam Romanis eadem causa mittendi auxilii Carthaginiensibus fuerat, ut romano bello, ne in Siciliam transire posset Pyrrhus, in Italia detineretur. Dum hæc aguntur, legatus a senatu romano Fabricius Luscinus missus, pacem cum Pyrrho composuit. Ad quam confirmandam Cineas Romam cum ingentibus a Pyrrho donis missus, neminem, cujus domus muneribus pateret, invenit. Huic continentiæ Romanorum simile exemplum iisdem ferme temporibus fuit. Nam missi a senatu in Ægyptum legati quum ingentia sibi a Ptolemæo rege missa munera sprevissent, interjectis diebus, ad cœnam invitatis aureæ coronæ missæ

sunt : quas illi honoris causa receptas, postera die statuis regis imposuerunt. Igitur Cineas quum turbatam cum Romanis pacem ab Appio Claudio renuntiasset, interrogatus a Pyrrho « qualis Roma esset, » respondit « regum urbem sibi visam. » Post hæc legati Siculorum superveniunt, tradentes Pyrrho totius insulæ imperium, quæ assiduis Carthaginiensium bellis vexabatur. Itaque relicto Locris Alexandro filio, firmatisque sociorum civitatibus valido præsidio, in Siciliam exercitum trajecit.

III. Et quoniam ad Carthaginiensium mentionem ventum est, de origine eorum pauca dicenda sunt, repetitis Tyriorum paulo altius rebus, quorum casus etiam dolendi fuerunt. Tyriorum gens condita a Phœnicibus fuit : qui terræ motu vexati, relicto patriæ solo, Assyrium stagnum primo, mox mari proximum litus, incoluerunt, condita ibi urbe, quam a piscium ubertate, Sidona appellaverunt; nam piscem Phœnices *Sidon* vocant. Post multos deinde annos a rege Ascaloniorum expugnati, navibus appulsi, Tyron urbem ante annum Trojanæ cladis condiderunt. Ibi Persarum bellis diu varieque fatigati, victores quidem fuere; sed attritis viribus, a servis suis multitudine abundantibus, indigna supplicia perpessi sunt : qui, conspiratione facta, omnem liberum populum cum dominis interficiunt; atque ita, potiti urbe, lares dominorum occupant, rempublicam invadunt, conjuges ducunt, et, quod ipsi non erant, liberos procreant.

Unus ex tot millibus servorum fuit, qui miti ingenio, senis domini parvulique filii ejus fortuna moveretur, dominosque non truci feritate, sed piæ miseri-

cordiæ humanitate respiceret. Itaque quum velut occisos alienasset, servisque de statu reipublicæ deliberantibus placuisset regem ex suo corpore creari, eumque potissimum quasi acceptissimum diis, qui solem orientem primus vidisset, rem ad Stratonem (hoc enim ei nomen erat) dominum occulte latentem detulit. Ab eo formatus, quum medio noctis omnes in unum campum processissent, ceteris in Orientem spectantibus, solus Occidentis regionem intuebatur. Id primum aliis videri furor, in Occidente solis ortum quærere : ubi vero dies adventare cœpit, editissimisque culminibus urbis oriens splendere, exspectantibus aliis, ut ipsum solem aspicerent, hic primus omnibus fulgorem solis in summo fastigio civitatis ostendit. Non servilis ingenii ratio visa; requirentibusque auctorem, de domino confitetur. Tunc intellectum est, quantum ingenua servilibus ingenia præstarent; malitiaque servos, non sapientia vincere. Igitur venia seni filioque data est : et velut numine quodam reservatos arbitrantes, regem Stratonem creaverunt. Post cujus mortem regnum ad filium, ac deinde ad nepotes transiit. Celebre hoc servorum facinus, metuendumque exemplum toto orbe terrarum fuit. Itaque Alexander Magnus, quum, interjecto tempore, in Oriente bellum gereret, velut ultor publicæ securitatis, expugnata eorum urbe, omnes, qui prœlio superfuerant, ob memoriam veteris cædis crucibus affixit; genus tantum Stratonis inviolatum servavit, regnumque stirpi ejus restituit, ingenuis et innoxiis incolis insulæ attributis, ut, exstirpato servili germine, genus urbis ex integro conderetur.

IV. Hoc igitur modo Tyrii Alexandri auspiciis conditi, parcimonia et labore quærendi cito convaluere. Ante cladem dominorum quum et opibus et multitudine abundarent, missa in Africam juventute, Uticam condidere; quum interim rex Tyro decedit, filio Pygmalione, et Elissa filia, insignis formæ virgine, heredibus institutis. Sed populus Pygmalioni admodum puero regnum tradidit. Elissa quoque Acerbæ avunculo suo, sacerdoti Herculis, qui honos secundus a rege erat, nubit. Huic magnæ, sed dissimulatæ opes erant; aurumque, metu regis, non tectis, sed terræ crediderat : quam rem etsi homines ignorabant, fama tamen loquebatur. Qua incensus Pygmalion, oblitus juris humani, avunculum suum, eumdemque generum, sine respectu pietatis, occidit.

Elissa diu fratrem propter scelus aversata ad postremum, dissimulato odio, mitigatoque interim vultu, fugam tacito molitur, assumptis quibusdam principibus in societatem, quibus par odium in regem esse, eamdemque fugiendi cupiditatem arbitrabatur. Tunc fratrem dolo aggreditur : fingit, «se ad eum migrare velle, ne amplius ei mariti domus, cupidæ oblivionis, gravem luctus imaginem renovet, nec ultro amara admonitio oculis ejus occurrat.» Non invitus Pygmalion verba sororis audivit, existimans cum ea et aurum Acerbæ ad se venturum. Sed Elissa ministros migrationis a rege missos, navibus cum omnibus opibus suis prima vespera imponit, provectaque in altum, compellit eos onera arenæ, pro pecunia involucris involuta, in mare dejicere. Tunc deflens ipsa, lugubrique voce Acerbam ciet : orat, «ut libens opes suas recipiat, quas reliquerat; habeatque inferias, quas ha-

buerat causam mortis. » Tunc ipsos ministros aggreditur : « Sibi quidem ait optatam olim mortem; sed illis acerbos cruciatus, et dira supplicia imminere, qui Acerbæ opes, quarum spe parricidium rex fecerit, avaritiæ tyranni subtraxerint. » Hoc metu omnibus injecto, comites fugæ accepit. Junguntur ei senatorum in eam noctem præparata agmina; atque ita sacris Herculis, cujus sacerdos Acerbas fuerat, repetitis, exsilio sedes quærunt.

V. Primus illis appulsus terræ Cyprus insula fuit : ubi sacerdos Jovis, cum conjuge et liberis, deorum monitu, comitem se Elissæ sociumque fortunæ offert, pactus sibi posterisque perpetuum honorem sacerdotii. Conditio pro manifesto omine accepta. Mos erat Cypriis, virgines ante nuptias statutis diebus dotalem pecuniam quæsituras, in quæstum ad litus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri soluturas. Harum igitur ex numero LXXX admodum virgines raptas navibus imponi Elissa jubet; ut et juventus matrimonia, et urbs sobolem, habere posset. Dum hæc aguntur, Pygmalion cognita, sororis fuga, quum impio bello fugientem persequi pararet, ægre precibus matris, et deorum minis victus, quievit : cui quum inspirati vates canerent, « non impune laturum, si incrementa urbis toto orbe auspicatissimæ interpellasset, » hoc modo spatium respirandi fugientibus datum. Itaque Elissa delata in Africæ sinum, incolas loci ejus, adventu peregrinorum, mutuarumque rerum commercio gaudentes, in amicitiam sollicitat : deinde empto loco, qui corio bovis tegi posset, in quo fessos longa navigatione socios, quoad proficisceretur, reficere posset, corium in tenuis-

simas partes secari jubet, atque ita majus loci spatium, quam petierat, occupat : unde postea ei loco Byrsæ nomen fuit. Confluentibus deinde vicinis locorum, qui spe lucri multa hospitibus venalia inferebant, sedesque ibi statuentibus, ex frequentia hominum velut instar civitatis effectum est. Uticensium quoque legati dona, ut consanguineis, attulerunt; hortatique sunt, urbem ibi conderent, ubi sedes sortiti essent. Sed et Afros detinendi advenas amor cepit. Itaque consentientibus omnibus Carthago conditur, statuto annuo vectigali pro solo urbis. In primis fundamentis caput bubulum inventum est; quod auspicium quidem fructuosæ terræ, sed laboriosæ, perpetuoque servæ urbis fuit : propter quod in alium locum urbs translata. Ibi quoque equi caput repertum, bellicosum potentemque populum futurum significans, urbi auspicatam sedem dedit. Tunc ad opinionem novæ urbis concurrentibus gentibus, brevi et populus, et civitas magna facta.

VI. Quum successu rerum florentes Carthaginis opes essent, rex Maxitanorum Hiarbas, decem Pœnorum principibus ad se arcessitis, Elissæ nuptias sub belli denuntiatione petit : quod legati reginæ referre metuentes, punico cum ea ingenio egerunt, nuntiantes, « regem aliquem poscere, qui cultiores victus eum Afrosque perdoceat : sed quem inveniri posse, qui ad Barbaros et ferarum more viventes transire a consanguineis velit ? » Tunc a regina castigati, si pro salute patriæ asperiorem vitam recusarent, cui etiam ipsa vita, si res exigat, debeatur, regis mandata aperuere, dicentes, quæ præcipiat aliis, ipsi facienda esse, si velit urbi consultum

esse. Hoc dolo capta, diu Acerbæ viri nomine cum multis lacrymis et lamentatione flebili invocato, ad postremum, ituram se, quo sua et urbis fata vocarent, respondit. In hoc trium mensium sumpto spatio, pyra in ultima parte urbis exstructa, velut placatura viri manes, inferiasque ante nuptias missura, multas hostias cædit, et, sumpto gladio, pyram conscendit; atque ita ad populum respiciens, «ituram se ad virum, sicut præceperant,» dixit, vitamque gladio finivit.

Quandiu Carthago invicta fuit, pro dea culta est. Condita est urbs hæc LXXII annis ante, quam Roma: cujus virtus sicut bello clara fuit, ita domi status variis discordiarum casibus agitatus est. Quum inter cetera mala etiam peste laborarent, cruenta sacrorum religione, et scelere pro remedio usi sunt: quippe homines ut victimas immolabant; et impuberes (quæ ætas etiam hostium misericordiam provocat) aris admovebant, pacem deorum sanguine eorum exposcentes, pro quorum vita dii rogari maxime solent.

VII. Itaque aversis tanto scelere numinibus, quum in Sicilia diu feliciter dimicassent, translato in Sardiniam bello, amissa majore exercitus parte, gravi prœlio victi sunt. Propter quod ducem suum Maleum, cujus auspiciis et Siciliæ partem domuerant, et adversus Afros magnas res gesserant, cum parte exercitus, quæ superfuerat, exsulare jusserunt. Quam rem ægre ferentes milites, legatos Carthaginem mittunt, qui reditum primo, veniamque infelicis militiæ, petant; tum denuntient, quod precibus nequeant, armis se consecuturos. Quum et preces et minæ legatorum spretæ essent, interjec-

tis diebus, conscensis navibus, armati ad urbem veniunt : ibi deos hominesque testati, « non se expugnatum, sed recuperatum patriam venire, ostensurosque civibus suis, non virtutem sibi priore bello, sed fortunam defuisse, » prohibitis commeatibus, obsessaque urbe, in summam desperationem Carthaginienses adduxerunt. Interea Cartalo, Malei exsulis ducis filius, quum præter castra patris a Tyro, quo decimas Herculi ferre ex præda Siciliensi, quam pater ejus ceperat, a Carthaginiensibus missus fuerat, reverteretur, arcessitusque a patre esset, « prius publicæ se religionis officia exsecuturum, quam privatæ pietatis, » respondit. Quam rem etsi indigne ferret pater, non tamen vim afferre religioni ausus est. Interjectis deinde diebus, Cartalo, petito commeatu a populo, quum reversus ad patrem esset; ornatusque purpura et infulis sacerdotii, omnium se oculis ingereret, tunc in secretum abducto pater ait : « Ausus ne es, nefandissimum caput, ista purpura et auro ornatus, in conspectum tot miserorum civium venire; et mœsta ac lugentia castra, circumfluentibus quietæ felicitatis insignibus, velut exsultabundus intrare? Nusquamne te aliis jactare potuisti? Nullus locus aptior, quam sordes patris, et exsilii infelicis ærumnæ fuerunt? Quid, quod paulo ante vocatus, non dico patrem, ducem certe civium tuorum, superbe sprevisti? Quid porro tu in purpura ista coronisque aliud, quam victoriarum mearum titulos geris? Quoniam igitur tu in patre nihil nisi exsulis nomen agnoscis, ego quoque imperatorem me magis, quam patrem judicabo; statuamque in te exemplum, ne quis posthac infelicibus mise-

riis patris illudat. » Atque ita eum cum ornatu suo, in altissimam crucem in conspectu urbis suffigi jussit. Post paucos deinde dies Carthaginem capit; evocatoque populo ad concionem, exsilii injuriam queritur : belli necessitatem excusat; contentumque victoria sua, punitis auctoribus miserorum civium, injuriosi exsilii omnibus se veniam dare dicit. Atque ita decem senatoribus interfectis, urbem legibus suis reddidit. Nec multo post ipse, affectati regni accusatus, duplicis, et in filio et in patria, parricidii pœnas dedit. Huic Mago imperator successit, cujus industria et opes Carthaginiensium, et imperii fines, et bellicæ gloriæ laudes, creverunt.

LIBER XIX.

I. MAGO, Carthaginiensium imperator, quum primus omnium, ordinata disciplina militari, imperium Pœnorum condidisset, viresque civitatis, non minus bellandi arte, quam virtute, firmasset, diem fungitur, relictis duobus filiis, Hasdrubale et Hamilcare: qui, per vestigia paternæ virtutis decurrentes, sicuti generi, ita et magnitudini patris successerunt. His ducibus Sardiniæ bellum illatum; adversus Afros quoque, vectigal pro solo urbis multorum annorum repetentes, dimicatum : sed Afrorum sicuti causa justior, ita et fortuna superior fuit; bellumque cum his solutione pecuniæ, non armis finitum. In Sardinia quoque Hasdrubal graviter vulneratus, imperio Hamilcari fratri tradito, interiit : cujus mortem, quum luctus civitatis, tum et dictaturæ undecim, et triumphi quatuor insignem fecere : hostibus quoque crevere animi, veluti cum duce vires Pœnorum cecidissent. Itaque Siciliæ populis propter assiduas Carthaginiensium injurias, ad Leonidam, fratrem regis Spartanorum, concurrentibus, grave bellum natum : in quo et diu, et varia victoria prœliatum fuit. Dum hæc aguntur, legati a Dario, Persarum rege, Carthaginem venerunt, afferentes edictum, quo Pœni humanas hostias immolare, et canina vesci prohibebantur; mortuorumque corpora terra po-

tius obruere, quam cremare, a rege jubebantur : petentes simul auxilia adversus Græciam, cui illaturus bellum Darius erat. Sed Carthaginienses, auxilia negantes, propter assidua finitimorum bella, ceteris, ne per omnia contumaces viderentur, cupide paruere.

II. Interea Hamilcar bello Siciliensi interficitur, relictis tribus filiis, Himilcone, Hannone, Giscone. Hasdrubali quoque par numerus filiorum fuit, Hannibal, et Hasdrubal, et Sappho. Per hos res Carthaginiensium ea tempestate gerebantur. Itaque et Mauris bellum illatum, et adversus Numidas pugnatum, et Afri compulsi stipendium urbis conditæ Carthaginiensibus remittere. Deinde quum familia tanta imperatorum gravis liberæ civitati esset, omniaque ipsi agerent simul et judicarent, centum ex numero senatorum judices deliguntur, qui reversis a bello ducibus rationem rerum gestarum exigerent, ut hoc metu ita in bello imperia cogitarent, ut domi judicia legesque respicerent. In Sicilia in locum Hamilcaris, imperator Himilco succedit : qui quum navali terrestrique bello secunda prœlia fecisset, multasque civitates cepisset, repente pestilentis sideris vi exercitum amisit. Quæ res quum nuntiata Carthagini esset, mœsta civitas fuit : omnia ululatibus, non secus ac si urbs ipsa capta esset, personabant : clausæ privatæ domus, clausa deorum templa, intermissa omnia sacra, omnia privata officia damnata. Cuncti deinde ad portum congregantur, egredientesque paucos e navibus, qui cladi superfuerant,

de suis percontantur. Ut vero dubia antea spe, et suspenso metu, incerta orbitatis exspectatione, casus suorum miseris eluxit, tunc toto litore plangentium gemitus, tunc infelicium matrum ululatus, et debiles querelæ audiebantur.

III. Inter hæc procedit inops e navi sua imperator, sordida servilique tunica discinctus : ad cujus conspectum plangentium agmina junguntur. Ipse quoque manus ad cœlum tendens, nunc sortem suam, nunc publicam fortunam deflet; nunc « deos accusat, qui tanta belli decora, et tot ornamenta victoriarum, quæ ipsi dederant, abstulerint; qui captis tot urbibus, totiesque hostibus terrestri navalique prœlio victis, exercitum victorem non bello, sed peste deleverint. Deferre se tamen civibus suis non modica solatia, quod malis eorum hostes gaudere, non gloriari possint : quippe quum neque eos, qui mortui sunt, a se occisos, neque eos, qui reversi sunt, a se fugatos possint dicere. Prædam, quam relictis a se castris abstulerint, non esse talem, quam velut spolium victi hostis ostentent : sed quam possessione vacua, fortuitis dominorum mortibus, sicuti caduca occuparint. Quod ad hostes pertinet, victores se recessisse : quod ad pestem, victos. Nihil tamen se gravius ferre, quam quod inter fortissimos viros mori non potuerit, servatusque sit, non ad vitæ jucunditatem, sed ad ludibrium calamitatis. Quanquam ubi miseras copiarum reliquias Carthaginem reduxerit, se quoque secuturum commilitones suos;

ostensurumque patriæ, non ideo se in eam diem vixisse, quoniam velit vivere : sed ne hos, quibus nefanda lues pepercerat, inter hostium exercitus relictos, morte sua proderet. » Tali vociferatione per urbem ingressus, ut ad limina domus suæ venit, prosecutam multitudinem velut postremo alloquio dimisit; obseratisque foribus, ac nemine ad se, ne filiis quidem, admissis, mortem sibi conscivit.

LIBER XX.

I. DIONYSIUS, e Sicilia Carthaginiensibus pulsis, occupatoque totius insulæ imperio, grave otium regno suo, periculosamque desidiam tanti exercitus ratus, copias in Italiam trajecit : simul ut militum vires continuo labore acuerentur, et regni fines proferrentur. Prima illi militia adversus Græcos, qui proxima Italici maris litora tenebant, fuit; quibus devictis, finitimos quosque aggreditur, omnesque Græci nominis Italiam possidentes, hostes sibi destinat : quæ gentes non partem, sed universam ferme Italiam, ea tempestate occupaverant. Denique multæ urbes adhuc post tantam vetustatem vestigia græci moris ostentant. Namque Thuscorum populi, qui oram inferi maris possident, a Lydia venerunt : et Venetos, quos incolas superi maris videmus, capta et expugnata Troja, Antenore duce, misit : Hadria quoque Illyrico mari proxima, quæ et Hadriatico mari nomen dedit, græca urbs est; et Arpos Diomedes, exciso Ilio, naufragio in ea loca delatus, condidit. Sed et Pisæ in Liguribus græcos auctores habent : et in Thuscis Tarquinii a Thessalis, et Spina in Umbris : Perusini quoque originem ab Achæis ducunt. Quid Ceren urbem dicam? Quid Latinos populos, qui ab Ænea conditi videntur? Jam Falisci, Nolani, Abellani, nonne Chalcidensium coloni sunt?

Quid tractus omnis Campaniæ? Quid Brutii, Sabinique? Quid Samnites? Quid Tarentini? quos Lacedæmone profectos, Spuriosque vocatos accepimus. Thurinorum urbem condidisse Philocteten ferunt, ibique adhuc monumentum ejus visitur, et Herculis sagittæ in Apollinis templo, quæ fatum Trojæ fuere.

II. Metapontini quoque in templo Minervæ ferramenta, quibus Epeus, a quo conditi sunt, equum trojanum fabricavit, ostentant. Propter quod omnis illa pars Italiæ *Major Græcia* appellata est. Sed principio originum Metapontini cum Sybaritanis et Crotoniensibus pellere ceteros Græcos Italia statuerunt. Quum primum urbem Sirim cepissent, in expugnatione ejus quinquaginta juvenes amplexos Minervæ simulacrum, sacerdotemque deæ velatum ornamentis, inter ipsa altaria trucidaverunt. Ob hæc quum peste et seditionibus vexarentur, priores Crotonienses Delphicum oraculum adierunt. Responsum his est, « finem mali fore, si violatum Minervæ numen, et interfectorum manes placassent. » Itaque quum statuas juvenibus justæ magnitudinis, et inprimis Minervæ fabricare cœpissent, Metapontini, cognito oraculo deorum, occupandam manium et deæ pacem rati, juvenibus modica et lapidea simulacra ponunt, et deam panificiis placant. Atque ita pestis utrobique sedata est, quum alteri magnificentia, alteri velocitate certassent. Recuperata sanitate, non diu Crotonienses quievere. Itaque indignantes, in oppugnatione Siris auxilium contra se a Locrensibus latum, bellum his intulerunt. Quo metu territi Locrenses ad Spartanos decurrunt : auxilium supplices deprecantur. Illi longinqua

militia gravati, auxilium a Castore et Polluce petere eos jubent. Neque legati responsum sociæ urbis spreverunt: profectique in proximum templum, facto sacrificio, auxilium deorum implorant. Litatis hostiis, obtentoque, ut rebantur, quod petebant, haud secus læti, quam si deos ipsos secum avecturi essent, pulvinaria iis in navi componunt; faustisque profecti ominibus, solatia suis pro auxiliis deportant.

III. His cognitis, Crotonienses et ipsi legatos ad oraculum Delphos mittunt, victoriæ facultatem bellique prosperos eventus deprecantes. Responsum, « prius votis hostes, quam armis, vincendos. » Quum vovissent Apollini decimas prædæ, Locrenses et voto hostium, et responso dei cognito, nonas voverunt; tacitamque eam rem habuere, ne votis vincerentur. Itaque quum in aciem processissent, et Crotoniensium centum viginti millia armatorum constitissent, Locrenses paucitatem suam circumspicientes (nam sola quindecim millia militum habebant), omissa spe victoriæ, in destinatam mortem conspirant; tantusque ardor ex desperatione singulos cepit, ut victores se putarent, si non inulti morerentur. Sed dum mori honeste quærunt, feliciter vicerunt: nec alia causa victoriæ fuit, quam quod desperaverunt. Pugnantibus Locris, aquila ab acie nunquam recessit, eosque tam diu circumvolavit, quoad vincerent. In cornibus quoque duo juvenes diverso a ceteris armorum habitu, eximia magnitudine, et albis equis, et coccineis paludamentis, pugnare visi sunt, nec ultra apparuerunt, quam pugnatum est. Hanc admirationem auxit incredibilis famæ velocitas. Nam eadem

die, qua in Italia pugnatum est, et Corintho, et Athenis, et Lacedæmone nuntiata est victoria.

IV. Post hæc Crotoniensibus nulla virtutis exercitatio, nulla armorum cura fuit. Oderant enim, quæ infeliciter sumpserant; mutassentque vitam luxuria, ni Pythagoras philosophus fuisset. Hic Sami Demarato, locuplete negotiatore, natus, magnisque sapientiæ incrementis formatus, Ægyptum primo, mox Babyloniam ad perdiscendos siderum motus, originemque mundi spectandam, profectus, summam scientiam consecutus erat. Inde regressus Cretam et Lacedæmona, ad cognoscendas Minois et Lycurgi inclytas ea tempestate leges, contenderat. Quibus omnibus instructus, Crotonam venit, populumque in luxuriam lapsum, auctoritate sua ad usum frugalitatis revocavit. Laudabat quotidie virtutem; et vitia luxuriæ, casusque civitatium, ea peste perditarum, enumerabat; tantumque studium ad frugalitatem multitudinis provocavit, ut aliquos ex his luxuriatos incredibile videretur. Matronarum quoque separatam a viris doctrinam, et puerorum a parentibus, frequenter habuit. Docebat nunc has pudicitiam, et obsequia in viros; nunc illos modestiam, et litterarum studium. Inter hæc velut genitricem virtutum frugalitatem omnibus ingerebat; consecutusque disputationum assiduitate erat, ut matronæ auratas vestes, ceteraque dignitatis suæ ornamenta, velut instrumenta luxuriæ, deponerent; eaque omnia delata in Junonis ædem ipsi deæ consecrarent, præ se ferentes, vera ornamenta matronarum pudicitiam, non vestes, esse. In juventute quoque quantum profligatum sit, victi feminarum contumaces animi ma-

nifestant. Sed ccc ex juvenibus, quum sodalitii juris sacramento quodam nexi, separatam a ceteris civibus vitam exercerent, quasi cœtum clandestinæ conjurationis haberent, civitatem in se converterunt: quæ eos, quum in unam domum convenissent, cremare voluit. In quo tumultu LX ferme periere : ceteri in exsilium profecti. Pythagoras autem quum annos XX Crotonæ egisset, Metapontum migravit, ibique decessit : cujus tanta admiratio fuit, ut ex domo ejus templum facerent, eumque pro deo colerent.

V. Igitur Dionysius tyrannus, quem supra a Sicilia exercitum in Italiam trajecisse, bellumque Græcis intulisse, memoravimus, expugnatis Locris, Crotonienses, vix vires longo otio ex prioris belli clade resumentes, aggreditur : qui fortius cum paucis tanto exercitui ejus, quam antea cum tot millibus Locrensium paucitati, restiterunt. Tantum virtutis paupertas adversus insolentes divitias habet, tantoque insperata interdum sperata victoria certior est. Sed Dionysium gerentem bellum legati Gallorum, qui ante menses Romam incenderant, societatem amicitiamque petentes adeunt : « Gentem suam inter hostes ejus positam esse, magnoque usui ei futuram vel in acie bellanti, vel de tergo intentis in prœlium hostibus, » affirmant. Grata legatio Dionysio fuit. Ita pacta societate, et auxiliis Gallorum auctus, bellum velut ex integro restaurat. His autem Gallis causa in Italiam veniendi, sedesque novas quærendi, intestina discordia, et assiduæ domi dissensiones fuere : quarum tædio quum in Italiam venissent, sedibus Thuscos expulerunt; et Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam,

Bergamum, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Thusci quoque, duce Rhæto, avitis sedibus amissis, Alpes occupavere; et ex nomine ducis gentes Rhætorum condiderunt. Sed Dionysium in Siciliam adventus Carthaginiensium revocavit : qui reparato exercitu, bellum, quod lue deseruerant, auctis viribus repetebant. Dux belli Hanno Carthaginiensis erat : cujus inimicus Suniatus, potentissimus ea tempestate Pœnorum, quum odio ejus, græcis litteris, Dionysio adventum exercitus, et segnitiem ducis familiariter prænuntiasset, comprehensis epistolis, proditionis damnatur facto senatus consulto, « ne quis postea Carthaginiensis aut litteris græcis, aut sermoni studeret, ne aut loqui cum hoste, aut scribere sine interprete posset. » Nec multo post Dionysius, quem paulo ante non Sicilia, non Italia capiebat, assiduis belli certaminibus victus fractusque, insidiis ad postremum suorum interficitur.

LIBER XXI.

I. Exstincto in Sicilia Dionysio tyranno, in locum ejus milites maximum natu ex filiis ejus, nomine Dionysium, suffecere, et naturæ jus secuti, et quod firmius futurum esse regnum, si penes unum remansisset, quam si portionibus inter plures filios divideretur, arbitrabantur. Sed Dionysius inter initia regni, avunculos fratrum suorum, veluti æmulos imperii sui, hortatoresque puerorum ad divisionem regni, tollere gestiebat. Qua re paulisper dissimulata, animum prius ad favorem popularium conciliandum intendit, excusatius facturus quod statuerat, si probatus ante omnibus foret. Igitur nexorum tria millia e carcere dimittit, tributa per triennium remittit, et quibuscunque delinimentis potest, animos omnium sollicitat. Tunc ad destinatum facinus conversus non cognatos tantum fratrum, sed etiam ipsos interficit : ut, quibus consortium regni debebat, ne spiritus quidem consortium relinqueret, tyrannidem in suos prius, quam in exteros auspicatus.

II. Sublatis deinde æmulis, in segnitiem lapsus, saginam corporis ex nimia luxuria, oculorumque valetudinem contraxit; adeo ut non solem, non pulverem, non denique splendorem ferre lucis ipsius posset. Propter quæ dum contemni se putat, sævitia grassatur, nec

12.

ut pater carcerem nexis, sed cædibus civitatem replet. Ob quæ non contemptior omnibus, quam invisior fuit. Itaque quum bellum adversus eum Syracusani decrevissent, diu dubitavit, imperium deponeret, an bello resisteret. Sed a militibus, prædam et urbis direptionem sperantibus, descendere in prœlium cogitur. Victus, quum iterato non felicius fortunam tentasset, legatos ad Syracusanos mittit, spondens, « se depositurum tyrannidem, si mitterent ad eum, quibuscum sibi de pace conveniret. » In quam rem missos primores in carcere retinet, atque ita incautis omnibus, nec quicquam hostile metuentibus, exercitum ad delendam civitatem mittit. Fit igitur in ipsa urbe anceps prœlium; in quo oppidanis multitudine superantibus, Dionysius pellitur: qui quum obsidionem arcis timeret, cum omni regio apparatu in Italiam profugit tacitus. Exsul a Locrensibus sociis exceptus, velut jure regnaret, arcem occupat; solitamque sibi sævitiam exercet. Conjuges principum ad stuprum rapi jubebat : virgines ante nuptias abducebat, stupratasque sponsis reddebat : locupletissimos quosque aut civitate pellebat, aut occidi imperabat, bonaque eorum invadebat.

III. Dein quum rapinæ occasio deesset, universam civitatem callido commento circumvenit. Quum Rheginorum tyranni Leophronis bello Locrenses premerentur, voverant, si victores forent, ut die festo Veneris virgines suas prostituerent. Quo voto intermisso, quum adversa bella cum Lucanis gererent, in concionem eos Dionysius vocat : hortatur, « ut uxores filiasque suas in templum Veneris, quam possint ornatissimas, mittant ;

ex quibus sorte ductæ centum, voto publico fungantur; religionisque gratia, uno stent in lupanari mense, omnibus ante juratis viris, ne quis ullam attaminet. Quæ res ne virginibus, voto civitatem solventibus, fraudi esset, decretum facerent, ne qua virgo nuberet prius, quam illæ maritis traderentur.» Probato consilio, quo et superstitioni et pudicitiæ virginum consulebatur, certatim omnes feminæ impensius exornatæ, in templum Veneris conveniunt: quas omnes Dionysius, immissis militibus, spoliat, ornamentaque matronarum in prædam suam vertit. Quarumdam viros ditiores interficit, quasdam ad prodendas virorum pecunias torquet. Quum his artibus per annos sex regnasset, conspiratione Locrorum civitate pulsus, in Siciliam redit. Ibi Syracusas securis omnibus, post longam intercapedinem pacis, per proditionem recepit.

IV. Dum hæc in Sicilia geruntur, interim in Africa princeps Carthaginiensium Hanno opes suas, quibus vires reipublicæ superabat, ad occupandam dominationem intendit, regnumque invadere, interfecto senatu, conatus est. Cui sceleri solennem nuptiarum diem filiæ suæ legit, ut religione votorum, nefanda commenta facilius tegerentur. Itaque plebi epulas in publicis porticibus, senatui in domo sua parat, ut poculis veneno infectis, secretius senatum, et sine arbitris, interficeret, orbamque rempublicam facilius invaderet. Qua re magistratibus per ministros prodita, scelus declinatum, non vindicatum est, ne in viro tam potenti plus negotii faceret res cognita, quam cogitata. Contenti itaque cohibuisse, decreto modum nuptiarum sumptibus statuunt;

idque observari non ab uno, sed ab universis jubent, ne persona designata, sed vitia correcta viderentur. Hoc consilio præventus, iterum servitia concitat, statutaque rursus cædium die, quum denuo se proditum videret, timens judicium, munitum quoddam castellum cum viginti millibus servorum armatis occupat. Ibi dum Afros regemque Maurorum concitat, capitur, virgisque cæsus, effossis oculis, et manibus cruribusque fractis, velut a singulis membris pœnæ exigerentur, in conspectu populi occiditur: corpus verberibus lacerum in cruce figitur. Filii quoque cognatique omnes, etiam innoxii, supplicio traduntur, ne quisquam aut ad imitandum scelus, aut ad mortem ulciscendam, ex tam nefaria domo superesset.

V. Interea Dionysius Syracusis receptus, quum gravior crudeliorque in dies civitati esset, iterata conspiratione, obsidetur. Tunc deposito imperio, arcem Syracusanis cum exercitu tradit; receptoque privato instrumento, Corinthum in exsilium proficiscitur. Ibi humillima quæque tutissima existimans, in sordidissimum vitæ genus descendit: non contentus in publico vagari, sed potare: nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totis diebus desidere: cum perditissimo quoque de minimis rebus disceptare, pannosus et squalidus incedere: risum libentius præbere, quam captare: in macello perstare; quod emere non poterat, oculis devorare: apud ædiles adversus lenones jurgari; omniaque ista facere, ut contemnendus magis, quam metuendus, videretur. Novissime ludimagistrum professus, pueros in trivio docebat, ut aut a timentibus semper in publico vide-

retur, aut a non timentibus facilius contemneretur. Nam licet tyrannicis vitiis semper abundaret, tamen simulatio hæc vitiorum, non naturæ erat: magisque hæc arte, quam amisso regali pudore faciebat, expertus quam invisa tyrannorum forent etiam sine opibus nomina. Laborabat itaque invidiam præteritorum contemptu præsentium demere: neque honesta, sed tuta consilia circumspiciebat. Inter has tamen simulationum artes insimulatus est affectatæ tyrannidis; nec aliter quam dum contemnitur, liberatus est.

VI. Inter hæc Carthaginienses tanto successu rerum Alexandri Magni exterriti, verentes ne Persico regno et Africam vellet adjungere, mittunt ad speculandos ejus animos Hamilcarem cognomento Rhodanum, virum solertia facundiaque præter ceteros insignem. Augebant enim metum et Tyrus urbs, auctor originis suæ, capta: et Alexandria, æmula Carthaginis, in terminis Africæ et Ægypti condita: et felicitas regis, apud quem nec cupiditas, nec fortuna ullo modo terminabantur. Igitur Hamilcar, per Parmenionem aditu regis obtento, profugisse se ad regem expulsum patria fingit, militemque se expeditionis offert. Atque ita consiliis ejus exploratis, in tabellis ligneis, vacua desuper cera inducta, civibus suis omnia perscribebat. Sed Carthaginienses post mortem regis reversum in patriam, quasi urbem regi venditasset, non ingrato tantum, verum etiam invido et crudeli animo, necaverunt.

LIBER XXII.

I. Agathocles, Siciliæ tyrannus, qui magnitudini prioris Dionysii successit, ad regni majestatem ex humili et sordido genere pervenit. Quippe in Sicilia patre figulo natus, non honestiorem pueritiam, quam principia originis, habuit, siquidem forma et corporis pulchritudine egregius, diu vitam stupri patientia exhibuit. Annos deinde pubertatis egressus, libidinem a viris ad feminas transtulit. Post hæc apud utrumque sexum famosus vitam latrociniis mutavit. Interjecto tempore, quum Syracusas concessisset, adscitusque in civitatem inter incolas esset, diu sine fide fuit, quoniam nec in fortunis quod amitteret, nec in verecundia quod inquinaret, habere videbatur : in summa, gregariam militiam sortitus, non minus tunc seditiosa quam antea turpi vita, in omne facinus promptissimus erat. Nam et manu strenuus, et in concionibus perfacundus habebatur. Brevi itaque centurio, ac deinceps tribunus militum factus est. Primo bello adversus Ætnæos magna experimenta sui Syrasusanis dedit. Sequenti Campanorum, tantam de se spem omnibus fecit, ut in locum demortui ducis Damasconis sufficeretur. Cujus uxorem adulterio cognitam post mortem viri in matrimonium recepit. Nec contentus, quod ex inope repente dives factus esset,

piraticam adversus patriam exercuit. Saluti ei fuit, quod socii capti tortique de illo negaverunt. Bis occupare imperium Syracusarum voluit : bis in exsilium actus est.

II. A Murgantinis, apud quos exsulabat, odio Syracusanorum, primo prætor, mox dux creatur. In eo bello et urbem Leontinorum capit, et patriam suam Syracusas obsidere cœpit : ad cujus auxilium Hamilcar, dux Pœnorum, imploratus, depositis hostilibus odiis, præsidia militum mittit. Ita uno eodemque tempore Syracusæ et ab hoste, civili amore defensæ, et a cive, hostili odio impugnatæ sunt. Sed Agathocles, quum videret fortius defendi urbem, quam oppugnari, precibus per internuntios Hamilcarem exorat, ut inter se et Syracusanos pacis arbitria suscipiat, peculiaria in ipsum officia sua repromittens. Qua spe impletus Hamilcar societatem cum eo, metu potentiæ ejus, jungit : ut, quantum virium Agathocli adversus Syracusanos dedisset, tantum ipse ad incrementa domesticæ potentiæ reciperaret. Igitur non pax tantum Agathocli conciliatur, verum etiam prætor Syracusis constituitur. Tunc Hamilcari, expositis ignibus cereis tactisque, in obsequia Pœnorum jurat. Deinde acceptis ab eo quinque millibus Afrorum, potentissimos quosque ex principibus interficit : atque ita veluti reipublicæ statum formaturus, populum in theatrum ad concionem vocari jubet, contracto in gymnasio senatu, quasi quædam prius ordinaturus. Sic compositis rebus, immissis militibus populum obsidet, senatum trucidat : cujus peracta cæde, ex plebe quoque locupletissimos et promptissimos interficit.

III. His ita gestis, militem legit, exercitumque conscribit : quo instructus, finitimas civitates, nihil hostile metuentes, ex improviso aggreditur. Pœnorum quoque socios, permittente Hamilcare, fœde vexat : propter quod querelas Carthaginem socii non tam de Agathocle, quam de Hamilcare, detulerunt : « Hunc ut dominum et tyrannum, illum ut proditorem arguentes : a quo infestissimo hosti, fortunæ sociorum, interposita pactione, donatæ sint : sicut ab initio Syracusæ in pignus societatis sint traditæ, urbs semper Pœnis infesta, et de imperio Siciliæ Carthaginis æmula : nunc insuper civitates sociorum eidem titulo pacis addictas. Denunciare igitur se, hæc brevi ad ipsos redundatura, ac propediem sensuros, quantum malum non Siciliæ magis, quam ipsi Africæ, attulerint. » His querelis senatus in Hamilcarem accenditur. Sed quoniam in imperio esset, tacita de eo suffragia tulerunt, et sententias, priusquam recitarentur, in urnam conjectas, obsignari jusserunt, dum alter Hamilcar, Gisconis filius, a Sicilia reverteretur. Sed hæc callida commenta Pœnorum, et sententias inauditas mors Hamilcaris prævenit; liberatusque est fati munere, quem sui per injuriam cives inauditum damnaverant. Quæ res Agathocli adversus Pœnos occasionem movendi belli dedit. Prima igitur illi cum Hamilcare Gisconis filio prœlii congressio fuit : a quo victus, majore mole reparaturus bellum, Syracusas concessit. Sed secundi certaminis eadem fortuna, quæ et prioris, fuit.

IV. Quum igitur victores Pœni Syracusas obsidione cinxissent, Agathoclesque se nec viribus parem, neque ad obsidionem ferendam instructum videret; super hæc

a sociis, crudelitate ejus offensis, desertus esset, statuit bellum in Africam transferre, mira prorsus audacia, ut, quibus in solo urbis suæ par non erat, eorum urbi bellum inferret, et qui sua tueri non poterat, impugnaret aliena; victusque victoribus insultaret. Hujus consilii non minus admirabile silentium, quam commentum, fuit, populo hoc solum professus, «invenisse se victoriæ viam: animos illi tantum in brevem obsidionis patientiam firmarent: vel, si cui status præsentis fortunæ displiceret, dare se ei discedendi liberam potestatem.» Quum mille sexcenti discessissent, ceteros ad obsidionis necessitatem frumento et stipendio instruit: quinquaginta tantum secum talenta ad præsentem usum aufert, cetera ex hoste melius, quam ex sociis paraturus. Omnes deinde servos militaris ætatis, libertate donatos sacramento adegit, eosque, et majorem partem ferme militum, navibus imponit; ratus, exæquata utriusque ordinis conditione, mutuam inter eos virtutis æmulationem futuram: ceteros omnes ad tutelam patriæ reliquit.

V. Septimo igitur imperii anno, comitibus duobus adultis filiis, Archagatho et Heraclida, nullo militum sciente quo veheretur, cursum in Africam dirigit. Quum omnes aut in Italiam prædatum se, aut in Sardiniam ituros crederent, tum primum, exposito in Africæ litore exercitu, consilium suum omnibus aperit. Quo in loco Syracusæ positæ sint, ostendit, «quibus aliud nullum auxilium superesset, quam ut hostibus faciant, quæ ipsi patiantur. Quippe aliter domi, aliter foris, bella tractari. Domi ea sola auxilia esse, quæ patriæ vires subministrent: foris hostem etiam suis viribus vinci, defi-

cientibus sociis, et odio diuturni imperii extera auxilia circumspicientibus. Huc accedere, quod urbes, castellaque Africæ, non muris cinctæ, non in montibus positæ sint, sed in planis campis, sine ullis munimentis, jaceant : quas omnes metu excidii facile ad belli societatem perlici posse. Majus igitur Carthaginiensibus ab ipsa Africa, quam ex Sicilia, exarsurum bellum, coituraque auxilia omnium adversus unam urbem, nomine quam opibus ampliorem, et quas non attulerit vires, inde sumpturum. Nec in repentino œnorum metu modicum momentum victoriæ fore, qui tanta audacia hostium perculsi, trepidaturi sint. Accessura et villarum incendia, castellorum, urbiumque contumacium direptionem, tum ipsius Carthaginis obsidionem. Quibus omnibus non sibi tantum in alios, sed et aliis in se sentient patere bella. His non solum Pœnos vinci, sed et Siciliam liberari posse. Nec enim moraturos in ejus obsidione hostes, quum sua urgeantur. Nusquam igitur alibi facilius bellum, sed nec prædam uberiorem inveniri posse. Nam, capta Carthagine, omnem Africam Siciliamque præmium victorum fore. Gloriam certe tam honestæ militiæ tantam in omne ævum futuram, ut terminari nullo tempore oblivione possit : ut dicatur, eos solos mortalium esse, qui bella, quæ domi ferre non poterant, ad hostes transtulerint, victique victores insecuti sint, et obsessores urbis suæ obsederint. Omnibus igitur forti ac læto animo bellum ineundum, quo nullum aliud possit aut præmium victoribus uberius, aut victis monumentum illustrius dare. »

VI. His quidem adhortationibus animi militum erige-

bantur : sed terrebat eos portenti religio, quod navigantibus eis sol defecerat. Cujus rei rationem non minore cura rex, quam belli, reddebat, affirmans, « si prius, quam proficiscerentur, factum esset, crediturum adversum profecturos prodigium esse : nunc, quia egressis acciderit, illis, ad quos eatur, portendere. Porro defectus naturalium siderum semper præsentem rerum statum mutare; certumque esse, florentibus Carthaginiensium opibus, adversisque rebus suis, commutationem significari. » Sic consolatis militibus, universas naves, consentiente exercitu, incendi jubet, ut omnes scirent, auxilio fugæ adempto, aut vincendum, aut moriendum esse. Deinde quum omnia, quacunque ingrederentur, prosternerent, villas castellaque incenderent, obvius eis fuit cum xxx millibus Pœnorum Hanno : sed prœlio commisso, duo de Siculis, tria millia de Pœnis cum ipso duce cecidere. Hac victoria et Siculorum animi eriguntur, et Pœnorum franguntur. Agathocles, victis hostibus, urbes castellaque expugnat, prædas ingentes agit, hostium multa millia trucidat. Castra deinde in quinto lapide a Carthagine statuit, ut damna carissimarum rerum, vastitatemque agrorum, et incendia villarum de muris ipsius urbis specularentur. Interea ingens tota Africa deleti Pœnorum exercitus fama, occupatarumque urbium, divulgatur. Stupor itaque omnes et admiratio incessit, unde tanto imperio tam subitum bellum, præsertim ab hoste jam victo: admiratio deinde paulatim in contemptum Pœnorum vertitur. Nec multo post non Afri tantum, verum etiam urbes nobilissimæ, novitatem secutæ, ad Agathoclem defecere; frumentoque et stipendio victorem instruxere.

VII. His Pœnorum malis etiam deletus in Sicilia cum imperatore exercitus, velut quidam ærumnarum cumulus, accessit. Nam post profectionem a Sicilia Agathoclis, in obsidione Syracusarum Pœni segniores redditi, ab Antandro, fratre regis Agathoclis, occidione cæsi nuntiabantur. Itaque quum domi forisque eadem fortuna Carthaginiensium esset, jam non tributariæ tantum ab his urbes, verum etiam socii reges deficiebant, amicitiarum jura non fide, sed successu ponderantes. Erat inter ceteros rex Cyrenarum Opheltas, qui, spe improba regnum totius Africæ amplexus, societatem cum Agathocle per legatos junxerat, pactusque cum eo fuerat, ut Siciliæ illi, sibi Africæ imperium, victis Carthaginiensibus, cederet. Itaque, quum ad belli societatem cum ingenti exercitu ipse venisset, Agathocles blando alloquio, et humili adulatione, quum sæpius simul cœnassent, adoptatusque filius ejus ab Ophelta esset, incautum interficit; occupatoque exercitu ejus, iterato Carthaginienses, omnibus viribus bellum cientes, magno utriusque exercitus sanguine, gravi prœlio superat. Hoc certaminis discrimine tanta desperatio illata Pœnis est, ut, nisi in exercitu Agathoclis orta seditio fuisset, transiturus ad eum Bomilcar, rex Pœnorum, cum exercitu fuerit. Ob quam noxam in medio foro a Pœnis patibulo suffixus est : ut idem locus monumentum suppliciorum ejus esset, qui ante fuerat ornamentum honorum. Sed Bomilcar magno animo crudelitatem civium tulit; adeo ut de summa cruce, veluti de tribunali, in Pœnorum scelera concionaretur; objectans illis, nunc Hannonem falsa affectati regni invidia circumventum : nunc Gis-

conis innocentis exsilium : nunc in Hamilcarem patruum suum tacita suffragia, quod Agathoclem socium illis facere, quam hostem maluerit. Hæc quum in maxima populi concione vociferatus esset, exspiravit.

VIII. Interea Agathocles, profligatis in Africa rebus, tradito Archagatho filio exercitu, in Siciliam recurrit, nihil actum in Africa existimans, si amplius Syracusæ obsiderentur. Nam post occisum Hamilcarem, Gisconis filium, novus eo a Pœnis missus exercitus fuerat. Statim igitur primo adventu ejus omnes Siciliæ urbes, auditis rebus quas in Africa gesserat, certatim se ei tradunt : atque ita pulsis e Sicilia Pœnis, totius insulæ imperium occupavit. In Africam deinde reversus, seditione militum excipitur. Nam stipendiorum solutio in adventum patris dilata a filio fuerat. Igitur, ad concionem vocatos blandis verbis permulsit : « Stipendia illis non a se flagitanda esse, sed ab hoste quærenda : communem victoriam, communem prædam, futuram. Paulum modo adniterentur, dum belli reliquiæ peragantur, quum sciant, Carthaginem captam spes omnium expleturam. » Sedato militari tumultu, interjectis diebus ad castra hostium exercitum ducit : ibi inconsultius prœlium committendo, majorem partem exercitus perdidit. Quum itaque in castra fugisset, versamque in se invidiam temere commissi belli videret, pristinamque offensam non depensi stipendii metueret, concubia nocte solus a castris cum Archagatho filio profugit. Quod ubi milites cognovere, haud secus, quam si ab hoste capti essent, trepidavere : « Bis se a rege suo in mediis hostibus relictos esse, » proclamantes : « salutemque suam desertam ab eo esse, quorum ne se-

pultura quidem relinquenda fuerit. » Quum persequi regem vellent, a Numidis excepti in castra revertuntur, comprehenso tamen reductoqu Archagatho, qui a patre noctis errore discesserat. Agathocles autem navibus, quibus reversus a Sicilia fuerat, cum custodibus earumdem Syracusas defertur. Exemplum flagitii singulare, rex exercitus sui desertor, filiorumque pater proditor. Interim in Africa post fugam regis, milites pactione cum hostibus facta, interfectis Agathoclis liberis, Carthaginiensibus se tradidere. Archagatus quum occideretur ab Arcesilao, amico antea patris, rogavit eum, « quidnam liberis ejus facturum Agathoclem putet, per quem ipse liberis careat? » Tunc respondit, « satis habere se, quod superstites eos esse Agathoclis liberis sciat. » Post hæc Pœni ad persequendum belli reliquias, duces in Siciliam miserunt, cum quibus Agathocles pacem æquis conditionibus fecit.

NOTÆ IN JUSTINI

HISTORIAS PHILIPPICAS

EX TROGO POMPEIO.

Historias Philippicas. Hanc epigraphen a Trogo esse veterum librorum consensus arguit. *Historias* autem *Philippicas* quare inscripsit diversa est apud doctos sententia. Plerique cum Bongarsio existimant *Philippicam* historiam Trogo Macedonicam esse, princeps nempe hujus operis argumentum : nam, a libro VII ad XLI, regnum Macedonicum describit, cujus a Philippo, Alexandri patre, dignitas cœpit. Φιλιππικά Theopompi citantur ab Athenæo passim; quibus historiam Philippi libris LVIII complexus est, ut Diodorus refert, libro XI. In editione A. Thysii cum notis variorum, Justini epitome sic inscribitur ex veteribus libris : *Justini Historiarum Philippicarum et totius mundi Originum et terræ situs, ex Trogo Pompeio, liber* I. *Terræ situs,* quos hæc pollicetur inscriptio, arbitrantur esse descriptiones regionum, quæ in Justino fere nullæ, in Trogo frequentes fuerunt, ut indicant Prologi, quos ex mss. codicibus produxit *in luminis oras* Bongarsius.

IN PRÆFATIONEM.

Multi.... viri. In his A. Albinus, consul a. v. c. 602, L. Cincius, C. Julius, senator, L. Lucullus, consul a. v. c. 679, atque Cicero, qui commentarium consulatus sui (a. v. c. 690) græce compositum ad Atticum suum misit, anno 693, ut ipse scribit ad Atticum, I, 19.

Trogus Pompeius. Hic *vir priscæ eloquentiæ,* qui *græcas* et totius orbis historias latino sermone composuit, e Vocontiis, in Viennensi provincia, oriundus erat. Avus, Sertoriano bello, a

Cn. Pompeio civitate romana donatus fuit. Unde et *Pompeii* nomen accepisse videtur.

Ad te. Addunt edd. Rom. et Ald., *Imperator Antonine,* quæ est sine dubio glossa eorum, qui nostrum historicum cum Justino philosopho et martyre confundebant. Hanc προσφώνησιν enim J. Bongarsius, Justini sospitator, in antiquis codicibus inveniri negat; et revera obtrusam apparet ab iis qui Justinum epitomatorem eumdem putarunt cum illo Justino, qui librum apologeticum pro christiana religione *Imperatori Antonino* obtulit. At hi non nisi nomine conveniunt : alter Christianus et Græcus, Gentilis alter et Latinus.

IN LIBRUM I.

Cap. I. *Libyæ.* Græci non semel ita Africam appellarunt. Dicta fuit Libya, Λιβύη, non a nigro colore Libyum, ut ait Bongars., λιβύς enim nigrum nunquam græce denotavit, sed a λίβω seu λείβω, libo, fundo, stillo, λίβος, stilla, λιβηρός, guttatim fluens, humidus; seu rectius a λίψ, λιβός, Euronotus, unde et λίβω, quod vox Λιβόνοτος, Libonotus, ventus humidus qui spirat inter Africum et Notum, vel Austrum, corroborat. Africa autem, græce Ἀφρική, nomen sortitur non ab ἀφρός, spuma, nec ab α priv. et φρίκη, frigus, ut putatur, sed ab α augm. et φρυγέω, torreo, torrefacio, sicco, areo, sicut et *Phrygia.* Unde quoque latinæ voces *frico, Afer, Africa, Africus, apricus, apricor, apricatio.* Φρίκη non est frigus, sed horror febrilis, gallice *le frisson de la fièvre.*

Cum Zoroastre. Zoroastres, astronomus et artis magicæ inventor, Bactrianorum rex non erat, sed deus, quod et arguit nomen ejus, a græco ζωρός, purus, merus, efficax, et ἀστήρ vel ἄστρον, astrum, sidus, stella, compositum. Diodoro, II, 6, male dicitur Ὀξυάρτης, pro Ὀξυάστρης, græce velox astrum. Zoroastres igitur, ex interpretatione nominis, ut asserit Aristoteles, in libro quem inscripsit *Magicum,* astrorum fuit cultor, astrum ipsum, vel sol, lucifer aut vesper, proindeque deus.

Cap. III. *Sardanapalus, vir muliere corruptior.* Quod et arguit quoque nomen Σαρδανάπαλος, vel potius Σαρδανάπαλλος, ex duabus vocibus Σαρδάνος dorice, pro Σαρδήνος, vel Σαρδιανός, sardianus, et φαλῆς seu φαλής, Priapus, Bacchi et Veneris filius, aut φαλλός, *phallus,* id est penis ligneus, seu coriaceus; vel rectius a Σαρδάνα, Sar-

diana, et παλλακή, pellex, concubina, gallice, *la p.... de Sardes*, sine dubio a Græcis efformatum. Scaliger, ad Eusebium animadversionibus, affirmat in omnibus libris mss. per geminam *ll* exprimi *Sardanapallum*, ut propter hominis turpitudinem obscœna sit allusio ad παλλός seu φαλλός. Thysio quoque videtur *phalli* nomen in eo latitare. Hic ultimus Bactrianorum et Assyriorum rex, trigesimus a Nino, omni libidinis mollitiæque genere effeminatissimus fuit, adeo ut non erubuerit muliebri habitu inter scortorum greges purpuram colo nere, sicut Hercules ad Omphalen, Samson ad Dalilam, Salomon inter trecentas concubinas et septingentas reginas, et feminas omnes lascivia anteire. Idem est igitur ac Bacchus Indicus, mollitie diffluens, qui Sardibus nutritus erat, cujusque sacra *Phallica* dicebantur, symbolumque *phallus* erat. Ex hujus cultu forte Lydi lenocinia exercuerunt, et Λυδοπαθεῖς dicti fuerunt, seu *Lydi Pathici*, ut Sardanapalus. Sardanapalus alio nomine *Thonosconcoleros* dictus erat, teste unico, in *Chron.*, Eusebio, quod a græco θοινάω, epulor, et κογκύλη, ostreum, purpura, ortum est, et ad eamdem fabulam hujus dei purpuram colo nentis, id est solis sub canicula, ostrum reperientis tyrium, hallucinatur.

Arbaces. Hoc nomen recepit V. Cl. Lemaire, e margine edit. Colon. « Quum ita hoc nomen, ait, a cæteris scriptoribus scribatur, in mss. autem et edd. varietur *Arbacus, Arbatus, Arbactus.* » Hæc ille. Revera in prologo est *Arbaces.* Diodoro, II, 24, Straboni, 16, Athenæo, XII, 7, Agath., 2, Ἀρβακής. Velleio, I, 6, mendose *Pharnaces;* Orosio, I, 19 et II, 2, *Arbacus, quem*, inquit, *alii Arbacem vocant.* Nomen illud ab ἅρπαξ, -αγος, rapax, raptor, sicut *Harpagus* infra, vel ab ἁρπακτός, vi ereptus, originem habet. Legendum itaque *Arbaces* aut *Arbactus*, et rectius *Harpages* vel *Harpactus.* Utrum in dubio etymologia relinquit; attamen *Arbatus* pravam esse lectionem me docet; allegoriaque, hæc est enim fabula, *Arbaces* esse anteferendam, sicut et auctorum numerus qui ita legunt.

Cap. IV. *Ad Astyagen. Astyages* nomen adhuc græcum est, non persicum : oritur enim ab ἄστυ, urbs, et ἀγός, dux, dux urbis, sicut *Agis*, rex Spartæ, *Agas*, rex Cyrenarum, *Astyanax*, urbis rex, etc., etc.

Spacos. Revera σπάξ, -άκος, canis erat apud Persas, ex Herodoto. Hæc fabula fere eadem est quæ Hecubæ, Priami Trojanorum regis uxoris, et in canem versæ. Non est igitur arabicum, ut Thy-

sius credit, nomen hujus nutricis, sed græcum. Nomen ipsum *Persarum,* qui sagittis, equis et equitatu clari erant, sicut et *Persis,* filii *Persei,* a quo Herodotus, l. VII, *Persas* suam originem duxisse scribit, oritur a græco πέρθω, perdo, vasto, perimo, trucido, πέρσις, vastatio, sicut et nomen *Xerxis*, Persarum regis, a χερσόω, desertum facio, desolo. Dioscuri, qui equis et equitibus præerant, dicebantur *Lapersæ,* ab eadem voce, et λα- particula augmentativa, seu a Λᾶ, civitate Laconica, sic appellata quod in petra excelsa sita esset; et equis albis sedentes effícti fuerunt, quales P. Vacieno, quum e prætura Reatina veniret, noctu apparuerunt, dicentes, *Persen* regem Macedoniæ illo die captum, quod ille senatui nuntiavit. In fidem hujus fabulæ Cicero ipse scribit, *De nat. Deor.*, l. III, apud *Regillum* (sic dictum a *Reges,* græce *Anaces,* Castorum cognomine) in silice apparere tanquam vestigium ungulæ Castoris equi. Vide infra *Ungula equi,* XII, 14; *vide* notas meas ad Regum vitas C. Nepotis, cap. 1, not. *Macrochir.*

Cap. V. *Cyri nomen.* Cyrum persico sermone solem significare, auctores sunt Ctesias, Plutarchusque, *in Artaxerxe,* c. 1. Cyrus igitur, græce Κῦρος, idem est qui κύριος, dominus, gallice *le Seigneur,* ideoque sol, qui apud omnes gentes olim Dominus dicebatur, præcipue apud Persas, qui, ut ait Justinus infra, c. 9, *solem unum deum esse credebant.*

Cap. VI. *Sœbarem.* « Sic dedi, ait D. Lemaire, cum Is. Vossio, pro vulg. *Sybarem*, quum sit græce Οἰβαρής Ctesiæ apud Photium, p. 107, et hujus modi nominibus præponi soleat littera *s* scilicet, ut *Androcottus, Merdis, Osthanes*, quos alii pronuntiant Sandrocottus, Smerdis, Sosthanes. » Mihi autem videtur ex etymologia minime legendum *Sœbarem*, neque *Sybarem,* sed *Sobarem*, a græco σοβαρός qui concitato gradu incedit, vel qui incessu præ se fert animi tumorem, σοβαρεύομαι, superbe incedo.

Obscœna corporis ostendunt. Refert et Plutarchus, libello *De virtute mulierum,* cap. 9; nec absimilia de Germanis Tacitus, *de Mor. Germ.*, cap. 8, principio.

Cap. VII. *Crœsus.* A græco κρέω vel κρείω, impero, regno, κρείων, regnator, rex, unde *Creon,* Thebarum rex, κρείουσα vel κρέουσα, regina, unde et *Creüsa,* Creontis Corinthiorum regis filia.

Cap. VIII. *Tamyris.* Hoc nomen pro diversis auctoribus diversum est : Frontinus, II, 5, et Jornandes, in *Geticis,* c. 10, et nostri vett. omnes constanter *Tamiris,* uno excepto, qui habet

Tomeris; Orosii mss., II, 7, *Thameris;* Valerius Maximus, IX, 10, *Thamyris;* Herodoto, I, 207 et seqq., est Τόμυρις; Luciano, *in Charonte*, et aliis, Τώμουρις, Τάμυρις et Θάμυρις. Oritur a græco τόμαρος, sacrificator, victimarius, vel eodem sensu et pariter a τομεύω vel τάμνω, seco, incido, a τόμουρος, vates, hariolus, unde τόμουραι, oracula, prophetiæ, significatque feminino genere victimarius, vel hariola : scribendum igitur *Tamaris, Tomeris* vel *Tomyris,* quod narratione Justini confirmatur; Tamaris enim regina, vel Tamyris, victimarii vice fungitur, caput Cyri abscidendo; hariolæ vero in utrem conjiciendo. Fabula hujus Scytharum deæ, quæ caput Cyri amputatum in utrem conjici jubet, mihi videtur eadem ac viduæ et prophetissæ Judith, quæ, ex sacris litteris, XIII, 11, Holophernis caput abscidit, et ancillæ suæ jussit ut mitteret illud in peram suam.

Cap. IX. *Smerdim.* Bongarsius habet *Mergim*, qui est Herodoto, III, 30, *Smerdis,* quo nomine etiam magum *Oropasten* vocat; et *Cometes* magus, qui in editionibus vulgatis dicebatur *Comaris*, contra libros, apud eumdem Herodotum est *Prexaspes;* et *Ostanes*, qui vulgo *Orthanes,* Herodoto dicitur *Otanes.* Hæc ut in Herodoto habentur, ait Bongars., edidit Asulanus inconsulte, *quia nominum mutationes permultæ sunt, præsertim barbarorum,* ut est apud Strabonem, fine libri XVI. Non sine injuria, inquit Vossius, posset aliquis suspicari scribendum esse, *Merdim,* et paulo post, *Merdi* pro *Mergide. Merdim* enim et *Merdiam* appellant nonnulli Cyri filium, ut testantur Scholia ad Persas Æschyli. Apud Æschylum ipsum male legitur Μάρδις, ut jam vidit Scholiastes. Herodoto et Aristoteli est Σμέρδις, nam sæpe τὸ σ nominibus propriis in principio affigitur. Ctesiæ est Τανυοξάρκης (Xenophonti, *Cyrop.*, VIII, 7, *Tanaoxares*). Sic legendum. *Oropastes* ipsi est Σφενδαδάτης. Hæc Vossius et Bongarsius. An *Smerdim, Mergim* aut *Mardim* legendum, Etymon in dubio relinquit. Hoc enim nomen oriri potest contractione a σμάραγδος, smaragdus, σμαραγδίζω, smaragdum imitor, unde et *Mardi* populi; vel a μάργης, insanus, stolidus, vecors; imo litteræ *d* et *g* permutantur, et *s* nominibus quandoque præponitur. Attamen *Mardi* populus et *Mardonius* dux pro *Smerdis* magus militant.

Prexaspem. A græco πρῆξις, sors, fatum, et ἀσπίς, aspis vel clypeus; *Cometes* autem, qui hic loco *Prexaspis* in editione Thysiana legitur, a κομήτης, comatus, crinitus, *cometa,* stella crinita.

Magus. Non ille quem (*Prexaspem*) nominaverat, ait V. Cl. Lemaire, ut auctor innuere videtur, sed *Smerdis* quidam magus, Smerdi interfecto simillimus, adjutus a fratre *Pathizite* mago, Herod., III, 61. Nostro autem alios auctores sequuto, idem est ille *Prexaspes*, cujus fratrem nominat *Oropasten*, pro quo edd. Bong. et Coll. substituunt *Smerdim*.

Otani. Alii legunt *Ostani*, *Othani*, *Orthani* vel etiam *Sosthani*. Ego autem illud animadvertendo, quod *Otanis* nominis ab οὖς, ὠτός, derivati, sensus idem ac ὠταρός vel ὠτώεις, id est auritus, auriculosus, esset; quod Cambyses Orospasti aures utrasque præcidisset, Otanesque fraudem ejus Pseudo-Smerdis detexisset, factusque fuisset per filiam certior sine auribus Orospasten esse, odoratus sum Orospastis nomen ortum esse ab eadem voce, et σπάω, traho, extraho, vello, quod est gallice, *les oreilles coupées*, proindeque pro *Orospastes*, *Otospastes* legendum, et esse eumdem ac *Zopyrum*, qui aures utrasque ipse sibi præciderat. Hæc enim omnia fabulam redolent. Otanis filia *Phedyma* appellabatur, a φαίδιμος, lucidus, illuminatus, illustris, sicut a *lux*, *luna*.

Gobryas. Pro *Copryas*, a κόπριος, stercoreus, stercorosus, homo infamis, vilis, qui stercora colligit, sicut Job super stercore sedens; unde et *Gabrias* vel *Babrias*, græcarum fabularum auctor.

Cap. X. *Darii equus*. Unde postea Darium in sigillo habuisse sculptum equum, per quem hinnitum edentem rex factus fuerat, a Scholiaste Thucydidis est notatum. Unde et fabula equi ungulæ, lib. XII, cap. 14. *Vide* ibi notam, et *Spacos*, lib. I, cap. 4.

IN LIBRUM II.

Cap. I. *Ab Scythis*. Eorum nomen a græco σκύθος, pro σκύφος, scyphus, oritur; *Scytharces*que, Scytharum rex, ab eadem voce et ἀρχός, princeps : σκυθίζω enim, ad litteram Scythas imitari, est vinum bibere ad ebrietatem, *scyphos* exsiccare, Scytharum more. Duplex erat Scythia, Europæa et Asiatica. *Europæa*, in quam Darius impressionem fecit cum exercitu septingentorum millium; a Strabone, lib. VII, *parva Scythia* vocatur, cujus fines erant Tanais et Borysthenes fluvii. *Scythia Asiatica*, in qua Cyrus, primus rex Persarum, bellum postremum adversus Massagetas gessit, duplex est : una intra Imaum montem, altera extra Imaum. Utri-

que Cyro et Dario, qui utramque Scythiam imperii sui jugo subjicere conati sunt, conatus infeliciter cesserunt, sicut et nostro Napoleoni. Nam Cyrus a Massagetis crudeliter interfectus est, et hic Darius *turpi fuga, amissa septima parte exercitus* discessit. Est enim verissimum dictum Isocratis : *omnes bellorum exitus tandem congruunt cum justitia.*

In Mæotim. Temerindam Scythis appellari testatur Plinius, quasi *matrem maris*; sicuti et Dionysius Alexandrinus μητέρα Πόντου; quod reipsa græce *Mæotis* significat. Hoc enim nomen græcum, sicut μαίωσις, obstetricis opera et munus, et μαιευτικός, vel contracte μαιωτικός, ad obstetricem pertinens, a μαιεύω, obstetricem ago, μαῖα, obstetrix, nutrix, avia, originem trahit, sonatque magna mater, nutrix vel obstetrix, quod ad Rheam, a ῥέω, fluo, sic dictam, alludit.

Cap. II. *Montibus Riphæis.* Hi montes græce Ῥιπαῖα vocantur, a ῥιπή, flatus vehemens, ῥιφή, impetus, ῥίπτω, projicio, prosterno, proindeque eorum nomen *Riphæi* vel *Ripæi* scribi potest, ut trophæum vel tropæum, e græco τροπαῖον. Riphæi montes assidua nive rigent, et siti sunt in extremis partibus versus aquilonem; inde nomen ipsis impositum. Plinius, vi, 6, dicit ubi deficiunt Riphæorum montium juga, ibi *Arimphæos* esse. *Arimphæi* igitur vox est ab α priv. et Ῥιπαῖα conflata : a ῥίπτω enim ῥίμφα, celeriter, quoque originem ducit.

Phasi flumine. Ita legendum contra libros, qui habent *Ithasi.* Legitur etiam *Tanai.* Ex D'Anville, oraculo geographiæ veteris, apud historicos Alexandri *Tanais* fluvius idem est ac *Silis* et *Jaxartes*, quem Sogdianæ terminum assignant veteres; et ad citeriorem Jaxartis ripam sita erat urbs *Cyreschata* (a *Cyrus* et ἐσχάτη, finis, ultima, extrema, *Cyri meta*) a *Cyro* condita, dictaque post, ab *Alexandro*, *Alexandria ultima*, ad Tanaim; et reipsa citra hunc fluvium Herculis, Bacchi, Cyri, Semiramidis et Alexandri aræ, pro metis eorum, erectæ fuerant. *Vide* Plin., vi, 16; Strab., 2, et Curtium, vi.

In plaustris. Unde Scythæ dicti Ἀμαξόβιοι et Ἀμαξοβῖται, hoc est in plaustris viventes; item Ἀμάξοικοι, domos suas in plaustris habentes. Unde quoque ursa, sidus arcticum, ἅμαξα, plaustrum, gallice *le chariot*, dicitur; vel rectius inde mos Scytharum, qui sub axe vel circum axem mundi habitant, et in plaustris vivunt, instar stellarum sideris hujus nominis; ex cultu enim veterum mores

originem ducunt : quod a nemine, quod sciam, usque adhuc animadversum est.

Cap. V. *Iancyri regis.* Oxon. ex tribus codd. *Ianthyri;* Salmasius et Vossius corrigunt *Idanthyri.* Herodoto, iv, 76 et 120, est Ἰνδάθυρσος, ut et Arriano, libro vii; Straboni, Ἰδάνθυρσος; Plutarcho, in Apophthegmatibus, Ἰδάθυρσος. Hoc nomen igitur formatum mihi videtur, quoad vocem priorem, sicut ἰνδολέτης, Indiæ perditor, Bacchi cognomen, ex Ἴνδοι, Indi; quoad posteriorem, sicut *Agathyrsi,* populi Scythis vicini, ex θύρσος, thyrsus; vel rectius pro *Ianthyri* vel *Idanthyri,* omnino legendum *Agathyrsi,* ex eadem voce θύρσος, et ἀγός, dux, ἄγω vel ἡγέομαι, duco, quod est dux thyrsorum, sicut *Agelochus* aut *Hegelochus,* ex λόχος, cohors, dux cohortis; sicut *Agemachus* vel *Hegemachus,* ex μάχη, pugna, dux prœlii; sicut *Hegestratus,* ex στρατός, exercitus, dux exercitus. Sic *Bactri* vel *Bactriani,* quorum rex erat Zoroastres, id est Bacchus Indicus, vel Mercurius caducifer, Bacchi pater nutritius, a βάκτρον, scipio, baculus, nempe thyrsus, baculus Bacchicus, nomen sortiti sunt. *Indathyrsus* Herodoto, est Ctesiæ *Scythares,* vel Scytharum rex. *Vide* supra, cap. i, *Ab Scythis.*

Istri. Danubius, Δανούβιος, Europæ maximus fluvius Ptolemæo et cæteris. Ister, græce Ἴστρος, quoque vocatur, teste Plinio et Strabone : hic horum nominum mutationem ponit ad ejus cataractas; ille, ubi primum Illyricum alluit; Ptolemæus ad Axiopolin urbem; Appianus ad Savi fluminis cum eo confluentiam; itaque ut superior pars *Danubius,* inferior vero *Ister* vocetur.

Cap. VI. *Eodem innati solo.* Indigenæ, quales Aborigines Latii, αὐτόχθονες, γηγενεῖς, *terrigenæ* Ausonio, in catalogo urbium :

> Nunc et terrigenis patribus memoremus Athenas.

Cicero, pro L. Flacco, c. 26 : *Athenarum urbs vetustate ea est, ut ipsa ex sese cives suos genuisse dicatur.* Quidam tamen colonos Saitarum Athenienses dictitabant. *Vide* Diod. Sic., i, 28.

Biformem. Id est duas habentem naturas, sicut Bacchus, qui διφυής et δίμορφος vocitatus est, ut docet Diodorus, quoniam Bacchus duplex fuit, deus et homo : prior, barba promissa, est sol solstitialis, in cœlum ascendens; posterior, speciosus juvenis et delicatus, est sol brumalis, sub signo Hominis seu Aquarii. Hinc illum in hymno δίμορφον nomine salutat Orpheus; alio loco διφυῆ Λυσεῖον Ἴακχον nuncupat, hoc est *duplicis naturæ Lysium Iac-*

chum. Cecrops igitur idem erat ac Bacchus aut rectius Mercurius, qui mane Lucifer est, vesperi, Vesper seu Hesperus; quod arguit nomen ipsum Cecropis. Cecrops enim, græce Κέκρωψ, pro κέρκωψ, est versutus, fraudulentus, improbus, sicut Mercurius. Plures hujus appellationis rationes habet Suidas, *in* Κέκρωψ; sed a mea multum aliæ sunt. Jesus, salvator noster, dicitur quoque διφυής, sicut homo et Deus, sicut filius hominis et filius Dei : natus est enim sub signo Hominis, et Deus factus est post ascensionem.

Cap. IX. *Cynægiri*. De quo, præter Herodotum, VI, 114, Valerius, III, 2, et Ammianus, XXIV, 23, qui eum et Callimachum vocat *Medicorum bellorum fulmina*. Cynægirum imitatus est Acilius, in navali pugna ad Massiliam, teste Suetonio, *Cæs.*, LXVIII, 9. Sed Cynægiri historia fabulam redolet : morsu navem detinet, sicut canis, et nomen ejus a κύων, canis, et αἰγίζω, dilacero, Canis dilacerans, id est, Vesper sub signo solstitiali Canis, qui solis navem detinet, oritur. Item Callimachus, græce Καλλίμαχος, est pugnator egregius; proindeque hæc duo nomina, sicut plura alia, pro fabula mythica inventa sunt, et hæc fabula deinceps pro historia habita. *Cynægirus* igitur idem est ac latrator Anubis et *Cyno*cephalus.

Cap. X. *Artemenes*. Plutarcho, in Apophthegmatibus, et libro *De amore fraterno*, est Ἀριαμένης; et sic in mss. Justini, juxta Vossium. Herodotus, VII, 2, *Artabazanem* vocat; et hanc controversiam vivo patre motam, et ab ipso Dario judicatam esse refert. Idem paulo post *Achæmenem* nominat Darii filium, Xerxis fratrem. Plutarchus, *in Artaxerxe*, cap. 2, ab Arsica seu Arsace, qui postea Artaxerxes et Mnemon dictus est vel cognominatus, et Cyro, eamdem quæstionem renovatam scribit, et Darii contrariam huic sententiam commemorat. *Artemenes* nomen mihi videtur ex ἀρτάς, magnus, et μένος, animus, compositum, significatque *Magnanimus*, et *Artaxerxes*, Xerxes Magnus, sicut jam dixi animadversionibus meis ad Cornelium Nepotem. Hesychius enim et Stephanus, *de Urbibus*, Ἀρταῖοι Persis heroes esse testantur; et ἀρτάς, magnus, clarus, splendidus. Videtur post Cyrum nomen gentilitium fuisse Persarum regibus Ξέρξης et Ἀρταξέρξης, præter nomen quod habebant ante imperium. Omnes reges, post illum, dictos Artaxerxas ait Diodorus Siculus, XV. Etiam Darius ab Alexandro victus dicitur Artaxerxes, Iachiadæ ad Danielem, XII, v. 5. *Vide* meas notas ad C. Nepotem, in Regum vitas, c. 1.

Artaphernem. Ita ex Herodoto emendavit Bongarsius; veteres

habent *Ariafernem*, facili lapsu. Uni suprascriptum legendum esse *Tisaphernem* idem docet. Hæc duo nomina græca sunt : *Artaphernes* ex ἀρτάς, magnus, et φερνή, dos, seu φρήν, mens, sapientia, metathesi, conflatur, sicut *Artabanus*, ex ἀρτάς et Πάν, magnus Pan; *Tisaphernes* ex eadem voce φερνή vel φρήν, et τίω, honoro, punio, ulciscor, retribuo, τίσις, ultio, pœna, remuneratio, sicut Τισιφόνη, ultrix cædis; male igitur scriptum *Tissaphernes* reperitur infra.

Cap. XIII. *Abydo*. Urbs Asiæ, cui Sestos in Europa opponitur, ad Hellespontum. Abydos, Ἄβυδος pro Ἄβυθος vel Ἄβυσσος, est abyssus, gurges infinitæ profunditatis, sine fundo; *Sestos* autem, vox græca Σηστός, cribro purgatus; ideo quoque amphoræ symbolum.

Cap. XIV. *Victus Mardonius*. Hæc est memorabilis illa Græcorum ad Platæas victoria, de qua Herodot., l. IX; Diod., XI, 31; Plut., *Aristide*; C. Nep., *Aristide* et *Pausania*, quos vide, et Strab., l. IX; et Paus. Laconicis et Bœoticis. Interfectum eo prœlio Mardonium, præter Ctesiam, scribunt omnes : hunc sequitur auctor noster. Ctesias Mardonium vulneratum aufugisse, et postea, quum ad Apollinis ædem diripiendam missus esset, grandine oppressum, sicut gigantes in Campis lapideis, periisse narrat. In prœlio Marathonio cecidisse Mardonium lapide ictum vel saxo obrutum ab Arimnesto quodam Spartano, ait Plut., *in Aristide*. Nomen igitur *Mardonii* idem ac *Marathonii* campi, in Bœotia, i. e. bovis sede; et Miltiadis victoria, qui ibi cum parva manu centum millia ex Darii Persarum regis exercitu profligavit, eadem ac Thesei victoria allegorica, qui taurum Marathonium ibidem superavit.

IN LIBRUM III.

Cap. I. *Artabanus*. *Artabanus*, Aristoteli, *Polit.*, V, 10, *Artapanes* est; Ctesiæ *Artapanus*. Ejus nomen igitur, sicut Αἰγίπαν, formatum est, nempe ex Πάν, Pan, deus pastorum, et ἀρτάς, magnus, gallice *le Grand Pan*, magnus deus Pan. Ex Plutarcho, post Panis interitum, hæc vox audita est : *Magnus Pan interiit*.

Cap. IV. *Propter stupratas virgines suas*. Lactantius : « A Lacedæmoniis fortasse didicerant deos sibi ex eventis fingere; qui, quum Messenios obsiderent, et illi furtim deceptis obsessoribus egressi ad diripiendam Lacedæmonem cucurrissent, a Spartanis mulieribus fugati sunt. Cognitis autem hostium insidiis, Lacedæmonii sequebantur. His armatæ mulieres obviam longius exiverunt; quæ quum

viros suos cernerent parare se ad pugnam, quod putarent Messenios esse, corpora sua nudaverunt. At illi, uxoribus cognitis, et aspectu in libidinem concitati, sicut erant *armati*, permixti sunt utique promiscue; nec enim vacabat discernere. Sic juvenes ab iisdem antea missi cum virginibus, ex quibus sunt *Parthenii* nati. Propter hujus facti memoriam ædem *Veneri Armatæ* simulacrum posuerunt : quod tametsi ex causa turpi, tamen honestius videtur *Armatam Venerem* consecrasse, quam *Calvam*. »

Messeniam. Legendum *Messenam*. *Messenia* enim regio est Peloponnesi, cujus *Messena* seu *Messene* urbs, græce Μεσσήνη, ex Plinio, Ptolemæo et Stephano, caput erat. Plin., IV, 5 : *Ibi regio Messenia.... intus autem ipsa Messene*. Hoc nomen a μέσσος, pro μέσος, medius, derivatur, et situ Messenes urbis fere in *medio* Peloponneso oritur; sicut *Messapia*, Μεσαπία, parva regio Laconica, ab eadem voce, et *Apia* regione, seu Peloponneso, sic olim dicto ab *Api*, Sicyoniorum rege. Cæterum, sæpius *Mesene* per simplex *s* scribitur. Inde *Messana*, dorice, hodie *Messine*, urbs Siciliæ, a *Messeniis* Peloponnesi condita et nuncupata.

IN LIBRUM IV.

Cap. I. *Siciliam ferunt*. Quod et arguit etymon nominis *Siciliæ*, græce Σικελίας, vel *Sicaniæ*, et *Siculorum*, a *seco*, *sica*, et *sicula* diminutive; quod et arguit Ζάγκλη, urbs Siciliæ, post *Messana* dicta, a ζάγκλη, falx, et ibi et per totam Siciliam cultus Cereris falce insignitæ, seu lunæ sub signo Virginis spiciferæ. Siciliam a continenti abruptam fuisse etiam Virgilius, *Æn.*, III, 414, auctor est :

> Hæc loca, vi quondam et magna convulsa ruina,
> Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas!
> Dissiluisse ferunt, quum protinus utraque tellus
> Una foret : venit medio vi pontus, et undis
> Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbes
> Litore diductas angusto interluit æstu.

Eadem referunt Thucydides, IV, 1; Mela, II, 7; Plin., III, 8; Diod., V; Strab., VI; Lucret., I; Claudian., lib. I, *De raptu Proserp.*; Sil. Ital., lib. XIV; Val. Flaccus, *Argon.*, l. I; Stat., *Theb.*, l. III;

Festus, *Solin.*, c. 8. Hæc ait Ovidius, *Metam.*, lib. xv, de Zancle :

. . . . . Zancle quoque juncta fuisse
Dicitur Italiæ; donec confinia pontus
Abstulit, et media tellurem reppulit unda.

Rhegium. Strabo, l. vi, ex Æschylo confirmat hoc etymon, dictum scilicet *Rhegium*, græce Ῥήγιον, a ῥηγή, scissura, ruptura, ῥηγνύω, rumpo, abrumpo, quod hic violentia terræ motuum Siciliam ab Italia divulserit; et Hesiodus ccc annis ante Æschylum fuit, qui Rhegium a diruptione isthmi dictum voluit.

Cap. II. *Trinacriæ. Trinacridis* apud Ovidium, id est quæ habet τρία (latine *trina*) ἄκρα, scilicet tria promontoria. Hinc Siciliam *Tricervicem* Lycophron nominat, et *Tricuspidem* Pindarus, aliique *Triquetram* pro *Triquadram*, ut conjicio. Sed hæc potius epitheta, quam synonyma sunt.

IN LIBRUM V.

Cap. I. *Mysteria Cereris Initiorum sacra.* Conjiciunt Bernecc. et Faber *mysteria Cereris*, certe quidem *mysteria*, obrepsisse textui (ut in auctore plura), quum esset adscriptum explicandi causa quid sint *Initiorum sacra;* et tanquam glossema delere volebant. Satis enim erat dixisse *Initiorum sacra*, quæ sunt Eleusinia sacra.

Silentio solemnia. Id est, nulla re magis commendata quam silentio. Ideo Ovidius, *in Arte am.*, lib. ii, sub fin., 601 :

Quis Cereris ritus audet vulgare profanis?

Horatius, *Carminum* lib. iii, od. 2 :

. . . Vetabo qui Cereris sacrum
Vulgarit arcanæ, etc.

Et Ausonius Paulino :

Sed tu, juratis velut alta silentia sacris
Devotus teneas, perstas in lege tacendi.

Proinde Augustus Athenis initiatus, quum postea Romæ pro tribunali de privilegio sacerdotum Atticæ Cereris cognosceret, ac secretiora quædam proponerentur, dimisso concilio, solus audiit disceptantes, ne videlicet profanis initia vulgarentur. Suetonius, *August.*, 93.

Lydiæ. Lydia, Λυδία, Asiæ Minoris regio, quæ etiam Mæonia, Μαιονία, dicta fuit, Ptolemæo, Herodoto et Plinio contestantibus. *Lydia* a λύγδος, lapidis genus candoris eximii, unde λύδιος λίθος, lapis auri probator, gallice, *pierre de touche.* Sic *Sardes,* Σάρδεις, Lydiæ caput, et σάρδιος λίθος, sardius, gemma, et σαρδόνυξ, sardonyx, altera gemma, a σάρδιος et ὄνυξ, quem colore imitatur. *Mæonia* autem a Μαῖα, obstetrix, nutrix, avia, magna mater, mater Mercurii, eadem ac Leucothea vel Alba dea, et Mater Deum seu Dea Syriæ, quæ et in Mæonia seu Lydia colebatur.

Cap. IV. *Pharnabazus.* Mindarus est dux Spartanorum, Pharnabazus contra Persarum satrapa. Persicum igitur hunc satrapam nescio quare ducem Lacedæmoniorum appellet auctor: socium et amicum rectius dixisset, ait Bongars. Eorum nomina significatione opponuntur: *Mindarus* enim nomen a μινδός, mutus, idem est ac ἄβαζος, mutus; *Pharnabazus* contra a φερνή, dos, vel φρήν, mens, et βάζω, loquor, vaticinor, βάξις, fama, sermo, vaticinium, suam originem habet, sicut *Megabazus, Tiribazus,* et alia nomina, quæ hactenus persica putabantur.

IN LIBRUM VI.

Cap. II. *Rege Ægypti Hercynione.* Veteres hic variant: quidam *Mertinioni,* alii *Mercimoni,* alii *Inercinioni. Hercinione* habet etiam Orosius, III, 1. Forte legendum, ut supra *Dercyllides* pro *Hercylides, Dercynione* pro *Hercynione,* a δερκευνής, inter dormiendum videns, sicut lepus qui oculis apertis dormit; sicut draco, cujus nomen quoque a δέρκω, video, oritur. *Hercynio* rex, Laconum socius contra Artaxerxem Mnemonem, est Diodoro, XIV, 35, Psammitichus, eodem cognomine. *Psammitichus* enim a τυχή, fortuna, et ψάμμος, arena, unde ψαμμοδύτης, serpens arenis se occultans, idem ac ἀμμοδύτης, serpentis vel draconis arenosi nomen, ab ἄμμος, arena, et δύτης, qui subit, compositum. Sic *Atuatuca,* urbs Eburonum, ex αἴθυια, mergus, et τύχη, fortuna. Sic nomen Spartæ vel Spartiatum, quorum Hercynio socius erat, idem est ac οἱ Σπαρτοί, Sparti seu Thebani, qui ex draconis dentibus satis nati erant.

Adorare nollet. Mos adorandi talis erat. Genu flexo, proni procumbentes in terram, fronte humum feriebant, ac terram osculabantur. Ac reges quidem ut deos venerabantur, et pro talibus eos habebant. Q. Curt., 5 et 8; Val. Max., VII, 3; Joseph., XX,

3; Martial., x, epigr. 73; Xenoph.; Strab., x, et alii. *Vide* l. xii, cap. 7.

IN LIBRUM VII.

Cap. I. *Caranus*. Hunc *generis regii* Velleius, i, 6, 5, fuisse dicit; Suidas, tantum *unum ex Herculis posteris*. Alii Caranum primum regem Macedonum numerant. Ausonius :

Et Caranus Pellæa dedit qui nomina regum.

Alii scribunt primum in Macedonia regem nominatum fuisse Perdiccam; mira enim auctorum dissensio est super Macedonum regum successione. Perdiccæ Herodotus aliique tribuunt, quod alii Carano. Peloponnesiæ multitudinis ducem facit Caranum Solinus, Perdiccam Herodotus τῶν Τημενιδῶν, qui ex Peloponneso venerat. Apud Solinum, cap. 9, *Caranus* quoque vocatur; apud Eusebium est *Cramaus*. *Caranus*, gentis Macedonicæ conditor, a κάρανος, caput, dominus, princeps; aut pro *Ceraunus*, a κεραυνός, fulmen. Tertius enim regum Seleucidarum in Syria, qui e Macedonia oriundi erant, *Ceraunus* cognominabatur, et Seleuciæ, in urbe a primo horum principum condita, fulmen cultum erat. Hic, imperii Macedonici conditor, a capris ductus urbem Ægeas, est ipse Jupiter Ceraunus a capra Amalthea nutritus, dictusque αἰγίοχος et αἰγοφάγος, id est sol sub signo capri, primo xii signorum zodiaci. *Vide* meam Diss. in cultum Fulminis.

Ægeas. Alii in sing. *Ægeam* et *Ægæam;* quo eodem modo et Græci variant : Αἰγή, Αἰγαὶ, Αἰγεία, Αἰγαία. *Ægas* vocat Plinius, iv, 10, et Solinus, cap. 9. Ptolemæo, iii, 13, est Αἰγαία. Salmasius ad Solinum tradit, in Plinii libris mss. haberi *Ægiæ*, quod est græcum Αἴγειαι, nam utroque modo dici, et Αἰγαί et Αἴγειαι Latine *Ægiæ* vel *Ægeæ*, quasi *caprarias* dixeris; et a dissyllabo quidem esse gentile Αἰγαῖος: a trisyllabo Αἰγεάτης, quomodo et hic rescripsit Bernecc., *Ægeatas* (quomodo et Tacitus, *Annal.*, ii, 47), quum hactenus editiones *Ægeadas*, juxta dialectum Macedonicam, haberent. Αἰγεάς, sedem sepulcrorum regionem, commemorat Diod., xxii, fragm. 21. *Vide* supra hujus urbis mythicam originem.

Cap. III. *Megabazum*. Hoc nomen accepimus Μεγάβαζον, ex Herodoto, a quo hæc narratio petenda est. Variant autem scrip-

tores in *Megabysum*, *Megabusum*, *Magabasum*, *Megabaxum*, etc. Sinceram orthographiam etymon statuit : *Megabazus* enim a μέγας, magnus, et βάζω, loquor, vaticinor, oritur. Vide *Pharnabazus*, v, 4.

Bubares. A βούβαρας, homo prægrandis et stolidus, superbia inflatus, ut *Sæbaris*, a σοβαρός, qui insolenter et fastuose se infert.

IN LIBRUM IX.

Cap. III. *Triballi*. Τρίβαλλοι, Mœsiæ inferioris populi erant, testibus Ptolemæo, Plinio et Strabone, qui eos dicit ad insulam Danubii Peucen usque pertingere. Τρίβαλοι, uno λ, apud Polyænum, *de Scythis*, II, 7; male, si eorum nomen oriatur a τρίβαλλος, nugator, qui in nugis tempus terit; bene contra, si a τρίβαλος, lacer, vetus, attritus, effætus, originem trahat.

IN LIBRUM X.

Cap. II. *Solis eam sacerdotio præfecit*. Plutarchus, in vita Artaxerxis, cap. 43, eam Dianæ, quæ Ecbatanis colitur, quam *Anaitim* vocant, sacerdotem lectam scribit, quo reliquam vitam transigeret castam, id est in cœlibatu. Strabo, lib. XII, de Zela agens urbe, olim insigni et sacra : « *In ea*, inquit, *templum est Anaitidis, quæ ab Armeniis colitur : hoc in loco sacra cum sanctimonia maxima celebrabantur.* » Venus seu Diana *Anaitis* eadem est igitur ac *Immaculata*, a græco ἀναίτιος, insons, innoxius.

Cap. III. *Ocho*. Qui et ipse *Artaxerxes* dictus est Diod., extremo libro XV : Ab eunucho Bagoa veneno necatus est; ex eodem, XVII, 5 : et cadaver ipsius Bagoas felibus objecit, et ossa quædam illius exprobrandæ crudelitatis causa, convertit in manubria gladiorum, Ælian., *var. hist.*, VI, 8. *Ochus* et *Bagoas* nomine quoque opponuntur, sicut *Otanes* et *Otospastes*, *Mindarus* et *Pharnabazus*. *Ochus* enim ab ὀχεύω, admitto admissarium, ὀχεῖον, admissarium, jumentum, locus ubi jumenta admittuntur; ὀχεῖα, admissarii, ὀχεῖος, admissarius, gallice *étalon*, sortitur nomen; *Bagoas* contra, vel *Bagœus*, a παῖς, puer, et γυιός, morbidus, γυήτης, mutilus, γυιόω, membra frango, vires elido, enervo; ἄγυιος, enervatus, sicut pueri regii apud nos dicti *les énervés de Jumièges*.

IN LIBRUM XI.

Cap. II. *Ad tumulum patris occidi jussit.* Sic « Imp. Augustus trecentos ex deditiis electos, ad aram D. Julio (*patri*) exstructam, idibus martiis (qua die patrata cædes ejus), hostiarum more mactavit. » Sueton., *August.*, xv, 2. Credebant enim sanguine manes placari.

Lyncestæ.— Populus est Macedoniæ, qui Λυγκησταί, *Lyncestæ*, dicitur Thucydidi, ii, 21, 26; Plinio, iv, 10. Regio ipsa Λυγκηστίς, *Lyncestis*, Ptolemæo, iii, 13. Straboni vero, lib. vii, Λυγκισταί, *Lyncistæ*, quomodo habent hic vett. libri. Nomen sortiti sunt a λύγξ, λυγκός, lynx, vel a Λυγκεύς, Lynceus; ideoque acutissimo visu præditi, sicut lynx vel Lynceus, habebantur.

Cap. IV. *Sub corona venduntur.* Non quod corona militum, custodiæ causa captivorum venalium greges circumstaret; sed quia jure belli captos, coronatos venire mos erat. *Vide* Aul.-G., vii, 4.

Cap. V. *Duodecim aras deorum.* Ad duodecim deos quos *Consentes* appellarunt Romani, Græci βουληφόρους, consiliarios, id est ad xii genios signorum zodiaci, hic locus alludit. Jovi descensori (id est soli descendenti), et Minervæ et Herculi structas aras ait Arrianus, lib. i.

Ad tumulos heroum. Tumulus, gallice *tombelle*, proprie aggesta humus. Alioqui veteres non semper habuere ædificata sepulcra, sed scrobe facta, et aggesta desuper humo tumulabant. Aggestum terræ Latini tumulum, Græci χῶμα appellabant. Supra illud cippus lapideus statuebatur, qui nomen et elogium defuncti continebat. Quod et monimentum seu monumentum Latini dixerunt. Multi heroum tumuli in campis Iliacis adhuc exstant. Vide *Voyage de la Troade.*

Cap. VI. *In campis Adrastiis.* Stephanus, *de Urbibus*, Ἀδραστείας πεδίον, per quod fluit Granicus fluvius, a quo hoc prœlium dicitur *ad Granicum.* Strabo, lib. xiii. Ab Ἀδράστεια, dea ultionis, fatorum ministra, vel ab ἄδραστος, qui non fugit, et passive qui evitari non potest, voce ex α priv. et δράω, fugio, composita, et ex qua Ἀδράστεια quoque, sortitur nomen. Unde videre est nomen pro pugna et post pugnam inventum esse.

Cap. VII. *Gordium urbem.* Græci Γόρδιον habent; Stephanus, Γορδίειον; *Gordien* veteres omnes libri. A χορδή, chorda, χορδεύω,

implico, involvo, gallice, lier, entortiller : quod ad *jugum Gordiani plaustri* et ad *capita loramentorum intra nodos abscondita*, alludit. Hoc autem *jugum Gordii* idem est ac nodus Herculeus seu draconis, id est ecliptici intersectio sub *jugi* vel libræ signo.

Cap. X. *Cum infulis.* Regiæ dignitatis insignibus. Ita Pollio, in Gallienis duobus, c. 10 : *Odenatus rex obtinuit totius Orientis imperium, quod se fortibus factis dignum tantæ majestatis infulis declaravit. Infulæ* proprie quidem sacerdotibus, victimis rebusque sacris tribuuntur, quanquam alioquin ea vox generalius accipitur. Ut apud Spartianum, *in Adriano*, cap. 6 : *Infulis ornatus Pannoniæ*, hoc est titulo et insignibus præfecturæ Pannonicæ. *Vide* Pancirol. Not. Dign.

Abdolonymus. Veteres nostri mire variant, ut fit in nominibus propriis. Sic dedit nostra editio ex Ald. et mss. Diodorus, xvii, 46, *Ballonymum* vocat, non Sidonis, sed Tyri regem constitutum; de quo docte disserit ibidem Wesseling. Sed mihi luce clarius est, ex etymologia et historia, seu potius fabula mythica, hoc nomen male scriptum esse *Abdolonymus* et *Abdalonimus*, quasi ab α priv., βδόλος, flatus ventris, fœtor exstinctæ lucernæ, et ὄνυμα, nomen, originem duceret; persuasumque habeo omnino scribendum *Abdallomenus*, metathesi syllabæ *nym* vel *nim* in *men*, ab α augm., et part. verbi βδάλλω, traho, sugo, mulgeo : hic rex enim fabulosus operam oblocare *ad puteos exhauriendos*, hortosque irrigandos solitus erat, ait Justinus; et inde sortitus est nomen. Hæc fabula eadem est ac Cleanthis philosophi, qui, ut inopiam vinceret, accepta ab hortulano mercede, aquam, sicut veritatem, *e puteo* noctu *hauriebat. Vide* Diog. Laert., *in Cleanth.*

Cap. XII. *Flumen Euphratem.* Est fluvius Mesopotamiæ, quem Strabo scribit ex Niphate monte Armeniæ magnum, profundum et celerem nasci; influere autem in mare Rubrum, prius tamen Babyloniam per *medium* dividere, et Tigri conjunctum *Mesopotamiam* facere, a μέσος, medius, et ποταμός, fluvius. *Euphrates* autem ipse nomen accepit, sicut et *Phrataphernes*, xiii, 4, a græco εὐφραίνω, exhilaro, oblecto, εὐφραίνομαι, lætor, genio indulgeo, εὐφρασία, lætitia, suavitas; non immerito igitur ad ripas hujus fluminis Paradisum, seu lætitiæ et voluptatis hortum, statuerunt. Inde Ptolemæo dicitur quoque βασίλειος ποταμός, flumen regium, sicut et *regia Lympha* Diaspes, pro Hydaspes, Tibullo, ab ὕδος, aqua, et ἀσπίς, aspis, aquatilis serpens, scilicet flexuosus, ceu Paradisi serpens.

CAP. XV. *Thara. Dara* omnino scribendum est, ex Etymologico magno et analogia nominis *Darii*, qui in hoc vico Parthorum compedibus catenisque vinctus est. Infra *Dara* a Theodoto demum condita dicitur, quæ Plinio, VI, 18, et aliis, est *Dareium*, Δαρῆιον.

Regales deos. Θεοὺς βασιλείους, id est ambos Dioscuros, quos græce Anaces et Anactes, vel Reges vocabant; in quorum honorem celebritas erat apud Græcos, quæ τὰ ἀνάκεια dicebatur, et apud nos adhuc ea quæ dicitur *la fête des Rois*, id est magorum qui ab Oriente venerunt, duce stella, regem regum adoraturi; unde fit quod tres reges sanctos, et trinos deos, hodie computemus.

IN LIBRUM XII.

CAP. II. *Bruttios.* Bruttium, Græcis Βρεττία; et apud Athenæum, lib. V, apud Diodorum Siculum, in Eclogis, aliosque auctores, Βρεττανία dicitur. Dionysio Afro *Brentii* quoque appellantur. Diodorus, lib. XVI, ideo *Brettios* appellatos scribit, quod servi essent et fugitivi Lucanorum. Strabo, lib. XVI, peninsulam appellat Brutiorum agrum.

Pandosiam. Pandosia, Πανδοσία, Lucanorum urbs in Italia: OEnotbriorum quondam regum regiam fuisse scribit Strabo. *Pandæsi* per *æ* diphthongon in secunda habet Plutarchus, *de Fort. Rom.*, quasi a πανδαισία, lautum convivium, ejus urbis nomen oriretur; sed verisimilius est a πάνδοσις originem habere, eodem sensu ac Πάνδωρα, i. e. quæ omnis generis fruges profert. Situm ejus hodie ignotum esse putat Cl. V. D'Anville, qui tamen Bruttiis adscribit. *Pandosius* in Arcadia lacus erat, *Pandosia*que meretricis nomen, sicut et *Pandora*, feminæ vel potius deæ primigeniæ, id est lunæ a diis, seu XII sideribus zodiaci, donis ornatæ.

Brundisium. Sic veteres. Græci Βρεντήσιον: unde a poetis *Brenda* dictum, ex Festo, pro *Brenta*. *Brundusium* est lectio vulgata. A βρένθος, fastus, arrogantia, superbia, βρενθύομαι, fastuosus esse et arrogans, superbire; vel immediate a βρένδον, cervus, βρένθιον, caput cervi, apud Messapios, quorum *Brundisium* oppidum erat.

CAP. III. *Mardosque.* Quidam hoc loco legerunt *Medos*, quomodo et in Eusebio editum est, contra libros, ait Bongars.

Thalestris sive Minithya. Thalestris, a θαλέω, floreo, vireo, unde Θαλία, una e Gratiis et Musis, eadem est ac Romanis *Flora*, Græcis

Chloe, Χλόη, epith. Cereris, a χλόα, herba virens, vel *Chloris*, Χλωρίς, a χλωρίζω, vireo, vigeo; proindeque luna crescens; *Minithya* autem, aliis *Minithæa*, a μινύθω, minuo, decresco; luna decrescens. Hæc regina igitur fabulosa, sicut et *Amazon*, ab α priv. et μαζός, mamma, id est luna dichotoma. Sic *Minerva*, a *minuo urvum*.

Cap. V. *Drancas*. Scilicet *Drangas*, ut est in Ald., quum *Dranginem* vocet regionem Diodorus, xvii, 78, et xviii, 3. *Drangæ*, ex D'Anville, iidem sunt ac *Zarangæi*, quorum urbs primaria *Zarang* servat adhuc nomen; et revera *Drangæ* a *Zarangæi* contrahi potest. Iidem sunt etiam ac *Drangiani*, populi pariter ab Alexandro subacti, et quorum mentio est lib. xli, cap. 6, et apud Diodor., xvii. 78. *Vide* infra, cap. 9, *Ambros*.

Evergetas. Asserit Diodorus, xvii, 81, Cyrum *Arimaspos*, quod exercitum suum fame graviter affectum commeatibus juvissent, cum aliis muneribus affecisse, tum abrogato nomine pristino, *Evergetas* eos nuncupasse, hoc est *Beneficos*, seu persica lingua *Orosangas*: Οἱ πρότερον μὲν Ἀριμασποὶ, νῦν δὲ Εὐεργέται ὀνομαζόμενοι. Quod cognomentum, ait Bernecc., apud Persas iis tribui solitum esse, qui regem regnumve insigni aliquo beneficio demeruissent, et ne cujusquam meriti memoria intercideret, *Orosangarum* seu beneficorum nomina in regios commentarios relata fuisse, clarum est ex Estheræ libro, cap. 6, 2 et 3; Josepho, Antiq., ii, 6; Herodoto, iii, 140, et viii, 85; Xenoph., lib. viii *Cyroped.*; Æliano, Var., ii, 40. *Evergetæ* quidem nomen est vox græca εὐεργέται, benefici. D'Anville autem pro Ἀριμασποί legit *Ariaspæ*, et revera *Ariaspæ* huic sunt *Ariæ* populi, *Arimaspi* Scythiæ; imo, quum *Parymæ* non alibi occurrant, Bernecc. acute conjecit esse *Arimaspos*, ex quo facile, ait D. Lemaire, illud corrumpi potuit. Vox persica seu potius græco-persica Ὀροσάγγαι, *Orosangæ*, homines de rege bene meriti, mihi videtur composita ex ὠρέω, curo, custodio, ὤρα, cura, οὖρος, custos, inspector, et σάγη vel σάγμα, onus jumenti sarcinarii, unde voces ἄγγαροι, angarii, regum Persarum tabellarii, ἀγγαρεύω, publicam servitutem sustineo, proprie ad currendum et ferendas tabellas, sicut et παρασάγγας, parasanga, ex eadem radice et præpositione παρά.

Parapammenos. Ex Diodoro, xvii, 81, Ptolem., vi, 18, et aliis, cum Bongarsio et D'Anville, legendum arbitror *Paropamisadas*, id est habitantes juxta montem *Paropamisum*, eis a septentrione imminentem.

Adaspios. Qui sint non invenio, ait Bongars., quod vulgo legitur *Hydaspios,* nomen est ab *Hydaspe* Indiæ fluvio confictum. Nec placet, quod *Caspios* quidam ediderunt. Quid si *Arios* legamus? — Ego lectionem *Hydaspios* malim. *Vide* not., XI, 12.

CAP. VI. *Chorasmos et Dahas.* Arriano, lib. IV, Χωρασμένοι; Straboni, II, Χωρασμουσίνοι; Plinio, VI, 16, *Chorasmii,* a χωράσμιος, accola, confinis : ergo omnino legendum *Chorasmios* pro *Chorasmos,* sicut in Plinio. *Dahæ* Græcis sunt Δάαι, pro quo hic quidam *Sacæ* reposuerunt. Curtius, VII, 4, 6, Chorasmios, Dahas et Sacas conjungit, ut Solinus, cap. 51. *Dahæ* nomen sortiti sunt a δάη, pugna, δάϊος, hostilis, rapax, bellicus, bello captus.

CAP. VII. *Adorari se jubet.* Hieronymus in Ruffinum : *Qui adorant, solent deosculari manum, et capita submittere. Adorare* igitur ex *ad* et *os, oris,* formatum est, et nihil aliud est quam *ad os* ferre manum et eam osculari, sicut etiam nunc pueri rusticani apud nos. Persæ etiam corpora prosternere solebant in regibus suis adorandis, manibus post tergum reductis, modo captivorum, teste Luciano, *in Navigio. Vide* VI, 2.

Argyraspidas. Hoc est argenteis parmis insignes, vel argenteos clypeos gestantes; ex ἄργυρος, argentum, et ἀσπίς, clypeus. Horum meminere, præter alios, Curtius, IV, 13, 41, et Livius, XXXVII, 40, 7. Imp. Alexander Severus, Alexandrum Magnum, suum cognominem, imitandi, imo vincendi studio, quum *Argyraspidas,* tum etiam *Chrysoaspidas* instituit. *Vide* LAMPRID., in vita, c. 50. Livius, IX, 40, 2, de Samnitibus cum Romanis pugnam instruentibus, inquit : *Duo exercitus erant : scuta alterius auro, alterius argento cœlaverunt.*

Sacri montis. Qui *Meros* dicitur Curtio, VIII, 10, 20, ubi Bacchum enutritum fabulatur antiquitas. Plinius, VI, 21, *Merum montem Libero patri sacrum,* a *Nysa* vicina urbe distinguit; et revera Nysa sita erat sub radicibus montis *Meros* dicti, a μηρός, femur, quod Jovis femore Liber pater fuerit celatus, et inde Μηροῤῥαφής, femori insutus, cognominatus, unde *Merovæus,* primæ stirpis regum Francorum mythicus conditor, idem ac Dionysus; unde et Dionysius, Luteciæ primus episcopus, et in Monte Martyrum capite truncatus.

Ad saxum miræ asperitatis. Petra Ἄορνος seu Ἄορνις, ut habet Diodorus, XVII, 85, et Q. Curtius : ab α priv. et ὄρνις, avis, avibus carens, sicut *Avernus.* Inde dicta, quod præ altitudine ad eam aves evolare non possent, et sine dubio quod lacus Avernus ad

hanc petram quoque esset, quasi Alexander ad ultimas Orientis vel Indiæ oras perventus, ad inferos, sicut Bacchus Indicus, descensus fuisset. Inde ibi Nysa urbs condita, et exercitus Alexandri, ubi ad sacrum montem quo Bacchus enutritus erat, accessit, in sacros dei ululatus erupit, sicut agmen Bacchantium. *Vide* cap. 14.

Cap. VIII. *Bucephalen. Bucephalon* vocat Curtius, IX, 3, 37, ut et Aulu-G., V, 2; *Bucephalam* Plinius, VI, 20, et Diodorus, XVII, 95; *Bucephaliam* Plutarchus, *Alex.*, c. 107, qui addit Alexandrum et in memoriam canis sui *Peritæ*, cognominem urbem erexisse. *Bucephalus*, Græcis Βουκέφαλος, nomen nactus est a βοῦς, bos, et κεφαλή, caput, quod bovis caput referret; *Peritas* vero a πέρας,-ατος, finis, terminus, nempe victoriarum Alexandri. *Bucephale* Indiæ urbs erat, juxta Hydaspen fluvium, ubi ceciderat *Bucephalus*, in prœlio quo vicit Porum Alexander; eoque ipso in loco sepeliendum hunc equum bellatorem optimum curaverat. Ubi armatus erat ad prœlium, hic equus haud unquam inscendi sese ab alio nisi a rege passus est, et Alexandrum telis undique obrutum, vulneribus ipse perfossus et moribundus, e mediis hostibus retulit, atque ubi eum extra tela extulit, illico concidit, et jam superstitis securus, expiravit. Erat et Atticæ portus *Bucephalas*, in sinu laconico. *Vide* Plin., IV, 5. Sic, caput bubalum et equinum repertum est in primis Carthaginis fundamentis, cujus urbis nomen a κάρ, caput, et ταγός, dux, τάγη, imperium, principatus, ταγεύω, impero, oritur. Et revera caput equi ibi inventum, bellicosum potentemque populum futurum significabat, si Justino fides sit adhibenda. *Vide* lib. XVIII, cap. 5. Sed hæ fabulæ sunt mythicæ, sicut bos et asinus, vel minor equus, in præsepi, symbolaque, nempe equus capite taurino, caputque equinum et bubalum, equi cœlestis solstitialis qui erat tunc primaria domus vel urbs zodiaci; canis vero *Peritas*, Sirii canis vel caniculæ, sideris alterius solstitialis, equo fere oppositi.

Adrestas. Habitabant juxta *Hydraotem* fluvium, ex quo forsan eorum nomen manat et corruptum fuit, sicut *Gangaridum* a *Gange* fluvio.

Gangaridas. Græci Γανδάριδας appellant, Strabo, Diodorus, Plutarchus, qui et alibi Γανδρίδας vocat. Herodoto Γανδάριοι dicuntur, et cum Sogdiis, Parthis, Chorasmiis, junguntur sub imperio persico. Circa ostia Gangis eos ponit Ptolemæus : a Gange igitur habent nomen, sicut et Gandra, pro *Gangara* forsan, urbs

illorum, legendumque apud Diod., XVII, 93, *Gangaridas* pro *Gandaridas*.

Cap. IX. *Hiacensanas Sileosque.* Legitur et *Gesonas Azybosque.* Quidam mss. *Agesinas Syrosque.* Forte *Acesinas Sibosque*, ut illi sint fluvii *Acesinis* accolæ : hi sint, quos *Sobos* vocat Curtius, IX, 4, 1, Strabo, XVI, et Stephanus; Arrianus, *in Indicis*, *Sibas;* Diodorus, XVII, 96, mendose Ἴβους.

Ambros et Sygambros. Diodorus, XVII, 103, male *Ambritas*, perperam *Abritas*. Omnino legendum *Gambros* et *Sygambros*. *Gambros*, a græco γαμβρός, gener, socer, γαμβρεύω, connubio jungo; *Sygambros* aut *Syngambros*, a σύγγαμβροι, mariti duarum uxorum. Et re vera, milites Alexandri cum his populis victis se connubiis sociaverunt. *Vide* cap. 4, 11 et 12. Ex iisdem vocibus græcis, in Gallia et in Germania, *Ambrones* et *Sicambri*, vel rectius *Sygambri*, sua nomina acceperunt. *Mandros* et *Subagras* habet Orosius mss. Fabricius optime emendavit *Mallos* et *Oxydracas*, ut hoc loco quidam ediderunt. Plinius, XII, 6, *Sydracas;* Curtius, IX, *Sudracus*, mendose vocant expeditionum Alexandri terminum. *Mallos* et *Oxydracas* in hac historia memorant et Arrianus, sub initium lib. VI, et Curtius, IX, 4, 24. Et quidem urbem illam Alexandro pene fatalem, *Mallorum* fuisse, præter eosdem confirmat quoque Plutarchus, *in vita Alexandri*, c. 110. *Oxydracæ* ab ὀξυδερκής, acumine visus vel acie oculorum præditus; sicut *Drancæ*, c. 5 et 9, populus Caucasius ab Alexandro subactus, forsan a δράκεα vel δράκος, oculi, visus, δέρκω, cerno, video acute; sicut *Lyncestæ* vel *Lyncistæ*, XI, 2 et 7, et XII, 14, a λύγξ, λυγκός, lynx, Λυγκεύς, Lynceus, uterque acutum cernens, nomen sortiti sunt. Pro *Sydracas, Sudracas* et *Subagras*, igitur ubique reponendum *Oxydracas;* et pro *Ambritas* vel *Abritas*, in Diodoro, *Gambritas*.

Cap. XIII. *Medius Thessalus.* Juxta Bongarsium et Paulum Leopardum Emendation., XVII, 10, *Medicus Thessalus*, in omnibus libris etiam scriptis, mendum est, legendumque *Medius*, quod ex Junt. dedit D. Lemaire, et Ald. voluit dare in *Midius*. Et re vera Diodorus, XVII, 117, Arrianus, l. VII, et Plutarchus, *Alex.*, c. 127, habent Μήδιος ὁ Θετταλός. Sed hoc nomen a *Medus*, *Medeæ* filius, *Medorum* conditor, sicut *Thessalus*, id est *Jason :* Ἰάσων, ab ἰάομαι, medeor, sano (*V.* XLII, 3), originem ducit; unde et *Medusa* a Perseo capite truncata, et a sanguine cujus natus est Pegasus equus; unde et Μῆδοι, Medi, Μηδία, *Media*, Μηδεία,

Medea, veneficiis infamis, eadem quæ *Jaso*, Ἰασώ, dea sanationis, Æsculapii filia, et *Meditrina*, medicinæ dea, et Μηδικός, *Medicus*, Medorum proprius, *medicus*que latine (ἰατήρ, græce), quod *Media* medicinales plantas gignat; proindeque in *Medicus* vel *Medius* potuit efformari. *Medius* enim Thessalus, *Medicus*que Philippus, a quibus pariter poculum accepit Alexander, Philippusque pincerna, qui potionem regi ministrat, sunt una eademque fabula; sicut et venenum cujus tanta vis erat, ut nisi in *ungula equi* contineri potuerit, quodque prægustatum fuit a Philippo, cujus nomen græcum *Delectans equis*, sicut apud nos *le Follet*, sonat. Media et Thessalia equis et herbis veneficis pariter apud veteres celebratæ erant, et exstabat herba quæ, juxta Marcellum Empiricum, gallice *calliomarchus*, latine EQUI UNGULA, dicta erat.

CAP. XIV. *Ungula equi*. Sic et Pausanias, in *Arcadicis*. Plutarchus autem, *Alex.*, c. 129, et Ælianus, *Hist. Anim.*, X, 40, *ungulam asininam;* Arrianus, lib. VII; Plinius, fine libri XXX, et Vitruvius, VIII, 3, *mulinam*, Curtius, X, 10, 25, *jumenti ungulam* habent, quod ad idem recurrit. *Equus* enim, *asinus* et *mulus* sunt unum idemque symbolum, videlicet sideris *le grand et le petit cheval* gallice dicti, propeque amphoram siti, et oppositi duabus stellis signi cancri, quas ὄνοι seu *duo asini* vocabant. Inde ferunt hoc venenum in *equi ungula* contentum, *stygos*que *hydor* appellatum, gelidissimam aquam fuisse, ex Nonacridis petra sudantem. *Vide* Plutarchum et Curtium, qui hujus veneni fontem appellat *stygos hydor*, seu *Stygis aqua*. Nonacris autem erat mons Arcadiæ Stygem fontem ad radicem habens, cujus aqua ob frigus immoderatum nullo neque aureo, neque argenteo vase, neque æneo, neque ferreo contineri poterat, neque alia ulla re, quam *ungula mulina*. Imo observandum est quatuor metalla esse quatuor anni tempora, nempe aurum hyemis, argentum veris, æs æstatis, ferrum autumni; Stygemque fontem esse eumdem ac Hippocrenem, et amphoram seu Aquarii fluvium, le fleuve du *verse-eau*, prope aquilam et Gany*medem*, qui pocula Jovi ministrabat, olim inter quatuor metalla vel signa ascendentia et descendentia medium, et solstitialem; ideoque frigidissimum seu torpescentem dictum. Hæc igitur non sunt veterum mendacia, sed fabulæ mythicæ seu allegoriæ Bacchi Indici, quæ, longe post, pro historia Alexandri Magni habitæ sunt. *Vide* c. 7, et l. 1, c. 10.

IN LIBRUM XIII.

Cap. IV. *Lustrationem castrorum.* Lustrabant milites cane discisso, et ab utraque parte projecto, ut referunt Curt., x, 9, 12, et Liv., xl, 6 : « Macedonum reges, ait Curtius, ita lustrare soliti erant milites, ut discissæ canis viscera ultimo in campo, in quem deduceretur exercitus, ab utraque abjicerentur parte : intra id spatium armati omnes starent, hinc equites, illinc phalanx. » « *Forte lustrandi,* inquit Livius, *exercitus venit tempus, cujus solemne est tale. Caput mediæ canis præcisæ et prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad lævam viæ ponitur. Inter hanc divisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. Præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum. Deinde rex ipse cum liberis sequitur. Proxima est regia cohors, custodesque corporis. Postremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit.* Lustrabant, id est expiabant, purgabant, facibus, sulphure, bitumine, aqua atque igni, ubi addixissent aves, exercitus, et classes copiasque navales, et urbes, et agros, et oves, et pastores, et pagos, et rogos, et *arva*, ambiendo, circumeundo, unde *Ambarvalia.*

Paropamisios. Legendum : *Paropamisios*, *et fines Caucasi montis, Oxyarches accepit*, ex Arriano et Dexippo apud Photium, vel *Axiarches*, pro *Oxyarches*, ex edd. antiq.: *Oxyarches* ab ὀξύς, velox, et ἀρχός, princeps ; *Axiarches* vero ab ἄξιός, dignus : non autem *Parapemmenos fines Caucasi montis, Extarches accepit.* Sic supra, xii, 5, *Parapammenos* scriptum est pro *Paropamisios.*

Aracossi. Aut potius *Arachosii*, ex Ortelio et D'Anville, suffragante Diodoro, xvii, 81, et xviii, 3, quod ex Ald. et Junt. recepit Gronovius nepos. *Arachosii* et *Arachosia* ab ἀρά, diræ, execratio, vel ἀραῖα, diris devota, maledicta, et χῶσις vel χόος aut χοῦς, agger, moles aggesta, tumulus vel ara ex terra aggesta, gallice *tombelle ;* unde et *Arachos*, cognomen Alexandriæ Arachosiæ.

Gedrosi. Vel *Cedrosi;* Κηδρωσία enim et Γεδρωσία apud Diodorum legitur, ut *Cnidus* et *Gnidus*, a κέδρωσις, vitis alba, bryonia, κεδρόω, cedrino oleo inungo, vel rectius a γῆ, terra, et δρόσος, ros, δροσίζω, irroro, rore perfundo. *Gedrosi* igitur malim ex etymologia.

Archon. Diodorus, XVIII, 3, Ἄρχων. In edit. Thysiana legitur *Archos* : utrumque græce nomen est proprium dignitatisque. Etymon igitur orthographiam in medio relinquit.

Præfecturas. Persice, vel potius Græco-persice, *satrapias*, sicut Latinis præfectus, Persicis dicitur Σατραπής, a græco ζα-, in comp. valde, et δράω, famulor, ministro, fugio, unde et *Drapes*, nomen Senonum principis apud Gallos, δραστήρ, minister, famulus, et δραπετης, servus fugitivus. *Satrapes* igitur minister seu famulus Regis regum, significat gallice *le bon valet.* Sic et apud Indos Μαμάτραι, forsan contracte pro μαμμομάτραι, a græco μάμμος, servus, famulus, et μάτηρ, mater, *Servi Matris Deum;* sicut Baptæ servi deæ τῆς Κοτύτους, et Galli Cybelis, qui eunuchi erant. Hinc quoque Μαμμοθλαδίαι, ab eadem voce μάμμος, et θλαδίας vel θλασίας, eunuchus cui testes contusi sunt, a θλάω, frango, elido, sicut θλιβίας, spado, cui testes elisi, a θλίβω, premo. In Digest. *Thlasiæ* dicuntur ii quibus exsecti sunt testes; *Thlibiæ,* quibus attriti sunt. Ministri igitur regum Orientis erant servi et eunuchi.

Cap. V. *Mercatu Olympiaco.* Id est ludis Olympiacis, vel certamine Olympico, ut XII, 16. Sic enim etiam Pythagoras apud Ciceronem, *Tuscul.*, V, 3, nuncupat : « *Mercatum* eum, qui habetur maximo ludorum apparatu, totius Græciæ celebritate : nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam et nobilitatem coronæ petunt, alii emendi aut vendendi quæstu aut lucro ducuntur. »

Cap. VII. *Battos.* Mss. *Bactos* male pro *Battos :* nam et Græcis auctoribus Cyrenarum iste conditor Βάττος dicitur. Ovidius, *in Ibin*, *Blæsum* interpretatur :

> Conditor ut tarde *Blæsus* cognomine Cyrrhæ.

Voces βατταρίζω, balbutio, Βαττολογία, inanis eorumdem repetitio, a βάττος derivatæ, hanc interpretationem corroborant.

Cyrenem. Nomen urbis non ab oraculo, sed a monte *Cyra*, aut a fabula ipsa originem habuit. *Cyra* autem a Κύρη, Ceres, pro κυρίη, domina, vel ut urbs *Cirrha*, a κιῤῥός, fulvus, gilvus, flammeus. Unde forsan *Cirrhus* pro *Cirnus* vel *Grinus* reponendum.

IN LIBRUM XV.

Cap. II. *Abderitas.* Pro *Abderitas*, qui erant Thraciæ populus, Freinshemius correxit *Autariatas* Illyrici, ex Diodoro, XX, 19, et Athen., VIII, 2, quorum sedem in Dardaniæ et Pæoniæ fini-

bus fuisse dicit Strabo, lib. XVII; et quum duo codices exhibeant *Audariates*, illud Gronovius nepos recepit. Mihi autem videtur *Abderitas* reponendum.

Ranarum muriumque. Sic Plinius, lib. VIII, c. 29, ab ranis civitatem in Gallia pulsam memorat, si modo locus mendo caret; et lib. VIII, cap. 57, ex insula Gyaro fugatos a muribus incolas, ex Theophrasto refert. *Vide* eumdem, *de Muribus*, lib. X, c. 65. Econtra mus æneus Luteciæ, teste Gregorio Tur., hujus urbis amuletum erat contra incendium.

IN LIBRUM XVI.

Cap. V. *Jovis se filium.... aurea aquila.... Ceraunon.* Clearchus, qui Jovis se filium dicit, cui eunti per publicum, aurea aquila, velut argumentum generis, præferebatur, et qui filium suum *Ceraunon*, id est græce *fulmen*, vocat, sibi admodum constabat: aquila enim erat ales armiger Jovis et ejus fulminis minister, et Jupiter ipse κεραυνός vel κεραύνιος, fulminans, cognominabatur. Se præbebat igitur regem vel deum vere tragicum.

IN LIBRUM XVII.

Cap. III. *Lanassam.* Sacerdotem. Sic vett. et Plutarchus, *in Pyrrho*, cap. I. Contracte ab ἄνασσα, regina, ἀνάσσω, impero, regno, et λα-, particula quæ auget significationem in compositione.

Beroæ. Vel rectius *Berœa*, casu recto, græce Βέῤῥοια, ab εὔροια, affluentia, εὐροέω vel εὐῤῥοέω, bene fluo. Sic *Rhea*, ῥέη vel Ῥεία a ῥέω, fluo. Sic βισκός pro ἰξός, viscum.

IN LIBRUM XVIII.

Cap. I. *Congrederetur.* Ex Plutarcho, *in Pyrrho*, cap. 34, pugna commissa est *medio campo inter Pandosiam urbem et Heracleam.* Heraclea autem, auctore Plinio, III, 11, inter Sirim est et Acirin, fluvios Lucaniæ.

Inusitata ante elephantorum forma. Plinius, VIII, 6, scribit Italiam non visos hactenus elephantos *boves lucas* appellasse, quippe in Lucanis primum visos. Adde Varronem, *de Ling. lat*, lib. VI; Florum, I, 18; Solinum, cap. 25; Frontinum, *Stratag.*,

II, 4. Gronovius avus, probantibus Grævio et Fabro, mavult *invisitata*, Romanis nondum visa.

Nec hostibus incruenta victoria fuit. XIII M. ferunt, auctore Plutarcho, cæsos ex Epirotis.

CAP. II. *Statuis regis imposuerunt.* Narrat Athenæus, lib. X, 10; Ælianus Var., II, 41, et Laertius, *in Xen.* Haud multum dissimile factum Xenocratis philosophi, qui muneri sibi datam a Dionysio rege coronam auream, domum a cœna rediens, Mercurio, qui stabat ante regias ædes, injecit.

Regum urbem sibi visam. Plutarchus, *in Pyrrho*, c. 42, de senatu tantum : *eum multorum regum visum esse concilium*, βασιλέων πολλῶν συνέδριον; Florus, I, 18 : *urbem templum sibi visam, senatum regum esse.*

CAP. III. *Assyrium stagnum. Lacum* intelligit *Gennesareticum*, de quo Strabo, lib XVI. *Assyrium* pro *Syrium*, quod veteres consueverunt.

Piscem Phœnices sidon vocant. Idem asserit Philo Bibliensis. Unde *Sidon*, Græcis Σιδών, corrupte ortum foret a græco ἰχθύς, piscis, ἰχθυάω, piscari, ἰχθυόεν, piscosum; sed melius a σίδη, malus punica et fructus, ut *Sida* Bœotiæ oppidum, aut contractum a σιδόεν, puniceum (malum). In nummis Sidonis, super prora navis, Astarte, cum epigraphe ΣΙΔΩΝΟΣ ΘΕΑΣ (*Sidonis deæ*), exhibetur dextra acrostolium tenens, sinistra hastam in tridentem piscatorum desinentem; in quibusdam delphinus subternatans conspicitur. *Vide* D. MIONNET, *Descr. des méd.*, V, 64, 94, 384 et passim. Sidon igitur piscis, urbs, et dea, eadem erat ac *Derceto*, a θήρ, fera, et κῆτος, cetus, quæ humana facie, reliquo corpore piscis, apud Joppen colebatur; eadem quæ Andromeda saxo alligata, ibidem ceto marino exposita, et postea in piscibus inter astra collocata; eadem quæ *Atargata* vel *Atergatis*, a græco ἀθάρα vel ἀθήρα, ador, ἀθήρ, arista, unde *Athara*, *Athor*, vel *Athyr*, Venus, seu potius Ceres, et a γῆθος, gaudium, lætitia, dorice in comp. -γαθής, γαθέω vel γηθέω, gaudeo, lætor, Arista lætitiæ, seu Virgo spicifera piscibus opposita. Hæc dea erat Ascalonitarum; Plinius prodigiosam vocat, quod simulacrum ejus superiore parte mulierem, reliqua piscem referat. Hinc a piscium esu vicini populi religiosissime abstinebant. Sic Latopoli Minerva παρθένος seu virgo, piscisque *Latos* colebantur, Latopolisque ab hujus cultu nomen accepit.

Crucibus. Quippe proprio servorum supplicio. PLAUT., *in Mi-*

lite, II, 4, 19; TACITUS, *Hist.*, II, 72, et IV, 11; CAPITOLINUS, *in Macrino*, cap. 12.

CAP. IV. *Uticam. Utica*, Græcis *Ithyca* vel *Ityca*, pro Εὐτύχη, Bona Fortuna, quæ Romæ in Càpitolio culta fuit, dum Mala econtra in Esquiliis coleretur : de hac Cicero, de illa Plinius meminere : hæc græce Κακὴ Τύχη vel Φαύλη Τύχη; illa Εὐτύχη, vel quod magis erat in usu, Ἀγαθὴ Τύχη, ut in Cebetis tabula videtur. Hæc et *prospera* dicta, et *secunda*, et *læta*, ut illa *tristis*, *sinistra* et *læva*. Ἀγαθῆς Τύχης statua Athenis fuit apud Prytaneum, quam adolescens deperibat adeo, ut eo demum vesaniæ pervenerit, ut sibi ipsi manum consciverit. Gyraldus vidit antiquam Bonæ Fortunæ imaginem cum hac inscriptione : ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ. Ergo *Utica* pro *Eutycha*. Stephanus Uticam scribit Tyriorum coloniam fuisse, quod et Justinus affirmat. Quum et opibus et multitudine Tyrii abundarent, missa in Africam juventute, Uticam condidere. Itaque de antiquitate gloriabatur non parum, quin et eo nomine Carthagini præferebatur. Silius Ital., lib. III :

> Proxima Sidoniis *Utica* est effusa maniplis,
> Prisca situ, veterisque ante arces condita Byrsæ.

Sexaginta autem stadiis a Carthagine distabat, ut testatur Appianus, nempe versus occasum. Hodie *Satcor*, ex Cl. D'Anville, vocatur.

Rex Tyro. Id est Tyri, ut XX, III, *Corintho*. In mss. legebatur *rex Multo Tyro*, et Joannes Gerundensis episcopus, in *Paral. Hist. Hispanicæ*, citat : *interim rex Mucto Tyro decedit*. Putat Vossius scribendum *rex Mutgo Tyro*. Mutgo appellatur hic pater Pygmalionis, quem Josephus *Mutgonum*, alii *Matgenum* vocant. Μέττην is est Theophilo, lib. III ad Autolycum; aliis *Mettinus*, *Mutines* : *Methres* vero est Servio.

Pygmalione. Pygmalion, a πυγή, clunes, et μαλός, villosus, μαλλός, vellus, idem est ac Hercules Μελάμπυγος, cui sunt nigræ nates.

Elissa. Virgilio est *Dido*. « Dido, inquit Servius, vero nomine *Elissa* antea dicta est; sed post interitum a Pœnis *Dido* appellata fuit, id est *Virago*, punica lingua. » Nomen ejus adhuc Græcum est, originemque habet ab ἀλύω, erro, fugio, ἄλυσις aut ἄλυς, erratio, ἄλη, error, ἀλεύω vel ἀλέω, vito, fugio, ἄλημι, erro, vagor, quod est Errabunda, sicut *Agar*, Peregrina, hebraice. *Dido* vero, quæ primis nuptiis tædisque infelicibus Sichæo, Herculis sacer-

doti, juncta fuit, et mortem super rogo sibi conscivit, nomen suum nacta est a δαΐς, δαΐδος, tæda, δαίω, uro, ardeo; eadem est igitur ac Ceres Δᾳδοῦχος, seu tædifera.

Acerbæ. Qui et *Sichæus* Virgilio, IV, 20:

> Huic conjux *Sichæus* erat, ditissimus agri
> Phœnicum.

Servio, hujus commentatori, *Sicharbas*, unde illud nomen ex *Sichæus* et *Acerbas* mihi videtur esse compositum et contractum. *Sichæus* oriri potest a σιός, dorice pro θεός, deus, et χαιός, bonus, i. e. Ἀγαθὸς δαίμων, bonus genius; vel a χεῖος, prodigus, aut potius γαῖος (unde *Caius*), terrestris, hoc est χθόνιος θεός; proindeque idem ac Dis vel Pluto aut Plutus; *Acerbas* autem metathesi, vel ab ἄκρηβης, valde juvenis, aut rectius, ob opes quas congesserat, ab ἀκριβής, parcus, ἀκρίβεια, parcimonia, ἀκριβάζω, diligenter indago.

Generum. Id est sororis maritum, ut ex Sophoclis Œdipo tyranno, et C. Nepotis Pausania, notavit Cujacius, obs. 6, 17. Gener, ait, aliquando vir sororis dicitur. Ita Pygmalio Sichæi gener vocatur, cui nupserat Sichæi soror Elisa. Immerito igitur Corradus locum corruptum putat.

Cap. V. *Byrsæ. Byrsam* ait Strabo, lib. XVII, arcem fuisse in media urbe Carthagine, loco edito, in cujus vertice templum Æsculapii fuerit, quod Asdrubalis uxor, urbe capta, secum concremarit. Hujus arcis nomen est vox græca βύρσα, corium, pellis, tergus, unde Latinis *bursa*, crumena; ita dicta est igitur, quod sub signo tauri condita sit, et ob bursam Mercurii, quem Pœni colebant, et qui Bacchi, Tauri dicti, pater nutritius habebatur.

Carthago. Vide not. *Bucephalen*, lib. XII, cap. 8.

Cap. VI. *Maxitanorum.* Vett. quidam *Muxitanorum*, sed male, vulgo *Mauritanorum*. Eustathius (*in Dionys.*) Hiarbam regem facit *Mazicum*. Apud Stephanum, *de Urbibus : Mazyes sunt Libyæ Nomades. Sunt autem et alii Maxyes, et alii Machmes. Mazyzes*, rectius *Mazyces*, Libycos populos, habet etiam Amm. Marcellinus, lib. XXIX, cap. 25 et 27, et *fundus Mazucanus*, auctore Cl. D'Anville, exstat adhuc in *Mazuna*. Legendum igitur *Mazycanorum*, a *Mazycum*, *Mazyes* et *Mazucanus*. Nihil autem mutandum; *Maxitanorum* enim a *Maxyes* derivari potest, itemque a *Mazyes*.

Homines ut victimas. Quod jam omissum, mox ab illis recep-

tum fuisse, apparet ex eo, quod Gelo, Syracusanorum tyrannus, Xerxis tempore, et hanc fœderis conditionem his fecisse dicitur, ne homines immolarent. Atque longo tempore post, A. V. 444, gravi clade ab Agathocle affecti, quingentos pueros immolasse dicuntur Diodoro, XX, 14. Quo ritu Pœni liberos immolarint, refert Plutarchus, in libro *de Superst.*, c. 21. Rationem sed frivolam habet Varro, lib. XVI *Divinarum rerum,* citante Augustino, *de Civ. Dei*, VII, 19 : *Ideo a quibusdam pueri Saturno soliti sunt immolari, sicut a Pœnis, et a quibusdam etiam majores, sicut a Gallis; quia,* ait, *omnium seminum optimum est genus humanum.* Pueri enim Saturno immolabantur, quippe qui fingeretur liberos suos masculos, ubi primum nati essent, devorare, vel potius Soli, cùm signa ascendentia transiret, et radiis suis igneis incenderet. Præter Carthaginienses, hoc immanitatis diræ sacrificium Dionysius Halicarn., I, 38, Gallos etiam aliasque gentes occidentales sua etiamnum ætate, sub Augusti principatu tenuisse scribit, consentiente Cæsare, *Gall.*, VI, 16, et Plinio, XXX, 1, fine, et Tacito, *Germ.*, c. 9, et Curtio, IV, 8, et Silio Italico, lib. IV, v. 767.

Pacem deorum. Proprie verbum est pontificale, ut recte ait Berneccerus. Ita Livius, VII, 2 : *Pacis deum exposcendæ causa, lectisternium fuit.* Plautus, *Amphit.*, V, 1, 75 :

Ut Jovis supremi, multis hostiis, pacem expetam.

Silius Ital., lib. XV, v. 439 :

Gramineas pacem superum poscebat ad aras.

CAP. VII. *Maleum.* In aliis codicibus erat *Macheum. Mezeum* Orosius, IV, 6, habet, qui Trogum sequutus esse videtur, factumque ipsum accidisse refert Cyri temporibus. Malim autem *Maleum : Maleus* enim, Plinio, II, 73, in Indiæ gente Oretum mons est; *Maleos*, Ptolem., ex Hebudibus insulis una, *Maliea,* Straboni, l. XIII, urbs Thessaliæ, a qua populi *Maliees,* et mare vicinum *Malienum* dicitur, denique *Malieus*, Μαλιεύς, Stephano, urbs; et hinc sinus *Maliacus,* gentile *Malieus* et *Maleates*, quod a *Malea*, promontorio Laconiæ, derivatur. *Mezeus* vero nomen tantum apud Orosium reperitur. Vane igitur *Malcum* sive *Malchum* conjecit Is. Vossius, cui hoc nomen est Phœnicium vel rectius Hebraicum (Phœnicia enim lingua omnino ignota est) *melech* aut *malch*, rex. Nihil enim apud auctores Græcos Romanosque Phœnicium nec Hebraicum; sed omnia Græca aut Romana. Si id

nominis est regi Nabathæorum apud Hirtium, a græco μαλακός, mollis, effeminatus, contractum est. Itaque *Malei* ducis nomen mihi videtur idem ac *Melii* Herculis, ortumque a μήλειος vel μήλιος, ad oves seu potius ad poma pertinens; μῆλον enim, dorice μᾶλον, malum, pomum, ovis, unde Μηλοφόροι, regii apud Persas satellites, quod aurea mala hastis præfixa gestarent. Hujus cognomenti Herculis variæ feruntur opiniones : quidam a pomis existimant, alii ab ovibus, quum μῆλον utrumque significet. Apud Thebanos et Bœotios, μῆλον, ὁ Μήλιος Ἡρακλῆς, *malum Herculis* et *Melius Hercules*, adagium factum est; et Hercules Μήλων dicitur apud Hesychium, i. e. *Pomarius. V.* Gyr., *Hist. deor.*, 328. Ego vero illud cognomen intelligo de Hercule *Pomario*, id est qui *poma* aurea in Hesperidum hortis, interempto prius dracone pervigili, qui ea custodiebat, sustulerit, et ad vitricum Eurystheum retulerit. *Maleus* dux ergo idem est atque Hercules Tyrius et Punicus; idem ac *Milo* (a Μήλων) Crotoniates, cui *malum* tenenti digitis nemo poterat extorquere; idem qui Adamus in Paradiso cum serpente.

Decimas Herculis. Carthaginienses, quod ex Tyro in coloniam essent deducti, decimam omnium, quæ in proventuum rationem cadebant, Herculi, coloniæ suæ patrono, Tyrum transmittere solitos scribit Diodorus, xx, 14. Bernecc.

Altissimam crucem. Ut solebat in noxio aliquo insigni. Sicut Pœni factitasse dicti sunt mythice in Regulo, apud Sil. Italicum :

. . . . . . Vidi cum robore pendens
Italiam cruce sublimis spectaret ab alta.

Quo pertinet irrisio Galbæ, qui cuidam *imploranti leges, et civem Romanum se testificanti, quasi solatio et honore aliquo pœnam levaturus, multo præter cæteras altiorem statui crucem jussit.* Sueton., *Galb.*, c. 9. Sed crux *Reguli* eadem est ac *regis* Judæorum.

IN LIBRUM XIX.

Cap. I. *Mago.* Se ipsum is Mago interfecerat ob rem male gestam contra Syracusanos : ob quam rem in crucem sublatum est corpus mortui a Carthaginiensibus. Plut., in vita *Timol. Mago,* a μαγεύω, magus sum, artem magicam exerceo.

Dictaturæ. Dictator fuit *Suffes,* ut ita, xxii, 7, *Rex,* id est Consul urbanus, explicante Polybio et Livio. Et apud Gellium,

x, 24, ex Catonis Originibus, Annibal Carthaginiensium in Italia dux dicitur *Dictator.* Simili ratione, Curtius, v, 2, et noster, supra, II, 2, *Prætorium* nominant, et infra, XXXI, 2, *Consulem.*

Triumphi quatuor. More Romanorum, vel potius Pœnorum Servius enim, ad illum versum 37, *Æneid.*, IV:

Ductoresque alii quos Africa terra triumphis
Dives alit. . . . . .

« Quidam, inquit, dicunt Afros nunquam triumphasse : Plinius autem, *Hist. Nat.*, II, et Pomp. Trogus Afros dicunt pompam triumphi primos invenisse, quam sibi Romani postea vindicaverunt. Livio autem Andronicus refert eos sæpius de Romanis triumphasse, suasque porticus Romanis spoliis adornasse. »

Cap. II. *Himilcone.* Vel rectius *Imilcone :* Diodoro enim, XIV, 51, Ἰμίλκων, hocque nomen oritur ab α augm. et μειλίχιος vel μείλιχος, Milichius, mellifluus, quod est Jovis epithetum.

Hannone. Forsan pro *Annone*, ab α et part. verbi νοέω, cogito, intelligo, mente præditus sum, sicut dii Λόγος, verbum, ratio, Νοῦς, mens, et Ἄλογος, rationis expers, rationem nullam habens, prout α est priv. aut augm. *Gisco* vero vel *Giscon*, ab ἰσχύω, valeo, sum validus, robustus, potens, ἰσχύς, robur, ut γαῖα et αἶα, terra, γίννος et ἰννός, pullus ex equa et asino, aut ex equo et asina, etc.

Annibal. Græcis Ἀννίβας, ab α augm. et νήφω, prudens sum, vigilo, vel ex ἄνηβος, impubes, ἀνηβάω, juvenesco. Amilcari enim patri sacra facienti Annibal puer ad aram stabat ceu Camillus, et hunc in modum in corneola Ursini reperta prope lacum Trasimenum, exhibetur. *Vide* meam notam in Annibalem C. Nepotis, c. 2.

Sappho. Sapphonem alii auctores non norunt. In mss. erat *Sapho.* Is. Vossius, cui hoc nomen Punicum est, conjecit corruptum esse, corrigitque *Psapho.* Mihi græcum est, oriturque a σαφέω, manifesto, declaro, σαφής, manifestus, vel econtra a ψέφος, tenebræ, tenebricosus, ψέφω, molestiam affero seu patior, aut a ψηφάω, calculos subduco, ratiocinor, ψῆφος, lapillus, calculus. Hoc nomen in Africa pervulgatum erat. *Psapho* enim vir quidam erat in Libya, qui divinitatis opinionem affectans, quamplurimas aves cepit vocales, et humani sermonis dociles, quas docuit sonare hæc verba : μέγας θεὸς Ψάφων, id est, *magnus deus Psaphon :* atque ita doctas emisit in montes. At illæ quæ didicerant canebant, ac reliquas jam aves sonare docebant. Porro Libyes, quum ignorarent

commentum, credentes id divinitus accidere, Psaphoni rem divinam facere instituerunt, ipsumque in deorum numerum retulerunt. Unde proverbium *Psaphonis aves*. Hæc igitur vocabula immerito Punica censent Is. Vossius, et Alderetus Cordubensis, libro Hispanico quem *de Antiquitatibus Hispanicis* edidit.

Ex numero senatorum judices. « Nunquam penes judices illos, ait Cl. Lemaire, fuit summa imperii, ut penes judices Hebræorum; sed semper penes *Suffetes* et senatum, quamvis *Suffetes* significet *Judices*. Apud Carthaginienses tamen sic proprie dicebantur summi magistratus, qui Romæ consules erant; ii cum senatu rempublicam regebant. Ab his distinctus erat *judicum* ordo hic institutus, licet *Suffetes* etiam dicerentur, ut ex Livio constat. » Ita ille. Revera nihil clarius est ex etymo, *Suffetes* esse Carthagine, quod Romæ consules erant. *Suffetes* enim est vox græca συμφήτης, qui idem sentit ac alter; *Consules* vero, *consiliare*, a *cum* et *salire*, qui simul *saliunt*. Sed *vide* notam in cap. 7 *Annibalis* C. Nepotis.

IN LIBRUM XX.

Cap. I. *Græcos.* Magnæ Græciæ incolas. Hi dicti non *Itali*, quomodo prisci et germani Italiæ populi, sed *Italiotæ*, quod essent e Græcia in Italiam adventitii : sicut *Siciliotas* et *Phthiotas* a Siculis et Phthiis discriminabant.

Venetos. Venetos a devictis Trojanis ortos esse (et quæ non gens originem inde mentitur?), captaque Troja, devenisse in Italiam, duce Antenore, auctores plerique cum nostro tradunt : ut Cato apud Plinium, III, 19; Livius, I, 1; Virgilius, *Georg.*, I, 246; Silius Italicus, VIII, 604, etc. Strabo tamen, lib. IV, eosdem ab *Henetis*, Galliæ populis, descendisse verisimilius putat. *Heneti* Paphlagoniæ populi erant, qui, Trojanis permixti, omnes uno nomine appellati sunt, ex Livio. Inde Homerus sylvestres mulos educi scribit; inde dicuntur et equæ *Henetides*. *Veneti* igitur Italiæ ab *Henetis*, Paphlagoniæ populis et Trojanis, oriundi sunt. Pulsis Euganeis, qui inter Alpes et mare incolebant, oppidum condiderunt, quod de nomine relictæ patriæ appellaverunt Trojam. Horum regio *Venetia* dicebatur, Adriatico mari proxima et a Padi fluminis ostiis post Istriam usque protensa. Hinc Lucanus, lib. IV : *Sic Veneti stagnante Pado. Henetorum* igitur nomen mihi videtur ortum ab ἰννός, pullus ex equo et mula aut asina, γίννος, mulus

ex equa et asino aut mulo conceptus, ὄννος, equuleus, mannus; sicut equæ *Henetides*, sylvestresque muli Henetorum; *Venetorum* vero, ab ἡ νῆττα; sicque dictos Venetos Italiæ et Galliæ a lacunis maris Adriatici et maris conclusi, hodie *le Morbihan*, quibus innatabant, sicut *anates*. Tunc Heneti Paphlagoniæ a Venetis Italiæ Galliæque diversi forent, quippe qui aliam originem etymologicam haberent; sed verisimilius est *Henetæ* et *Venetæ* ex αἱ νῆτται, *anates*, æque oriri. *Vide* nostram Diss. de origine vocis *Musinari*.

Adria. Quæ Ptolemæo et Plinii codicibus, Hermol. Barbaro teste, in *Castig.*, *Atria*, Αἰθρίαν, sed male, quoque dictam, et a Diomede fuisse conditam notat Stephanus. *Adria*, quæ scribitur et *Hadria*, sicut Græcis ὁ Ἀδρίας, mare Hadriaticum, ab ἁδρός, dives, abundans, uber, copiosus, vel potius ab ὑδρεία, aquatio, irrigatio, ὑδρία, hydria, aquatio, ὑδριάς, aquatica, in aquis degens, uti Venetia. Sic ab ὕδωρ, aqua, metathesi, et mutatione υ in α, oritur ἄρδω vel ἀρδέω, aquam præbeo, irrigo, ἀρδεία, irrigatio, aquatio. Omnino igitur scribendum *Hadria*, non autem *Adria* vel *Atria*, et multo minus Αἰθρία. Romanorum coloniam facit Livius, *Epit.* Hæc urbs servat adhuc nomen *Adria*, sicut et *mare Hadriaticum*, cui nomen dedit.

Adriatico mari nomen dedit. Idem affirmant Polybius, II, 14; Livius, V, 33; Strab., 5; Plinius, III, 16; Eustathius, *in Dionys.*, quorum contra consensum nihil valet unus Aurelius Victor, *in Æl. Adriano*, hunc honorem *Adriæ Marrucinorum agri Piceni oppido*, quod a nostro diversum est, tribuens. Hoc nomen *Adriæ* Piceni eamdem etymologiam habet, et eodem modo scribendum; exstatque oppidum adhuc sub nomine *Atri*.

Arpos. *Arpi*, aliquando *Argos Hippion*, id est *Argos equestre*, mox *Argyrippa*, dicti fuerunt juxta Plinium, ex ἀργυρῆ ἵππος, argentea equa, Ἄργος ἱππόβοτον, hoc est equos nutriens, apud Homerum; et revera Horatius *aptum* dicit *equis Argos*. *Arpi* nomen contractum est igitur ex *Argyrippa* vel rectius ex plurali *Argyrippi*, argenteæ seu albæ equæ. Sic contracte fere eodem modo et corrupte Polybius Ἀργυπανήν appellavit. Diomedes, ut ait Virgilius, *Æneid.*, XI:

> Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
> Victor Garganei condebat Japygis oris.

Hoc est, in Apulia condidit civitatem, quam patriæ suæ nomine

dixit *Argyripam* seu potius *Argyrippam*, cui litteram *p* detraxit poeta, ad numerum versus, et verbum in pedem cogendum.

Pisæ. Pisam, seu *Pissam*, vel *Pisas*, nam varie scribunt auctores, a *Pisis*, Elidis in Peloponneso urbe, deducit Strabo, l. v, Plinius, III, 5, *Itinerarium Rutili*, I, v. 573:

Elide deductas suscepit Etruria Pisas.

Nomen igitur græcum est, et reipsa Πίσα, *Pisa*, vel Πίσαι, *Pisæ*, sicut et Πισιδία, *Pisidia*, originem habent a πῖσος, locus humectatus, irriguus, πίσεα, loca aquatica, irrigua; *Pisæ*que inter amnes Auserem et Arnum, ut ait Plinius, conditæ fuerunt.

Et Spina in Umbris. Ita correxit Is. Vossius, pro corrupto *et Spinambris* vel *Inspinambris*, quod mss. habent. Sed probatur Bongarsio Glareani conjectura, ut legamus *et Spina et Ravenna:* Ravennam enim a Thessalis conditam docet Strabo. Malit tamen *et Spina urbs; Spina* autem quondam græca urbs nobilis, auctore Strabone. Ego vero malim *et Spina Umbris*, vel *et Spina ab Umbris;* Spina quippe non erat in Umbris, sed in Tuscis, ut ait noster; imo in Tuscis erant et Perusini et Cere. Ab urbe *Spina, Padi Spineticum ostium* nomen accepit.

Perusini... ab Achæis. Appianus autem, lib. v, *Bell. civ.*, Perusiam a Tyrrhenis in Italia conditam, et ob id Junonem, Tyrrhenorum more, in ea urbe coli solitam tradit.

Ceren. Quam a Pelasgis conditam refert Strabo. *Cæren* alii scribunt, sed perperam. Hæc urbs enim a χῆρα, id est vidua, quod est Junonis cognomen, nomen nacta est, et *Achæi*, qui eam colebant, ab ἀχέω, doleo, ἄχος, dolor, mœror, proindeque a cultu ejusdem deæ. Χῆρα vel χήρα fœmininum est vocis χῆρος, viduus, desertus, orbus, quæ cum voce χέῤῥος vel χέρσος, desertus, χερσόω, desertum facio, desolo, analogiam habet.

Abellani. De *Abella*, quæ et *Avella*, unde *nuces Avellanas*, gallice *avelines*, deducit Macrobius, Sat. I, 14, *vide* Servium, *ad Virgil. Æneid.*, VII, v. 740. Coloniam posterioribus temporibus factam, auctor est Frontinus. *Abella* hodie dicitur *Abella vecchia.*

Bruttii. Qui et Brutii, ita dicti quod fugitivi et servi essent Lucanorum. Sed *vide* infra XXIII, 1, et supra XII, 2.

Spurios. Parthenios Partheniatasve, gallice *bâtards.* Sic vocati erant juvenes Lacedæmone nati, quum Messenam Lacedæ-

monii oppugnarent : tunc Spartani juventute exhausti, edixerunt, ut virgines quibuslibet nullo discrimine sui copiam facerent. Sedato autem bello, juvenes incertis parentibus nati, quum et patriæ et sibi essent opprobrio, accepto duce *Phalanto*, vel rectius *Pallanto*, patriam reliquerunt, delatique ad breve oppidum Magnæ Græciæ, quod *Taras*, Neptuni filius, condiderat, id auxerunt, et *Taræ* nomine *Tarentum* appellaverunt. *Vide* JUST., III, 4. *Pallantus* vero, *Partheniorum* dux, nomen accepit a *Pallas*, παρθένος dicta, sicut et *Pallades*, virgines Thebanæ, quæ pellicum more, cum quibus voluerant, teste Strabone, l. XVII, coibant, usque ad menstrualem corporis purgationem, post hanc purgationem viro dabantur; sed priusquam nuberent, post pellicatus tempus, ut mortuæ lugebantur.

Thurinorum urbem. Quæ antea *Sybaris*, a *Thurium*, et *Thurii*, et *Thuriæ*, postea *Copiæ* dicta. Livius, XXV, 15 : *Thurini Tarentinis Metapontinisque, indidem ex Achaia oriundi, etiam cognatione juncti erant.* Non Thurios, sed Petiliam Lucaniæ, quam Cl. D'Anville in Brutio statuit, a Philoctete conditam auctor est Strabo, VI. *Thurii* autem a græco θούριοι, impetuosi, bellicosi, nomen sortiti sunt.

Herculis sagittæ. Quas ab Hercule Philoctetes acceperat, et sine quibus Trojam capi non posse oraculum cecinerat. *Vide* ARIST., *in Admir.*, et SOPHOCLEM, *in Philoctete.*

CAP. II. *Epeus. Et ipse doli fabricator Epeus.* VIRG., *Æn.*, II, 264. Hujus instrumenta in templo Minervæ consecrata memorat et Arist., *in Admirandis.*

Major Græcia. Seneca ad Helviam, c. 6 : *Totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, Major Græcia fuit.* Ad hujus Græciæ differentiam nominat Livius, VII, 26, *Græciam Ulteriorem*, hoc est vere *Græciam;* ut hæc sit *Citerior*, ait D. Lemaire.

Sybaritanis. Dicti a *Sybari* fluvio Brutiorum, et urbe cognomini ad hujus ostium et Crathis fluvii. DIOD., 11.

Sirim. Siris Italiæ civitas, Metaponto propinqua, ex Steph. Deinde *Heraclea* dicta, ex Plin., III, 11. Σειρῖτιν vocat Strabo, VI. Heraclea sita erat inter *Sirim* Acirimque fluvios; *Siris* vero hodie vocatur *Torre di Senna*, auctore Cl. D'Anville.

Minervæ simulacrum. Palladium ad imitationem illius Trojani factum, quod erat argumento *Sirin* profugorum Trojanorum esse coloniam, ait optime Bongarsius.

Ornamentis. Infulis : velato enim capite sacra faciebant sacerdotes.

Deæ pacem. Livius, xxx, 13 : *Ab diis pars utraque, hostiis mactandis, pacem petiit,* ut mala scilicet averterent, et *parcerent.* Nam hoc ipso verbo utebantur precantes. Plautus, *Merc.*, iv, 1 :

> Apollo, quæso te, ut des pacem propitius....
> Meoque ut parcas gnato : parce propitius.

Adde supra, xviii, 6.

Litatis. Litare, a λιτή, supplicatio, preces, λιτέυω, supplico, precor, est veniam per preces et sacrificia impetrare, victimis felicem eventum addicentibus.

Cap. III. *Quum in aciem processissent.* Ad Sagram fluvium Samnii, hodie *Sangro* dictum. Confer Strab., vi, Cic., *de Nat. deor.*, i, 2, et iii, 5; Plin., iii, 10; Plutarch., *in Æmil.*, cap. 41. Locrensium cum Rheginis fuisse x millia, Crotoniensium vero cxxx millia, Strabo refert, et ortum inde proverbium in derogantes rei fidem : *certiora esse quam illa apud Sagram.* Sed pro fabula id habeo, cum Strabone, sicut et victoriam ludis Olympiæ auditam.

Cap. IV. *Demarato.* Diogenes Laert. *Marmacum*, cæteri omnes scriptores, præter Justinum, *Mnesarchum* dixerunt appellatum fuisse Pythagoræ patrem; sed in his fabulis mythicis mire variant auctores pro traditionibus, nihilque igitur in Justino mutandum.

Decessit. Vel inedia, vel interfectus a Syracusanis, dum agrum Fabaceum circuit. Laert., *in Pyth.*

Templum. Cereris delubrum vocabant, vicumque Musis sacratum, ut Laertius ex Phavorino refert.

Cap. V. *Ante menses.* Scheffer addi vult *sex,* ex Floro, i, 13, quippe quæ syllaba facile omitti potuerit ob finalem *ses* antecedentem. Is. Vossius putat Justinum scripsisse *ante mensem;* ego vero *ante messes,* id est caniculæ vel Sirii æstus. Hoc enim Romæ incendium nihil aliud est quam, tempore messium, transitus solis sub signum canis. Hinc canis a Romanis tunc immolatus ad solis imitationem, dum anser, idem symbolum ac aquila signi oppositi, pro deo colebatur.

Mediolanum. Urbis originem exponit Livius, v, 34.

Comum. Κῶμον, Ptolemæo et aliis, Insubrum in Italia urbs, ad

Larium lacum; *Novum Comum* a Suetonio appellatur. Colonia Romana est apud Strabonem.

Brixiam. Βριξία, a βρύσις, scaturitio, βρύω, scateo, emano, βρύαζω, floreo, germino; Straboni et Ptolemæo Cenomanorum oppidum, et caput Livio. *Brescia* hodie Italis. Inde hæc urbis Venetæ sponsa vulgo cognominabatur, tempore quo dux Venetorum stans magno apparatu in nave Bucentauro, ceu Neptunus vel Thalassio alius, mari Hadriatico nubebat.

Vergamum. Posteriore ævo *Bergomum*, hodie *Bergame*, a πύργος, turris, sicut *Pergamum*, Πέργαμον, arx Trojæ, ita dicta quod edita in rupe sita sit : *Pergama* enim omnia loca editiora olim appellabantur.

Vicentiam. Memoratam Tacito, *Hist.*, III, 8; Plinio aliisque *Vicetia* est, imitatione Græcorum.

IN LIBRUM XXI.

Cap. V. *Syracusis.* Ex quatuor veluti urbibus *Syracusas* constare scribit Cicero, quæ appellantur *Insula*, *Acradina*, *Tyche* et *Neapolis*. Hinc igitur *Syracusæ* numero plurali, et *Athenæ*, ubi Acropolis et Astu erant, et permultæ aliæ urbes, veluti pluribus urbibus constantes.

Corinthum in exilium. Inde natum proverbium, *Dionysius Corinthi.*

Apud ædiles. Ædilibus enim cura fornicum popinarumque fuit : quæ propterea *loca ædilem metuentia* vocat Seneca. *Vide* Martialem, qui fere idem dicit.

Cap. VI. *Rhodanum.* Quidam mss. *Rodonum*, alii *Rodonem*; Frontinus, *Stratag.*, I, 2, *Rodinum* : forte a græco ῥοδανός, ῥαδανός vel ῥαδινός, gracilis, tenuis, tener, mollis, ῥαδανός, agilis, celer, vel a ῥοδανός aut ῥόδινος, roseus, speciosus, pulcher aspectu, rosam referens.

IN LIBRUM XXII.

Cap. I. *Libidinem a viris.* Sicut Cæsar, cui Cicero mutuum cum Nicomede stuprum objectat, apud Sueton., *Cæs.*, XLIX, 7 : *Notum est, et quid ille tibi, et quid illi tu dederis.*

Ætnæos. Incolas *Ætnæ* oppidi, hodie *Nicolosi*, Ætnæ monti

impositi, ut patet ex Strabone, Plinio, Ptolemæo et aliis. Mss. *Æthinæos*. In vetusta editione *Ænnæos* pro *Ennæos* aut *Ennenses*, ab *Enna* urbe Siciliæ Ætnæ vicina. Sed nihil mutandum.

Cap. II. *Murgantinis*. Vel *Murgentinis*, populis Siciliæ, a quibus vitis *Murgentina* nomen accepit. Plin., III, 8, et XIV, 11. Unde conjicio eorum nomen a *merges*, spicarum fasciculus, vel a *mergus*, propago, gallice *provin*, *marcotte de vigne*, oriri.

Ignibus cereis. Jam tangens ignes cereos expositos jurat Amilcari se obsequi velle Pœnis. Nam in rebus sacris, qualis illa jurisjurandi, cereos adhibitos constat. Gronovius avus, quem Is. Vossius et Faber sunt sequuti, cum Sebisio corrigit *Cereris* pro *cereis*, quam correctionem confirmant cod. Med. et Juvenalis, sat. XIV, 218 :

> Falsus erit testis, vendet perjuria summa
> Exigua, Cereris tangens aramque pedemque.

Peyraredus legit *sacris*. Livius ita de Annibale, lib. XX : « Fama etiam est, Annibalem annorum ferme novem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hispaniam, quum perfecto Africæ bello, exercitum eo trajecturus, sacrificaret, altaribus admotum, *tactis sacris* jurejurando adactum se, quum primum posset, hostem fore populi Romani. » Virg., *Æn.*, XII, 102 :

> Tango aras, mediosque ignes et numina testor.

Sed *vide* notas nostras in Dionem C. Nepotis, c. 8, et in Annibalem, c. 2.

In theatrum ad concionem. Græcis enim et Græciensibus plerisque theatrum fuisse pro curia, foro, comitio, patet etiam ex Cicerone, Diodoro, Livio, Tacito, Val. Maximo, Frontino, Ausonio, et Corn. Nepote, *in Timol.*, cap. 4. « Tum Antiochensium *theatrum* ingressus, ait Tacitus de Muciano, *Hist.*, II, 80, ubi illis consultare mos est, concurrentes alloquitur. »

Cap. III. *In imperio esset. Tum temporis consul*. Ut infra, XXXI, 2, de Annibale loquitur auctor. Ita Cicero *de Arusp. resp.*, c. 17 : *Sacrificium Bonæ Deæ fit in ea domo, quæ est in imperio*, hoc est in domo Consulis. Plut., *Cæs.*, c. 13.

Urnam. Urna veterum suffragia colligebantur. Hinc *Æn.*, VI : *Quæsitor Minos urnam movet.*

Cap. VI. *Sol defecerat*. Olymp. 117, 3, A. V. 444, die XV Au-

gusti, hora postmeridiana secunda, calculis astronomorum recentiorum supputantibus.

Lapide. Id est *milliario.* Lapidibus enim albis, quos inde *leucæ*, albæ, subaudito αἱ λίθοι, petræ, græce vocabant, veteres milliaria designabant.

Cap. VII. *Opheltas.* Ita pro vulgata lectione *Aphellas* recepit, post P. Leopardum, Emend., xvii, 10, eruditus D. Lemaire, ex Ald. et Junt., nec non et Plut., in *Demetr.*, c. 16, et Pausania, in *Corinthiacis.* Cæteri enim variant in *Affellas*, *Ophellas*, *Offellas*, *Ofelas.* Vossius tamen censet non dubitandum de lectione Bongarsii *Ophellas* : nam præter Diod., xx, 41, cui *Ophellas* dicitur, ita quoque habent Theophrastus, *de Plantis*, iv, 4, et Polyænus atque alii. Rem in medio relinquit etymon. Utrumque enim nomen oriri potest ab ὀφέλλω, augeo, adjuvo, vel ab ὀφείλω, debeo, reus sum, ὀφελέτης, debitor.

Bomilcar, rex Pœnorum. Βοαμίλκας Diodoro, xx, 10, qui auctori nostro dicitur *Bomilcar* aut *Vomilcar*, a græco βοή, auxilium, et *Amilcar*, auxilium Amilcaris. Carthaginiensium duces etiam *Reges* dicuntur. Hannonis Periplus inscribitur *Hannonis Carthaginiensium regis ;* et *Imilco*, de quo supra, xix, 2 et 3, *rex Carthaginiensium* Orosio, iv, 6, dicitur. Sic C. Nepos, in *Annib.*, c. 7, Carthaginiensium *Reges* appellat, quos Livius et alii vocant *Suffetes.*

Cap. VIII. *Archagatho.* A Græcis varie appellatur, sed eodem sensu, Ἀρχάγαθος, Ἀγάθαρχος, ab ἀρχός, dux, princeps, et ἀγαθός, fortis, bonus.

ELIGIUS JOHANNEAU.

Elephantos. Eosdem quos Seleucus ab rege Sandrocotto acceperat, Pyrrhus ex parte in Italiam traduxerat, Ptolemæus Demetrio Poliorcetæ in pugna eripuerat. Vid. Guil. Schlegelium, in *Bibliotheca indica*, vol. 1.

Cap. III. *Paterno regno.* I. e. Phthia Thessaliæ, ubi Peleus avus et Achilles regnaverant.

Glauciæ. Nam Græci Γλαυκίας. MSS. vero Justini *Glauci*, vitiose.

IN LIBRUM XVIII.

Ex historicorum deperditorum reliquiis hoc tantum sciri licet, Pompeium Trogum in hoc libro *Menandri Ephesii* scriptis usum esse.

Cap. II. *A Ptolemæo.* Scil. Philadelpho, qui Romanis de discessu Pyrrhi ex Italia gratulatus populi romani socius et amicus haberi desideravit: quod quum lætum et honorificum senatui esse videretur, legatos ad eum mitti placuit.

Cap. III. *Ante annum trojanæ cladis.* I. e., ut Josephus voluit, a. 1250 a. C. N. Vid. Scalig., ad Euseb. *Chron.*, p. 46.

Insulæ. Quæ pars Tyriorum urbis erat.

Cap. V. *Sacerdos Jovis.* I. e. summi Phœnicum dei, *Baal* vel *Bel*: cui templum sine dubio conditum erat in vetustissima illa colonia *Cittio*, primaria Phœnicum sede in insula Cypro.

Cap. VI. *Maxitanorum.* Vide præter ea, quæ p. 221 collecta exhibentur, Castiglion., in *Mémoire géographique et numismatique sur la partie orientale de la Barbarie appelée Afrikia par les Arabes, etc.*, Milani, 1826, qui docte de illis egit et locum Justini explicuit.

IN LIBRUM XIX.

Qui inter veteres de Carthaginiensium rebus gestis et institutis exposuerant, non ita novimus, ut Pompeii fontes invenire possimus. Inter Germanos nuper Carthaginiensium historiam bene concinnavit Bœtticherus, *Geschichte der Carthager.*

Cap. I. *Pœni humanas hostias immolare.* De hac re alia tradiderat Theophrastus in libro περὶ Τυρσηνῶν, sed scriptorum dissensum explicavit *St.-Croix*, in *Examen critique des historiens d'Alexandre*, p. 278 sqq., citatusque ibi *Fréret.*

Cap. II. *In Sicilia in locum*, etc. Hic Justinus duorum bellorum, alterius a 405 a C. N. gesti, alterius ab 398-396, historiam miscuit et confudit.

IN LIBRUM XX.

Pompeius in hoc libro historiis *Timæi Siculi*, quarum fragmenta collegit Gœllerus, in libro *de Situ Syracusarum*, fere ubique usus est.

Cap. I. *Græcos*. I. e. hoc loco Pelasgos.

Falisci. Hi colonia erant Argivorum, per Halesum, Agamemnonis filium spurium, deducta. Vid. Raoul-Rochett., *Hist. de l'établiss.*, vol. II, p. 119, qui Justinum erroris convincit.

Nolani. Hos alii *Chalcidicam* coloniam faciunt, alii *Tyriorum*, sive, ut Raoul-Rochettius loco laudato feliciter emendavit, *Styræorum*, Eubœæ urbis, Atheniensium coloniæ.

Sabini. Vid. Raoul-Roch., *ibid.*, p. 113 sqq. et Cluverii *Italiam*, p. 644. Ab iis *Samnites* orti erant. Vid. Raoul-Roch., p. 117.

Thurinorum urbem. Dicere volebat *Sybarin*, in cujus ruinis olymp. 84 a. I condita est demum *Thurium*. Vid. Raoul-Roch., libro cit., vol. II, p. 328 sqq. Sed cum narratione Justini conferri debet Pseudo-Aristoteles in *Auscultationib. mirabil.*, c. 115.

Cap. II. *Epeus*. Quos ceteri a *Pyliis* conditos referunt.

Cap. IV. *Decessit*. Scil. inedia sponte sibi imposita, quod plures fecerunt, vel sub imperatoribus romanis.

Cap. V. *Gerentem bellum*. Ad Rhegium, urbem Italiæ inferioris, quam tum fortiter obsidebat.

His autem Gallis. De his quæ sequuntur optime omnium scripsit *St.-Martin*, in *Histoire des Gaules*.

Tridentum. Hanc urbem ceteri omnes ab *Rætis* conditam perhibent.

Bellum, quod lue deseruerant. Hic Justinus iterum duo diversa Carthaginiensium bella inter permutat et miscet.

IN LIBRUM XXI.

Quum et in superiore libro et in sequenti Pompeius *Timæum Siculum* sibi ducem esse in narrandis rebus voluisset, ea autem,

quæ hic liber complectitur, cum argumento librorum xx et xxii plane cohæreant, facile apparet nos etiam hic siculi historici relationem habere, quamquam scriptorum testimoniis hoc demonstrari non potest.

Cap. I. *Avunculos fratrum suorum.* Secundum alios *Dionem* solum, non etiam Hipparinum et Nysæum.

Cap. III. *Leophronis.* MSS. *Leoprofinis.* Sed Rheginorum tyrannus erat Leophron, Anaxilai filius; de quo vide *Excerpta* Dionysii Halicarnass., nuper ab Angelo Maio edita, ex lib. xix, § 4, Clearchum περὶ Βιῶν quarto libro apud Athen., xii, p. 541, Strabonem et al.

Cap. V. *Tyrannicis vitiis*, etc. De quibus vid. Plutarchum, in *Vita Dionis*, p. 960-961.

IN LIBRUM XXII.

Ex *Timæo Siculo*, qui res Agathoclis regis quinque postremis *Historiarum* suarum libris complexus fuerat.

Cap. I. *Piraticam... exercuit.* Hoc tum factum esse ab eo Timæus narrat, quum Sicilia expulsus ab Sosistrato tyranno in Magnæ Græciæ urbibus commoraretur. Vid. *Prolog.* xxii.

Cap. III. *Pacis.* Intelligit pacem cum Agrigentinis, Gelois et Messeniis, quam Agathocli conciliavit Hamilcar. Vid. Diodor., xix, 71, 72.

Quæ res. Omisit hic certamina cum Dinocrate, exsulum syracusanorum duce, quem Carthaginienses auxiliis suis juverant.

Cap. IV. De eadem re confer narrationem Valerii Maximi, vii, c. 4, *externa*, § 1.

Cap. VI. *Hanno.* Simul quidem cum Bomilcare, diversæ factionis viro: quem cur omiserit Justinus, ex ipsa pugnæ narratione apparet. Vide vero Diodorum, xx, 10-12.

Cap. VII. *Prœlio superat.* De hac victoria ceteri nihil memorant, nisi forte hic intelligenda sunt quæ Diodorus refert, xx, 38, 39, ab Justino in majus aucta.

Fridericus DUBNER.

FINIS PRIMI VOLUMINIS.

ADNOTATIONES

IN JUSTINI

HISTORIAS PHILIPPICAS.

IN PRÆFATIONEM.

Simul ut et otii mei, cujus et Cato reddendam (operam) putat, apud te ratio constaret. Catonis apophthegma ab Cicerone etiam refertur, *Or. pro Planc.*, c. 27 : « Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit *Originum* suarum, semper magnificum et præclarum putavi : *Clarorum virorum atque magnorum non minus otii quam negotii rationem exstare oportere.* » Quare voc. *operam* uncis inclusum ab editore, licet non improbabiliter a Fr. Gronovio explicatum ad Liv., III, 63, § 3 : putat ita exigendum otium, ut etiam, quod per illud feceris, *opus* appareat : quo modo Cic. dixit *ad Attic.*, XV, 13 : « Exstabit *opera* peregrinationis hujus. »

IN LIBRUM PRIMUM.

Animadverti debet Trogum Pompeium in rebus Assyriorum (cap. I-III) expressisse narrationem Ctesiæ Cnidii in Ἀσσυριακοῖς, in Medicis vero et Persicis Herodotum sibi elegisse ducem, ita tamen, ut ex Ctesia, in plurimis licet dissentiente, omissa quædam suppleret, e. c. Sœbaris cum Cyro sodalitium.

Cap. I. *Fuere quidem temporibus antiquiores* (Nino), *Sesostris Ægypti, et Scythiæ rex Tanaus.* Refragatur hæc temporum ratio scriptoribus ceteris, quotquot sunt, uno excepto Agathia Hist., I, c. 18, p. 103, ed. Niebuhr. : junior enim Nino Sesostris ab om-

nibus perhibetur. Sed cohæret hæc sententia cum quorumdam veterum opinione de Scytharum summa antiquitate, de qua v. ad II, I. *Tanaus rex*, ab nemine memoratus, sine dubio e *Tanai* fluvio effictus est.

Cap. VII. *Et urbs Barene.* Quæ Mediæ urbs est, Ecbatanis propinqua. Sed MSS. omnes Justini præbent nomen *Barce*, notæ urbis Africæ, quod vitium non liquet Justinone sit tribuendum, in geographicis sæpe erranti, an librariis. Vide ad XII, c. 10, ubi error in eodem nomine commissus.

Cap. IX. *Prexaspem.* MSS. omnes *Cometem* vel *Comatim*, qui vulgo Prexaspes Herodoti esse putatur; dubitationes tamen injicit ipsa Herodoti narratio accurate perpensa.

IN LIBRUM II.

Scytharum Amazonumque originem, res gestas et instituta Pompeius Trogus e Theopompi Φιλιππικοῖς hausit, in ceteris Herodotum secutus.

Cap. I. *Scytharum gens antiquissima semper habita.* Quid ais? *Semper habita?* Sæculo fere ante Theopompum scripsit Herodotus, IV, c. 5, ipsos Scythas confiteri νεώτατον ἁπάντων τῶν ἐθνῶν εἶναι τὸ σφέτερον. Res autem sic se habuit : Post Herodotum philosophi, præsertim illi de Socratica disciplina, doctrinam de homine propriaque ejus natura et primigenia indole, deinde de naturalibus societatis et civitatium principiis assidue excoluerant : eorum autem, quæ hac via illi invenerant et excogitaverant, quum plurima in Scythas, quales ab Hellanico, Herodoto et aliis describebantur, cadere animadvertissent historiographi ex rhetorum scholis prodeuntes, initia ibi generis humani conspicua esse censuerunt, eamque gentem et proximam rerum initiis et maxime judicarunt idoneam, in qua generis humani historiam exordirentur et veri aliqua specie, quæ e philosophia hauserant, cum rerum gestarum narratione conjungerent. Ita factum est, ut temporum quoque computatio ab his scriptoribus penitus perverteretur : cujus rei in initio hujus libri tot sunt et tam gravia exempla, ut ad evitandos lectorum errores hanc observationem necessariam duxerimus.

Cap. II, III, IV. De his omnibus multo accuratiora verioraque tradit Herodotus, libro IV, quem temere deseruerunt posteriores.

Cap. VII. *Administratio reipublicæ annuis magistratibus permissa.* Archontes dicit; sed hoc falsum, annuos archontes statim post Codri cædem esse institutos. Primum enim, ab a. 1068 a C. N., *perpetui* archontes creabantur, a Medonte, qui inter hos primus erat, *Medontidæ* dicti; post tredecim ejusmodi archontes secuti sunt septem *decennales;* tandem ab a. 682 *quotannis* eligebantur archontes *novem* : inter quos etiam Draco fuit, qui leges scripsit.

Cap. IX. *Diocles.* Hunc virum ceteri scriptores omnes *Hipparchum* nominant.

Marathonios. Tanta hujus victoriæ gloria erat, ut trecenti scriptores veteres eam celebraverint.

Cap. XIV. *Mardonius... Olynthum expugnat.* Non Mardonius, sed Artabazus cum parte copiarum Mardonii Xerxem prosecutus; vid. Herod., viii, 127.

Mycale. MSS. omnes Justini *Mœsiæ* vel *Mysiæ.*

IN LIBRUM III.

Priora hujus libri (c. i) Pompeius e Ctesia petiit, insequentia (c. ii-vi) ex Ephoro et Aristocrate in Λακωνικοῖς, postrema ex Thucydide : sed hæc Justinus tam negligenter ex Pompeio Trogo excerpsit, ut hic illic vix ac ne vix quidem intelligere queas quæ voluerit narrare, temporumque series plane sit interrupta.

Cap. I. *Bacabasum.* Hic a Ctesia appellabatur *Megabyzus*, vel, ut apud Thucydidem scribitur, *Megabazus.*

Cap. II. *Polydectæ.* Sic historici; sed codd. omnes Justini *Polybitæ.*

Cap. III. *Magistratibus.* Dicit ephoros ab Lycurgo institutos.

Cap. V. *Servos suos manumitterent.* Hi ἐπεύνακτοι a Spartanis vocabantur; vid. Theopompum, in libro xxxii Φιλιππικῶν apud Athen., vi, p. 271, C.

Cap. VI, VII. In his capitibus octo priores belli peloponnesiaci anni tam leviter et perfunctorie traduntur, ut ad integrandum narrationis tenorem longo commentario opus sit, qui ab hujus editionis consilio alienus est.

IN LIBRUM IV.

In hoc libro Pompeius Trogus Timæi potissimum Siculi Historiis usus est, quem de patria sua populariumque rebus maxime idoneum esse testem judicavit.

Cap. II. *Anaxilaus.* Hunc Rheginorum, ergo Italiæ, non Siciliæ, tyrannum fuisse ceteri litteris mandarunt; sed in Siciliæ oppido Zancle, quod ejus auctoritate conditum est, magnam ejus potestatem fuisse ex ipsa re apparet.

Micytho. Sic Herod., VII, 170, et alii; sed MSS. Justini omnes *Micalo* vel *Mecalo.*

Cap. III. *Catinienses.* Ceteri omnes narrant non Catinienses, sed *Leontinos* illo tempore Atheniensium opem implorasse. Error vel narrationis varietas fortasse inde orta, quod et Leontium et Catana urbes ab Chalcidensibus conditæ fuerunt.

Lamponium ducem. Idem esse videtur quem ceteri *Lachetem* nominant, simul cum Charœade Athenis in Siciliam missum.

Cap. V. *Eurymedon dux.* Sic historici. Codd. vero *Eurylochus :* Justini ipsius, ut videtur, error, quum Orosius hæc describens consentiat.

IN LIBRUM V.

Quæ Pompeius Trogus in hoc libro narrat, ab tam multis scriptoribus tradita fuerunt, ut in tanta eorum, qui ad nostra tempora pervenerunt, paucitate ad liquidum perduci jam non possit, quem inter eos habuerit sibi ducem.

Cap. IV. *Sesti Mindarus.* Hæc primus Isaacus Vossius restituit : codd. omnes et edd. ante eum monstrose : *Zestromindareus.* Possis etiam cum aliis *Sesto Mindarus,* quo modo Justinus sæpe loquitur. Ceterum Athenienses, non Lacedæmonii, Sesti exspectabant.

Cap. V. *Conone.* Sed eo non solo : novem enim στρατηγοὺς addiderunt, quibus postea magistratus abrogatus est.

Cap. VI. Justinus in hoc capite narrare omisit celebrem ad Arginusas pugnam.

Cap. VIII. *Insignis hic annus.* Intelligit annum 402 a C. N., olymp. 93 a. 4 : quo tamen Dionysius Syracusis expulsus non est, sed vel a. 356 a Dione, vel a. 343 a Timoleonte. Gravis hic

error Justini, quem demonstravit Scaliger *de Emend. temporum*, c. v, p. 224.

Cap. IX. *Lysias*. Orator atheniensis, Syracusanus vocatur ob proavum suum Cephalum, qui Syracusis Athenas migraverat : vid. Plutarchum *in Vitis rhetor.*, p. 835.

Hippolochus. Is sine dubio idem est quem Xenoph. in *Hist. græca*, II, 4, § 19, *Hippomachum* nominavit. Error Justini : nam Hippolochus tyrannus eo fato functus esse ab nemine narratur.

IN LIBRUM VI.

De hujus libri fontibus eadem valent, quæ de superiore dicta sunt.

Cap. I. *Dercyllides*. Mirum est non solum codd. manu scriptos Justini et Orosii, qui eum exscripsit, sed etiam plerosque codd. *Prologi* VI et ipsum Pompeii Trogi fragmentum a Prisciano VI, p. 259, ed. Krehl., servatum præbere *Hercyllides* vel *Herculides* : sed græci omnes Δερκυλλίδας.

Cap. III. Pingit hic prœlium ad Cnidum factum, olymp. 96 a. 2; sed capite sequenti quædam narrat ante illud gesta; paullo post Agesilaum ex Asia ab Lacedæmoniis revocatum iterum refert, quum jam in fine cap. II, de eadem re ex aliis plane causis facta, dixisset. Caute igitur versandum, quando historiam ex Justino petimus.

Cap. IV. *Terrestre prœlium*. Dicit prœlium ad Haliartum urbem in Bœotia a. 394 factum.

Obviam hosti procedunt. Intelligitur hic prœlium paullo post ad Corinthum, sive potius ad Nemeam flumen factum.

Cap. VI. Narrat famosissimam pacem Antalcidæ, qua bellum corinthiacum diremtum est.

Castellum eorum. Dictum Κρῶμνον.

Cap. VII. *Thebani*. Non soli, sed cum multis sociis : Eubœensibus, Phocensibus, Locrensibus, Acarnanibus, Arcadibus et Eleis. Narratur hic clarum prœlium ad Mantineam (a. 362).

Cap. VIII. *Post paucos deinde dies*. Immo statim obiisse Epaminondam consensus omnium scriptorum extra dubitationem ponit.

IN LIBRUM VII.

Hoc tandem libro incipiunt illæ historiæ, quæ et Theopompi

libris Φιλιππικῶν et operi Pompeii Trogi, ad imitationem Theopompi scripto, nomen dederunt. Inutile dictu est hunc librum et duos sequentes ex Theopompo concinnatos esse. Difficultates autem et dissensiones maximæ, quibus Philippi Macedonis historia obscuratur, inde petendæ sunt, quod Græcia tunc omnis partium studio ingentem in modum divisa erat et historiarum scriptores vel ab alterutris partibus stabant, vel ex oratoribus, quorum quisque res gestas orationum suarum consilio accommodabat, materiem scribendi hauserunt. Vel ipse Demosthenes, vir probissimus et integerrimus, eamdem rem in aliis orationibus aliter refert. Quid in tanta narrationum diversitate verum existimari possit, exponere studuit Weiskius in tribus dissertationibus *de hyperbole errorum in historia Philippi Amyntæ commissorum genetrice*, Misnæ, 1819 : qui primus criticam in Phil. historia exploranda viam ingressus est.

Cap. I. *Regio Pæonia.* In textu Justini excudi debebat *regio Bottia :* nam codd. Justini habent *Bœotia* vel *Bœtia;* antiquum autem nomen *Bottia* sive *Bottiæa* fuisse et prius constabat, et nuper confirmatum est Excerptis Diodori, quæ Ang. Maius ex Vaticana bibliotheca eruit, lib. vii, § 4, p. 3 sq.

Pelegonus. Qui Πηλεγὼν ap. Homer. *Iliad.* Φ, 140 sqq.; sed codd. Justini *Telegonus*, qui filius Ulyssis, vel Justino vel librariis minus ignotus erat.

Cap. II. *Perdiccas.* Ab hoc Herodotus Macedoniæ regnum exorditur; sed Theopompus et alii Perdiccæ præponebant Caranum, *Cœnum* (ejus filium) et *Tyrimam.*

Æropum. Codd. omnes *Europum.*

Huic Amyntas succedit. Omisit *Alcetam* apud Herod. viii, 139, et in Eusebii *Chronico.*

Cap. IV. *Per ordinem successionis.* Post Alexandrum regnaverunt *Perdiccas* alter, *Archelaus*, ejus filius nothus, Euripidis æqualis et patronus, *Orestes*, ejus filius infans : quo occiso regnum invasit ejus tutor *Æropus* : quo et ipso interfecto *Amyntas*, Philippi pater.

Aridæum. Codd. Justini omnes *Archideum.* Ceteri scriptores spuriæ huic proli addunt *Ptolemæum Aloritam.*

Cap. V. *Thebanis.* Nam a Thessalis auxilio vocati fuerant, quum horum terram insidiose occupatam Alexander durissime premeret.

Perdiccas. Qui occiso Ptolemæo in regnum restitutus erat a Pelopida Thebano.

Cap. VI. *Bella.* Illyrii enim, Macedonum modo victores, novas copias ingentes contrahebant; Pæones agros Macedonum populabantur; Thraces Pausanias, unus ex regia stirpe, in patriam immiserat; denique Athenienses neque pedestribus neque navalibus copiis parcebant, ut Argæum in regnum restituerent.

Larissam capit. Hinc Thessaliam. Error hic latet : nam Larissa potentissima Thessaliæ, non Illyriæ, urbs est. Quare Weiskius reponere volebat : *Larissam hinc* caput *Thessaliæ.*

Fratre patruele. Immo patruo : nam Arruba Neoptolemi regis ex Alceta patre frater erat.

IN LIBRUM VIII.

Cap. I. *Thebani.* Hi enim tum *bellum sacrum* movebant, cujus historia hic incipit.

Commune Græciæ concilium. Amphictyonas.

Arcem thebanam. Cadmeam, quæ probantibus Spartanis a. 382 per Phœbidam subito capta erat.

Bœotiam. Immo Cirrhæ urbis agrum, Apollini sacrum, araverant et in profanos usus converterant.

Thebanos castris exuit. Ad Phædriadas quidem rupes; ubi Locros potissimum fudit, quorum auxilio Thebani utebantur. Insecuta sunt etiam alia prœlia, quorum mentio hic omissa. *Sequens* quod dicit *prœlium* ad Neonem factum est.

Onomarchus. Philomeli frater. Codd. fere omnes *OEnomaus.*

Cap. II. *Thessali.* Qui Philippum contra Lycophronem tyrannum cum Phocensibus societate junctum in auxilium vocaverant.

Cap. III. *In Cappadociam trajicit.* Eo quoque Philippum penetrasse veterum nemo testatum reliquit : sed Pompeius Trogus, ut ex *Prologo* viii apparet, de *Chalcidicis urbibus* locutus fuerat, quod cum ceteris scriptoribus conciliari potest : recte igitur Gronovius in hoc loco Justini emendavit *Chalcidicam.*

Fratres duo. Cotyos regis Thraciæ filii, Amadocus et Berisades; tertius frater erat Cersobleptes, quem procaciorem ut compesceret, Philippus ab Amadoco in Thraciam vocabatur.

Cap. VI. *Alexandrum.* Neoptolemi, Epiri regis, filium.

IN LIBRUM IX.

Cap. I. *Urbs condita primo a Pausania.* Hæc omni historiæ tantopere illudunt, ut a Pompeio scribi non potuerint, sed ab Justino depravata existimari debeant. Veteres narrant Byzantio urbi fundamenta jecisse *Megarenses,* ol. 30 a. 3, vel a C. 638 (Vid. Heynii *Antiquitates byzantinas* in *Commentar. recentt. Soc. Gotting.,* vol. 1, p. 65 sqq.). Sed urbs primo Thracum vicinorum infestis incursionibus multum vexata, deinde a Megabyzo, Darii Hystaspis præfecto, post scythicam expeditionem (vid. supra, 11, 5), in Persarum ditionem redacta, paullo post (a. 503) ab Ionibus expugnata, inde ob classis persicæ terrorem ab incolis deserta et a Phœnicibus pæne deleta, denique impositis a Xerxe præsidiis obsessa tenebatur : tantis igitur malis oppressam urbem Pausanias in libertatem vindicavit et erexit. En quæ narravisse videatur Pompeius Trogus, negligenter ab Justino excerptus. Post Pausaniam, intra biennium in patriam revocatum, Spartani alios duces Byzantium miserunt : sed privatus Pausanias eo rediit, et potentiam aliquam adeptus, ab Atheniensibus, Cimone duce, tandem ejectus est : hi sunt illi *septem anni.*

Cap. III. *Prœlio.* Dicit celeberrimum prœlium ad Chæroneam, olymp. 110 a. 3.

Cap. VII. *Fratrem ex noverca.* Caranum, Philippi ex Cleopatra filium.

Filia. Europa dicta.

Cap. VIII. *Quum annis* xxv *regnasset.* Agebat potius annum vigesimum quintum imperii, olymp. 110 a. 4.

IN LIBRUM X.

Plurima hic Justinus omisit, quæ Pompeius narraverat : vide *Prolog.* Quæ restant conferenda sunt cum Plutarch., in *Vita Artaxerxis.*

Cap. I. *Artaxerxi.* Cognomine *Mnemoni.*

Cap. II. Annotatis supra *de Solis sacerdotio*, adde Brisson., *de Regno Persarum*, 11, cap. 69.

Cap. III. *Cadusiis infert.* Imo pater hoc fecerat, ut recte olim legebatur apud Pompeium. Vid. *Prolog.*

Codomannus. Hic prognatus erat ex Arsame, fratre patruele Artaxerxis regis ex Ostane.

Post mortem Ochi. Non statim quidem, sed intercedente *Arse* : quod iterum rectius tradiderat Pompeius.

IN LIBRUM XI.

In hoc libro et sequenti Alexandri res magnificentissimæ exponuntur : quæ quamquam olim a plurimis scriptoribus celebratæ fuerant, ex paucis tamen nobis servatæ sunt. Unde factum est, ut certo affirmari non possit, quo potissimum duce Pompeius hanc historiam tractaverit. E vestigiis aliquot intelligo *Aristobulum*, si non ubique, sæpius tamen ab eo expressum esse. De toto argumento, vide egregium librum viri illustr. St.-Croix, *Examen critique des historiens d'Alexandre-le-Grand.*

Cap. II. *Athenienses et Thebanos.* Sic historia ipsa jubente Asulanus in ed. Aldina correxit; codd. Justini : *Ath. et Lacedæmonios*, proclivi lapsu, quum hi populi tam sæpe simul memorentur.

Cap. III. *Maternæque... necessitudinis.* Alexander enim maternum genus ab Achille Æacoque derivavit, Æacidæ vero inde a Peleo in Phthia Thessaliæ regnaverant.

Cap. V. *Reges stipendiarios.* Sc. Thraciæ. Explicatius hæc narrat Frontinus, *Strateg.*, II, II, § 3.

Cap. VI. *Non juvenes robustos*, etc. De his *St.-Croix*, in *Examen critique*, etc., p. 237 : « Tout cela manque d'exactitude. Sans doute il y avait bien des vieux capitaines ; mais il s'en trouvait aussi beaucoup de jeunes : de ce nombre étaient Philotas, Nicanor, Philippe, Cœnus, Perdiccas, Cratère, Calas, et autres, » etc.

Statuis equestribus. Non omnes, ut facile existimari potest, sed viginti quinque ex turma Socratis, qui primo impetu ceciderant. Vide St.-Croix, p. 241.

Major pars Asiæ. I. e. omnis illa quæ intra Taurum et Euphratem erat.

Cap. VII. *Alexandro Lyncesta.* Vide superiores notas, ad c. II, p. 208.

Vicinæ urbis. Telmessi, ubi vates multi. Vid. Bayle, *Dictionn. crit. et histor.*, s. v. *Telmessus.*

Cap. X. *Multos Orientis reges.* Insigne hoc magniloquentiæ

rhetoricæ exemplum. Recte hic Vossius : « Puto respicere Justinum ad memorabilem illam historiam, quam Josephus (*in Antiq. jud.*, xi, 8) de Jaddo, summo Judæorum sacerdote, narrat. » Idem judicat *St.-Croix*, qui hanc rem copiosissime exponit, p. 557.

Cap. XI. *Ciliciamque*. At Ciliciam Alexander dudum tenebat. Errorem hunc esse Justini arguit quarti sæculi scriptor Orosius, qui idem ex eo expressit. Freinshemius corrigere volebat *Cyrenem*, Gronovius *Libyam*, jubente historia.

Cap. XIII. *Vix denis armatis*. Codd. omnes hic præbent *vix denis* Armeniis : quod corrigi non opus erat, quia Arriano, *Exped. Alex.*, iii, c. 8, § 9, et c. 11, § 9, et Curtio, iv, 12, § 10, testibus, *Armeniorum* copiæ sub ducibus Oronte et Mithrauste in exercitu Darii militabant.

Cap. XIV. *Prœlium*. Dicit illud quod ad *Gaugamela* vicum commissum, et ad *Arbelam* urbem extractum est.

Cap. XV. *Dextram se ferendam Alexandro dare*. Locutio hæc ex Persarum moribus petita. Corn. Nepos, *Datame*, c. 10 : *Fidem de ea re, more Persarum, dextra dedit. Hanc ut accepit a rege missam*, etc. Xenophon, in *Agesilao*, c. 3, § 4 : βασιλεῖ μὲν οὐχ ὑπήκουε δεξιὰν πέμποντι. Idem, in *Anabasi*, ii, 4, § 1 : καὶ δεξιὰς παρὰ βασιλέως φέροντες.

IN LIBRUM XII.

Cap. I. *Zopyrionis*. Codd. Justini : *Sopyrionis*, qua forma probabile est Romanos tanquam propria usos esse, si reputes ex Ζακύνθῳ eos fecisse *Saguntum*, ex Ζήθῳ *Sethum*, et alia ejusdemmodi.

Cap. II. Hæc Alexandri, regis Epiri, expeditio cœpta est, Livio teste, viii, 3, a. U. C. 415, sive a. C. N. 339, biennio ante nuptias cum Cleopatra, Alexandri Magni sorore. Nescio quibus rationibus ductus *St.-Croix* annum statuat 334 a. C. N.

Brundisium. Hanc urbem vulgo quidem narrant a Gnossiis Cretensibus conditam : sed Pompeius eam ad Diomedem auctorem refert, quod in plurimis aliis Apuliæ urbibus fieri notum est.

Cap. V. *Radice Caucasi*. Hoc explicat Strabo, *Geograph.*, xi, p. 352 : Τὰ ὄρη Μακεδόνες ἅπαντα τὰ ἐφεξῆς ἀπὸ Ἀρίων Καύκασον ἐκάλεσαν.

Cap. VI. *Amyntas consobrinus.* I. e. patruelis, Perdiccæ regis filius, qui sub tutela Philippi patrui erat; vide supra, vii, c. 5 : sed adultus idem insidiarum adversus Alexandrum structarum pœnas luit.

Cap. VII. *Regnaque Cleophidis.* Quorum caput erat *Massaca* urbs, quæ a Strabone Μασόγα dicitur : populus *Mazagæ* vocatus.

Cap. VIII. *Gesteanos.* Nullus eo nomine populus in India invenitur. Sed Orosius et Freculphus, qui Justinum exscripserunt, præbent *Cathenos :* unde facile est elicere cathæos, satis celebrem Indiæ gentem. Vid. notam seq.

Gangaridas. De his nuper ex indicis fontibus docte egit Lassen. *de Pentapotomia indica*, p. 16, 18; idem, *de Adrestis*, p. 25; *de Cathæis*, p. 23.

Cap. IX. Idem Lassenus legendus est de *Oxydracarum* magno populo, p. 26 sqq. libri citati.

Urbem eorum. Scil. Mallorum; vid. Freinshem. ad Curtium, ix, 4, § 26.

Cap. X. *Urbem Ambigeri regis.* Harmatelia, vel, ut multi codd. Diodori xvii, c. 103, Ἅρματα dictam, extremam urbem Brachmanum.

Urbem Barcen condidit. Sed nulla in ostio Indi ejus nominis urbs habetur : verum a Plinio aliisque *Barace* oppidum ibi memoratur : quod dicere voluisse Justinum, non dubitabis.

Cap. XIII. *Borsippam urbem.* De cujus situ egit *St.-Croix*, in *Examen crit.*, p. 812 sq. Sed MSS. Justini omnes *Bursiam.*

Cap. XIV. *Lyncesta.* Vide p. 208.

IN LIBRUM XIII.

Incipit hic historia successorum Alexandri, difficillima ob fontium ingentem paucitatem. Quæcumque servata sunt, consentiunt fere cum narratione Arriani, in libro περὶ Διαδόχων, cujus excerpta reliquit Photius in Bibliotheca : nec non Dexippi, qui breviorem eorum historiam ex majore opere Arriani adumbraverat. Bene aliqua constituit *St.-Croix* in fine operis sæpe citati : sed totam historiam ex fontibus, qui quidem servati sunt, composuit Mannert, *Geschichte der unmittelbaren Nachfolger Alex. :* quod opus insigne qui in Francogallicum sermonem convertere velit, operæ pretium facturum esse arbitramur. Pompeii Trogi

narratio cum *Hieronymo Cardiano* sæpe consentit, qui apud veteres magnæ auctoritatis habebatur : quare probabile est quæ sequuntur pleraque inde esse expressa.

Cap. II. *Meleager.* Non Meleager, sed *Nearchus* ex narratione Curtii, x, c. 6, qui Arrianum secutus est.

Valetudinem majorem. I. e. malam solito majorem : laborabat enim malo insolito, morbo comitiali, quem etiam Celsus, *de Medicina,* III, c. 23, *morbum majorem* vocat.

Cap. III. *Attalus.* Immo Meleager, ex narratione Curtii, x, c. 8, cum Arriano hæc multo accuratius tradentis.

Cap. IV. *Cratero.* Qui tum in Cilicia erat, ab Alexandro cum emeritis dimissus. Vid. supra, XII, cap. 12.

Aridæus rex. Error hic Justini : non Aridæus *rex* intelligitur, sed alius Aridæus, ex ducibus Alexandri unus.

Bactrianos Amyntas. Hæc in omnibus MSS. corrupta et in editionibus ita distincta sunt, ut historiæ veritas damnum inde capiat. Collatis ceterorum narrationibus ea ita constituenda esse apparet : *Bactrianos Amyntas sortitur, Sogdianos* Philippus (ita Dexippus et chronologi aliqui; vid. etiam Lassenum, *de Pentapot. indica,* p. 39, 40, et insequens nomen *Philippus* delendum est, ut ex hoc loco sequentibus invectum), Stagnor (ita legendum esse pro *Nicanor* Justinus ipse suadet infra lib. XLI, cap. 4 init. : *Parthorum imperium* Stagnori, *externo socio, traditur,* nisi Pompeium sibi ipsum contradicere malis) *Parthos, Hyrcanos Phrataphernes,* Carmanos (ita legi pro *Armenios,* notiore populo, consensus ceterorum cogit) *Nepolemus, Persas Peucestes, Babylonios Archon* Pellæus (*Pella* enim, Macedoniæ urbs, patria Archontis erat teste Arriano in Indicis cap. 18; *Pelasgos* autem ab Asia superiore alienissimos esse neminem fugit), *Arcesilaus Mesopotamiam.* Leni igitur hac quam indicavimus mutatione si locum nostrum redintegraveris, cum reliquorum narratione in concordiam redigitur.

Cap. V. *Bellum.* Narrat hic bellum *Lamiacum.*

Detrectantem prœlium. Scilicet post duas clades, quas passus jam fuerat.

Heracleæ. Ceteri omnes *Lamiam* profugisse Antipatrum memoriæ prodiderunt ibique esse obsessum; at prœlium, in quo ab Atheniensibus fugatus fuerat, Heracleæ commissum esse videtur : vid. Pausan. *Attica,* I, § 3; Diodor., XVIII, c. 11 et 12.

Harpalo. MSS. omnes *Arpago.* In fine capitis Justinus memorare omisit Crateri adventum et Macedonum victoriam ad Cranonem.

Cap. VI. *Ariarathi.* Quem regem aggressus est Perdiccas, ut Eumenem in provinciæ datæ possessionem deduceret : sed memoriæ fallacia Justinus in alteram expeditionem ab eo factam aberrat. Lege Diodorum, xviii, 22, hæc narrantem de Isaurensium urbe, qui se suaque omnia interire quam hostium manibus contrectari maluerunt.

Neutram obtinuit. Immo obtinuit *Nicæam*, Antipatri filiam, conciliantibus fratribus ejus Archia et Iolla, sed brevi post repudio remisit; Cleopatræ autem nuptias ingruentia bella impediverunt.

Alexandri Magni filium. I. e. posthumum ex Roxane natum, Alexandrum Ægum.

Caria. Fortasse *Cappadocia* legendum est ex aliorum relationibus.

Cap. VII. *Aristæo.* Ita solus Justinus, ceteri omnes *Aristotelem* dicunt, ut Heraclides, Diodorus, alii; de qua re vid. Scaliger., ad Euseb. Chronic., p. 73, et Raoul Rochette, *Histoire de l'établissement des Grecs*, etc., vol. iii, p. 260. Condita est Cyrene circa olympiadem 37.

Quatuor pueros. Plerique historici duos tantum noverunt, Aristæum et Autuchum : nonnulli adeo Aristæum solum; Νόμιος et Ἀγρεὺς Apollinis cognomina sunt, unde pro more mythologiæ non insolito filios Apollinis vetustas effecit. Codd. Justini *Authocum*, quod in *Autuchum* corrigi debebat : vid. Acestorem περὶ Κυρήνης apud schol. Apollon. Rhod., ii, 498; et *Agræum*, quod mutandum in *Agreum* : nam Etymologicum M. ex simili fonte : Ἀγρεὺς ὁ ἥρως εἴρηται παρὰ τὸ ἐν ἀγρῷ γεγενῆσθαι· ἀπὸ γὰρ Κυρήνης καὶ Ἀπόλλωνος. Pro *Hypseo*, MSS. præbent *Speo.*

Ex responsis. Sc. oraculi, quod nuper ab Angelo Maio editum est in *Excerptis vaticanis* Diodori e lib. vii-x, cap. 15, plenius quam apud Herodot. exstabat iv, 155, ita :

> Βάττ', ἐπὶ φωνὴν ἦλθες· ἄναξ δέ σε Φοῖβος Ἀπόλλων
> Εἰς Λιβύην πέμπει καλλιστέφανον Κυρήνης
> Εὐρείης ἄρχειν καὶ ἔχειν βασιληΐδα τιμήν.

Cap. VIII. *Polyperchon.* Gravissimum hic Justini vitium contra

historiam. De *Cratero* hæc narranda erant, ut narraverat Trogus, teste *Prologo* : *Bellum, quo Eumenes Neoptolemum et Craterum occidit.*

IN LIBRUM XIV.

Justinus in hoc libro omisit bellum Antigoni in Aridæum et in Clitum, deinde certamina de portubus Athenarum, quæ Pompeius retulerat.

Cap. I. *Exercitu in Ætoliam promoto.* Iterum in historiam peccatur, nescimus scribarum an Justini culpa. Historicos si consulimus, apparet legi debere *Æoliam*, quod pro *Æolide* Nepos quoque dixit, *Conone*, cap. 5. Etiam illi historiam violant qui *Ætuliam* restituerunt, qui tractus est Armeniæ Minoris, Cappadociæ contiguus, quo sequenti demum anno penetravit Eumenes.

Cap. III. Præteriit ante hæc Justinus Eumenis expeditionem in Phœnicen et multa alia, in quibus certamina cum Antigono in orientalibus provinciis commissa, antequam pugna, quam hic narrat, locum haberet.

Superantur. Scilicet equites, non omnis exercitus : nam Argyraspidæ in suo cornu vicerant.

Cap. V. *A Græcia.* Ibi enim commoratus aliquandiu fuerat, ut eam pacaret in suasque et Olympiadis partes traheret; præterea seditiones per Cassandrum sibi ab Antipatro patre in successione postpositum motas compescere satagebat.

Spartani, urbem, etc. De hac re accuratiora tradit Pausanias in *Achaicis*, cap. 8.

Cap. VI. *Nepote* (*Hercule*). Bene hoc loco Bongarsius : « Barsines hic filius erat; Roxanis *Alexander* vocabatur : de quo hic agitur, ut patet ex Diodoro, xix, c. 52. Videtur ergo Justinus memoria lapsus. »

Regis Aridæi. Immo potius Philippi Amyntæ, ut ipse Justinus in initio cap. significaverat. Erroris causam indicavit Bongars.

IN LIBRUM XV.

Quam pauca Justinus ex plena narratione Pompeii Trogi hoc libro reliquerit, collato *Prologo* apparet. Semel moneo, eum origines urbium et situs terrarum de more omittere, ut in hoc libro origines insulæ Rhodi.

Cap. I. *Polyperchonte*. Hic Justinus Polyperchontem altera vice mori jussit, sed ne tunc quidem vere mortuus est. Iterum *Prologus* indicat Trogum olim hæc recte tradidisse. Frater Perdiccæ erat *Alcetas*.

Apud Gamalam vincitur. Codd. vetusti *Galamam*. Intelligitur pugna ad *Gazam* facta.

Cap. II. *Hercules*. Vide *Prologum*, ubi justus rerum ordo habetur, quem excerpendo pervertit Justinus.

Sepultura. I. e. combustione in rogo.

Finitimum bellum. Est bellum cum Demetrio in Thessalia, qui expugnata Sicyone, Corintho multisque aliis Achaiæ urbibus in Græcia dominatum agebat.

Cap. III. *Lysimachus*, etc. Perquam dubia hæc sunt. V. St.-Croix, *Examen critique, etc.*, p. 363 sqq.

Ferocissimæ gentes. Thraces et adjecti ad Pontum Euxinum populi.

Cap. IV. *Babyloniam cepit*. Immo recepit, ante provincia sua pulsus ab Antigono, quam recuperavit post pugnam Demetrii ad Gazam, a. 312.

Bactrianos. Adde Medos et Susianam.

Sandrocottus. Athenæus ex Megasthenis Περσικοῖς protulit Σανδρόκυπτος, quod nomen propius accedit ad indicam nominis formam *Chandragupta*. Vide Lassen., *de Pentapot. indica*, p. 41. Notabilia ante eum habet Bayerus in *Historia regni Bactriani*, p. 32 sqq.

IN LIBRUM XVI.

Multa hic quoque Justinus omisit. De Heraclea urbe, cujus historiæ capita quædam hic delibantur, legendæ sunt reliquiæ *Memnonis* et collecta omnium fere scriptorum de ea testimonia ab Conrado Orellio editioni hujus scriptoris subjecta.

Cap. I. *Doricetis, regis Thracum*. Sic MSS. omnes Justini; sed quem hic excerpsit, Pompeius Trogus illum regem *Dromichætem* appellaverat, consentientibus historicis reliquis, qui præterea Getarum, non Thracum fuisse regem perhibent: verum Romani Thraciam nimis in septentrionem opinione sua extendebant.

Cap. II. *Minimo natu ex filiis*. I. e. Ptolemæo Philadelpho, qui non solum minor natu erat justis liberis, sed ex pellice quoque procreatus.

Cap. III. *Bœotiis*. Sic Pausanias quoque narrat, lib. v, c. 26, § 6; sed ceteri Heracleam Ponticam *Megarensium* coloniam vocant. Vid. Raoul Rochette, *Hist. de l'établissement*, etc., v. iii, p. 300.

In Pontum delati. MSS. omnes *in Metapontum*, vitiose. Ut iidem paullo post *Malachus* pro *Lamachus*; vide Diod., xii, 72.

Cap. IV. *Plebs et novas tabulas et divisionem agrorum divitum impotenter flagitaret*. Hæc romanus scriptor populariun suorum sensui et rebus accommodasse videtur. Propius ad rei veritatem sine dubio accedit Aristoteles in *Politicis*, l. v, c. 6. Cf. Orellium, in ed. Memnonis, p. 119.

Cap. V. *Leonides*. Memnon in libro *de Rebus Heracleotarum* hunc virum *Leontem* vocaverat; sed fuisse inter veteres qui eumdem *Leonidis* nomine appellarent, testis est Suidas, voce Κλέαρχος.

Satyrus. Hic non ex regia gente prognatus erat, sed ἐπίτροπος puerorum regiorum, Timothei et Dionysii.

IN LIBRUM XVII.

De fontibus, unde Pompeius res in hoc libro expositas hauserit, incertiores etiam hæremus, quam in ceteris libris, qui tempora a deperditis solum historicis memoriæ prodita tractarunt. Nam aliunde scimus quanta apud eum fuerit auctoritas Theopompi et Hieronymi Cardiani : sed in hoc libro nisi Justinus Pompeii narrationem excerpendo depravavit, et res Lysimachi et origines Epirotarum aliter traduntur, quam Hieronymus illas et has Theopompus reliquerant.

Cap. I. *A Lysimacho rege condita*. In eodem quidem loco ubi Cardia jam diruta steterat. Vide Pausaniam, *in Atticis*, c. 9, *fin*.

Cap. II. *A Ptolemæo*. Erat hic Ptolemæus *Ceraunus*, Ptolemæi Soteris filius ex Eurydice, filia Antipatri Macedonis : quare maternum sibi regnum vindicare videbatur, dum Macedoniam occupabat : nam in Ægypto postpositus erat fratri Philadelpho, ex pellice muliere nato.

Eumeni. Quia nullus hujus nominis homo illo tempore res egisse ab historicis memoratur, Gronovius ex xxvii, cap. 3, non sine veri specie correxit *Nicomedi*.

Ab Antigono. Qui tum quidem sedem habebat Corinthi et imperium tenebat in plures Græciæ urbes.